

Faksimil av större delen (t.o.m. p. 68) av
Skeptron 1. Tema: Rätten att tala
Symposium Bokförlag, Stockholm 1984
Utg. Donald Broady och Ulf P. Lundgren.

Innehåll:

Redaktionellt	7
Donald Broady: Rätten att tala. Inledande anteckningar om en mycket gammal stav	8–26
Pierre Bourdieu: Vad det vill säga att tala. Det språkliga utbytets ekonomi (Övers. av pp. 11-95 i P. Bourdieu, <i>Ce que parler veut dire. L'économie des échanges linguistiques</i> , Fayard, Paris 1982)	27–59
Donald Broady: Agent till Subjekt. Liten ordlista för att underlätta läsningen av Pierre Bourdieu, "Vad det vill säga att tala"	60–68
I samma skrift fanns ytterligare två artiklar, inte återgivna här:	
Ulf P Lundgren: "Ramfaktorteorins" historia	69–81
Bo Lindensjö: Den dolda kompromissen. En studie av den norska Maktutredningen	82–107

Skeptron 1

TEMA:

Rätten att tala

SYMPOSION

SKEPTRON

**Texter om läroplansteori och kulturreproduktion
utgivna av Donald Broady och Ulf P Lundgren**

Omslagsmotiv:
Doktorer sammanträder, tre pedeller bär universitets-
spirorna. Paris-universitetet, 1400-talet. Illustration i
Chants Royaux (Bibl. Nat. de Paris), återgiven efter
Lacroix: *Le moyen âge et la Renaissance*. Tome I,
Paris 1848.

Skeptron 1

Texter om läroplansteori och kulturreproduktion
utgivna av Donald Broady och Ulf P Lundgren

Tema: Rätten att tala

Symposion Bokförlag, Stockholm

Skeptron
Skeptron. Texter om läroplansteori och kulturreproduktion/
Donald Broady och Ulf P Lundgren (red). – Stockholm:
Symposion 1984.
ISBN: 91-7696-028-5

© Författarna
Grafisk form: Brutus Östling och Lars Jacobsen
Sats: Lars Nyman och Yael Tågerud
Tryck: Infotryck ab, Malmö april 1984
ISBN: 91-7696-028-5

Innehåll

Redaktionellt 7

Donald Broady

Rätten att tala.

Inledande anteckningar om en
mycket gammal stav 8

Pierre Bourdieu

Vad det vill säga att tala.

Det språkliga utbytets ekonomi 27

Donald Broady

Agent till Subjekt.

Liten ordlista för att underlätta läsningen av
Pierre Bourdieu, "Vad det vill säga att tala" 60

Ulf P Lundgren

"Ramfaktorteorins" historia 69

Bo Lindensjö

Den dolda kompromissen.

En studie av den norska Maktutredningen 82

Författarpresentationer 108

Redaktionellt

Skeptron är i den homeriska världen den kungastav som betecknar makten och rätten att tala.

Skriftserien Skeptron skall ha sin tyngdpunkt i studiet av makten, ordningen, legitimiteten, normaliteten, särskilt makten över och i talet, skriften, språket – med tyngdpunkt i vetenskapens och undervisningens språk.

Till detta första häfte har vi från Pierre Bourdieu fått den grundläggande text om makt och språk som han hösten 1982 publicerade som det inledande nyskrivna partiet av boken *Ce que parler veut dire*. Vidare skriver Bo Lindensjö om den norska Maktutredningen, vars två forskargrupper, under ledning av Gudmund Hernes och Johan P Olsen, representerar två typer av bytesanalys – med rationalistisk respektive symbolteoretisk inriktning – som Bourdieu enligt vår mening lyckats förena i sina senare arbeten. Ett tillbakablickande bidrag ger en bakgrund till arbetet inom Forskningsgruppen för läroplansteori och kulturreproduktion.

Skriftserien utges från denna grupp, men skall även bereda utrymme för material från annat håll, och för material som inte så lätt låter sig infogas inom universitetets disciplinränsar. Vi har ambitionen att presentera både kortare bidrag – idéer och utkast inför kommande undersökningar – och mer omfattande artiklar och essäer för vilka det är ont om publiceringsmöjligheter i Norden idag.

Donald Broady
Ulf P Lundgren

Donald Broady

Rätten att tala

Inledande anteckningar om en mycket gammal stav

"Il n'y a pas de pouvoir symbolique sans une symbolique du pouvoir."

P. Bourdieu

I den homeriska världen är *skēptron*, kungastaven, ett emblem för rätten att tala, rätten att tysta, rätten att döma.

I Västerlandets historia förblir staven ett tecken för makten: den kungliga, militära, religiösa, intellektuella.

I de europeiska universiteten är *sceptra academica* den vetenskapliga och pedagogiska maktens tecken.

Därför är Skeptron namnet på den skriftserie vi nu inleder, som skall innehålla bidrag till studiet av makten, ordningen, legitimiteten, normaliteten, särskilt makten över och i talet, skriften, språket och med tyngdpunkt i vetenskapens och pedagogikens språk.

I.

Skēptron är den stav eller spira som i den homeriska världen är tecknet för makten och i synnerhet för kungamakten. I Iliadens tjugotredje sång berättas om en händelse som tydliggör dess symboliska mening.

De grekiska hjältarna ägnar sig åt kämpalekar på slätten nedanför det belägrade Troja. Som om inte ihjälsländet av trojaner givit dem tillräckliga tillfällen att visa prov på mannakraft, mäter de sina krafter i kappkörning med stridsvagn och hästar, knytnävskamp och brottning, strid med spjut och sköld, diskuskast och bågskytte. Tävlingarna börjar dock illavarslande med en incident som hotar sämjan inom den grekiska hären. I den inledande kappkörningen har en av de yngsta och djärvaste hjältarna, Antilokos, med en våghalsig manöver lyckats tränga sitt ekipage förbi kung Menelaos och komma före denne i mål, till en hedrande andraplacing. I det ögonblick då Antilokos skall motta priset och förklarar sig beredd att kämpa i envig med var och en som försöker ta det från honom, griper Menelaos sitt skeptron, kungaspiran, därmed tillkännagivande att han har något att säga.

Men Menelaos i kretsen stod upp, förbittrad i själen,
hjärtligen vred på Antilokos än, och en häröld hans spira
lämnade honom i hand och befallde argiverna tystnad.
Därpå till orda han tog, den gudaliknande fursten.

(*Iliaden*, 23:e sången, vers 566ff, i Erland Lagerlöfs av Gerhard Bendz korrigerade översättning. Ibland, som här, översätter Lagerlöf *skēptron* *σκῆπτρον* med "spira", ibland med "stav".)

Låt oss, medan de församlade grekerna väntar och innan Menelaos kommer till tals, göra klart vad saken gäller. Han har låtit befalla tystnad och tänker nu lägga in en protest mot domslutet, eller snarare själv avkunna ett domslut som han anser mer rättvist. Det skeptron han håller i handen symboliserar rätten att tysta andra, att själv tala och att döma.

En sentida läsare kan tycka att Menelaos är en *bad loser*, men saken är allvarligare än så. Ordningen i den homeriska världen är hotad och måste återställas. Menelaos tillhör den mäktigaste kungafamiljen i Grekland, själv genom giftermålet med Helena arvtagare till kungadömet i Sparta, och framför allt är han bror till Agamemnon, den förnämaste av alla grekiska kungar.

Inte heller Antilokos är vem som helst. Han är kungason – äldste sonen till den vise och respekterade Nestor i Pylos – och ingick också han i kretsen av friare som konkurrerade om den sköna Helena. Vid Troja har han utmärkt sig som en av de tappreste, i de drabbningar som skildras i *Iliaden* är han den förste att fälla en trojan (IV.457) och hans oförskräckta ingripande i stridsvimlet räddar vid ett tillfälle livet på Menelaos (V.565ff). Denne har senare anledning säga: "Ingen är yngre än du, Antilokos, här av oss alla,/ingen i loppet så snabb och ingen så tapper i striden." (XV.569f)

Ändå är han en spoling jämförd med Menelaos, som nu reser sig i kretsen av hjältar för att säga sin mening: Om allt gått rätt till *borde* inte Antilokos kommit före i mål (detta är också berättarens, Homeros', åsikt). Menelaos hade det snabbare hästspannet – den ena hästen för övrigt lånad av Agamemnon – och Antilokos hade lyckats slinka förbi endast med hjälp av vansinneskörning i en trång hålväg där han, Menelaos, såg sig tvingad att sakta in för att inte hästar och vagnar skulle kollidera.

"Vad har du gjort, Antilokos, du, som var förut så vettig?
Du har ju skämt mitt beröm och hindrat hästarna mina,
när du drev dina förbi, som dock långt klenare voro.
Därför jag vädjar till er, argivernas furstar och rådsmän,
döm mellan oss efter heder och rätt och ej efter ynnest,
så att det ej må heta bland pansarklädda akajer:
'Blott genom ränker och våld mot Antilokos kunde Atriden
föra hem stoet som pris; långt klenare voro hans hästar,
men han själv däremot var i makt och betydighet större.'
Dock, jag vill fälla nu domen här själv, och jag tänker, att ingen
skall bland danaerna säga emot, ty rätt skall jag döma.
Alltså, Antilokos, ättling av Zeus, kom hit och, som brukligt,
träd framför vagnen och hästarna fram – och håll din hand i den
smidiga piskan, med vilken du nyss drev på dina hästar –,
lägg så på hästarna handen och svär vid den starke Poseidon,
att du har ej med beråd eller list försinkat min körning!"
Honom svarade då Antilokos, vettige hjälten:
"Låt nu din vrede lägga sig! Tänk på att jag är långt yngre,
kung Menelaos, än du, som i ålder och dygder har försteg.
Nog lär du veta, hur lätt det kan ske, att en yngling förgår sig,
hastig till sinnes han är, men eftertanken är ringa.
Därför ditt hjärta må bära det lugnt. Jag skall lämna dig självmant
stoet jag vann, och om ännu därtill du en rikare gåva
krävde att få från mitt tält, jag gäve den gärna på stunden,

Lunds universitets silverspiror, krönte av solar med inskriften "SAPIENTIA DIVINA" och "SAPIENTIA HUMANA" (den gudomliga resp mänskliga visheten). Lunds Universitet.

Pedeller från teologiska, juridiska och medicinska fakulteten, universitetet i Pont-à-Mousson. Efter Lacroix: Le moyen âge et la renaissance. Paris 1848.

hellre än att jag hos dig, Zeusättade, skulle ur hjärtat stötas för alltid ut och för gudarna stå som en brottsling."

Sade den frejdade Nestors son och ledde nu stoet till Menelaos och gav i hans hand, och kring hjärtat på denne göts hugsvalande fröjd, som kring axen på frodiga säden flödande sommardag, när skördarna spira på fälten – (XXIII, 570ff)

("Argiver", "akajer" och "danaer" är andra ord för greker.)

Berättaren kan andas ut. Hotet om söndring, nu lyckligen avvärjt, var desto allvarigare som den grekiska hären till för kort tid sedan varit svårt splittrad till följd av tvedräkten mellan Agamemnon, överbefälhavaren, och Akilles, grekernas ypperste krigare. I Iliadens berättelse fungerar kämpalekarna i tjugotredje sången som en bekräftelse på en åtminstone hjälplig sämja och återställd enighet: Den som anordnar tävlingarna är ingen annan än Akilles, som också agerar domare och själv donerar de kostbara priserna, kittlar och pokaler, guld, stålyxor och plogjärn, hästar, mulor, oxar och slöjdkunniga kvinnor, allt för att hedra sin nyss fallne och gravsatte vapenbroder Patroklos. Med Patroklos' död hade krigshändelserna vänt till grekernas fördel, tack vare att Akilles, som suttit överksam nere vid sina skepp sedan Agamemnon lagt beslag på en av hans slavinnor, äntligen förmåtts ta del i striderna och ästadkommit stor manspillan bland trojanerna.

Konflikten efter kappkörningen utgör en parallell till denna tidigare olycksbringande konflikt mellan Agamemnon och Akilles; Menelaos är den förres bror och Antilokos den senares näre vän och förtrogne. Nu, när Menelaos utnyttjat sin rätt att tala och döma och när Antilokos böjt nacken, råder åter ordning i den grekiska hären.

*

Det grekiska ordet skeptron kommer av ett verb med betydelsen stödja sig på, luta sig mot. När i Iliadens andra sång Agamemnon står upp för att tala bland de församlade grekiska hjältarna stöder han sig på sitt skeptron (II.109), som tydligen inte var någon liten pinne utan ett bastant tecken för kungavärdigheten.

Agamemnons särställning bland de grekiska kungarna markeras av detta ryktbara skeptron och dess genealogi. Det sägs vara av fäderna ärvt och evärdeligt (II.46, II.186), tillverkat av Hefaistos för Zeus räkning, som gav det vidare till Hermes, gudbäraren från gudar till människor, från vilken det gått vidare till Pelos, Atreus, Tyestes och slutligen Agamemnon (II.101ff).

Eftersom Agamemnon är den ende som fått sitt skeptron av Zeus, har han rätt att råda över de andra grekerna (II.197, 206; IX.38, 99; XIV.93). Då Akilles i första sången vid sitt eget något enklare skeptron, av trä med gyllne stift, svär att hämnas den oförrätt Agamemnon tillfogat honom, ingiper den vise Nestor i ett försök att beivra majestätsbrottet:

Och du Pelid, hör upp att med konungen tvista så trotsigt!
Ej är din värdighet fullt så stor, som den konungen tillföll,
vilken bär spiran i hand och av Zeus blev hignad med heder.
Om du är dråpligen stark och har en gudinna till moder,
är han dock större i makt, ty han härskare är över flera.
(I.277ff)

Agamemnon är Zeus' utvalde, utrustad med dennes skeptron och kung i den stora och guldrika staden Mykene, med ett välde så vidsträckt att han till Troja kunnat medföra hundra skepp och de flesta och bästa

kämparna (II.569ff). Han är också till utseendet ståtligast och mest konungslig (III.166ff). Dock är han *primus inter pares*; alla hjältarna i Iliaden är kungar eller kungasöner mellan vilka en slags "aristokratisk jämlikhet" råder. De är med ett engelskt ord *peers*, "pärer" och "jämlikar" på samma gång.

Som "skeptronbärande" karaktäriseras Iliadens kungar (II.85). Även i Odysseén bär kungarna skeptron (*Od.* II.37, II.230, III.412, V.8. Jag följer också för Odysseén Lagerlöfs av Bendz bearbetade översättning. Det innebär att de angivna beläggställena i några fall motsvaras av de grekiska utgåvornas närmast föregående eller efterföljande vers).

I Odysseén får dock skeptron vidare innebörder. Bl a kallas jämte kungen även stormännen på fajakernas ö "skeptronbärande" (*Od.* VIII. 41), vilket tolkats sociologiskt som tecken på adelns ökande och den egentliga kungamaktens minskande betydelse.

Den präst, Kryses, vars förbittring mot Agamemnon som tagit hans dotter till slavinna utlöser händelserna i Iliaden, bär skeptron (en gyllne stav med Apollons bindlar, *Il.* I.15, I.28, I.374) i likhet med den döde siaren Tiresias som Odysseus uppsöker i underjorden (*Od.* XI.91). Ett skeptron anger en förbindelse med gudarnas värld. När Agamemnon (*Il.* VII.412) och Hektor (*Il.* X.321, X.328) svär högtidliga eder lyfter de sitt skeptron mot gudarna. Envigen mellan den grekiske hjälten Ajas och den trojanske Hektor avbryts genom att två härolder, en från vardera lägret, som också representerar Zeus, sträcker var sitt skeptron mellan de två kombattanterna (*Il.* VII.277).

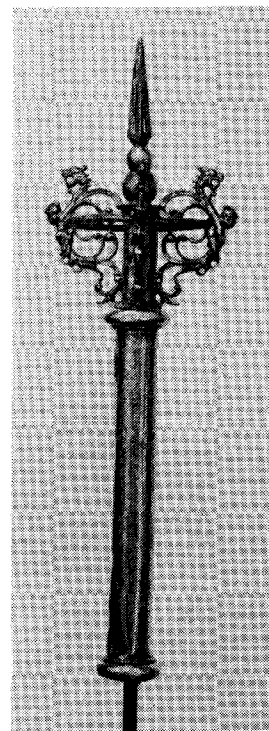
*

Framför allt är dock skeptron den legitima kungamaktens och den suveräna rättens attribut. Kungen som sitter på sin tron och styr och ställer, som när Nestor på Pylos i Odysseéns tredje sång ger order om offer för gudar och fest för människor, bär sitt skeptron i hand (*Od.* III.412). I Iliaden skildras hur kungen tar sitt skeptron med när han beger sig till rådslag (*Il.* II.46) och hur talarna tar till orda en efter en sedan en härold lämnat dem ett skeptron i handen (*Il.* XXIII.567, jfr bilden av rättsförhandlingen XVIII.505). Åtminstone utrustas de förnämsta talarna med detta attribut: Telemachos, Odysseus' son och den legitime arvtagaren till kungadömet på Itaka, mottar sitt skeptron från sin härold innan han i Odysseéns andra sång tar till orda i folkförsamlingen på sin hemö (*Od.* II. 37ff). Flera andra bland Itakas stormän talar vid samma tillfälle men vi får inte veta om dessa bär skeptron.

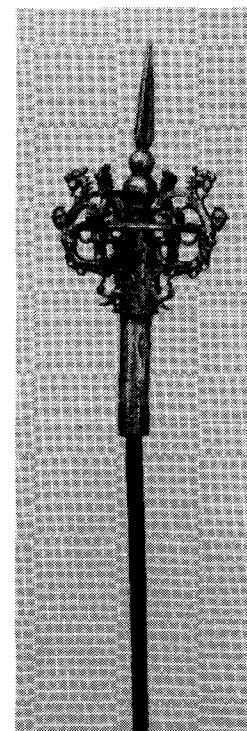
Skeptron är ett tecken för den legitima rätten att tala. Men rätten att tala med auktoritet, och att bli hörd, är tillika rätten att tysta andra. Häroldsmännen, som kallar till folkförsamling, ting, rådslag, (t ex *Od.* II. 6ff) och där sätter skeptron i handen på dem som har rätt att tala, har också till uppgift att få tyst på dem som saknar denna rätt (se t ex *Il.* XVIII. 503); "förfärligt var larmet" när grekerna i Iliadens andra sång kallas till tings,

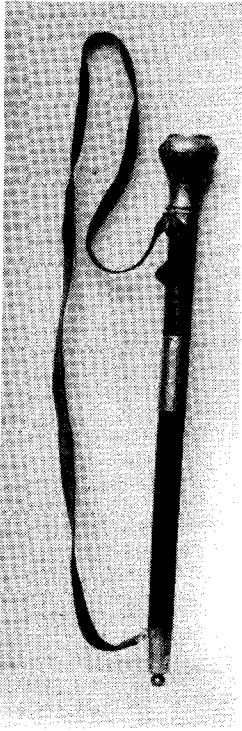
Härolder nio med rop förmanade dem att till sist dock
höra med skrikandet upp och lyssna på frejdade furstar.
Folket blev bänkat med nöd, och i raderna blevo de äntligt
bragta till tystnad /.../
(II.96ff)

varefter Agamemnon kunde resa sig med skeptron i hand och börja tala. När Odysseus en stund senare står upp med sitt skeptron, antar hans be-

Universitetsspirorna från det av Gustav II Adolf grundade universitetet i Dorpat. Förvaras nu på Nordiska Museet.

*Enspännarestav, Nyköping.
– Om inte annat anges tillhör de stavar
som avbildas i det följande Nordiska
Museets samlingar. Jag tackar Avdel-
ningen för näringsliv och samfund
vid Nordiska Museet för bistånd vid
letandet. DB*

skyddarinna Pallas Atena en härolds gestalt, ställer sig vid hans sida och manar till tystnad ”så att de bortersta män av akajerna liksom de främsta/ skulle förnimma hans ord för att överväga hans mening.” (II. 278ff).

Odysseus är bekant som en framstående talare. Vid ett tillfälle karakteriserar Helena hans talekonst genom att kontrastera den mot hans ovanliga sätt att hantera sitt skeptron (vanligare var tydligen att man viftade med det):

Men när den mångförslagne Odysseus därefter sprang upp, då stod han där länge och stirrade ner med blicken i marken, rörde ej spiran det minsta i hand, varken fram eller åter, nej, höll den alldeles stilla – det tycktes som vore han ovan, nästan man skulle ha trott, att han ondsint var eller tafatt. Men när han sedan ur bröstet lät ljuda sin väldiga stämma, medan de föllo, hans ord, som om vintern det tätaste snöfall, ingen bland dödliga då med Odysseus förmått att sig mäta. Aldrig vi väntade det, då vi sågo hans hållning i början.” (III.216ff)

*

Odysseus kan göra bruk av skeptron inte bara för att tala utan också för att handgripligen tysta dem som saknar rätt att tala eller som inte talar rätt. När grekerna i Iliadens andra sång är redo att sätta skeppen i sjön, uppge belägringen av Troja och segla hem, uppträder Odysseus med ett skeptron – och inte vilket som helst, han har lånat Agamemnons – för att få dem på andra tankar:

Men när han någon där fann av de meniga väsnas och skrika, slog han med spiran till och talte de straffande orden:
”Stolle, vad skriker du för? Sitt stilla och lyssna till andra, tapprare kämpar än du, ty du själv är en mes och en ynkrygg, varken att räkna för något i strid, ej heller i rådslag!
Ej skola nu vi akajer ju dock vara konungar alla!
Mångherravälde ej duger, en enda skall härskare vara,
(II.198ff)

Efter att så ha läxat upp dem bland grekerna som upprest sig mot Agamemnons auktoritet och drivit alla tillbaka till tinget, tar Odysseus itu med en ovanligt ful och motbjudande man vid namn Tersites, som fortsätter att vara uppkäftig.

Så förnärmande ord mot skarornas kung Agamemnon talte Tersites. Då trädde med ens till hans sida Odysseus, bistert på honom han såg och talte de straffande orden:
”Galne Tersites! Du pratar befängt, fast du ljudligen skriker!
Djärvs du vara den ende, som här med furstarna tvistar?”

/- - /

Sade och slog honom så över rygg och skuldror med spiran. Mannen då krympte ihop, och en tår smög fram ur hans öga, medan en blodsprängd bula steg upp efter gyllene spiran högt på hans rygg, och han satte sig ner och var gripen av skrämsel, såg sig förvirrad omkring i sin vända och torkade tåren. Hjärtligt måste de le, så förtretade också de voro. Mången bland dem då talade så med en blick på sin granne:
”Gudar, hur många berömliga dåd har Odysseus ej utfört, alltid den främste att hitta på råd och en hövding i striden!
Men vad han nyss bland argiverna gjort, är det allra förnämsta, då han nu tystade tvärt den där giftiga klaffaretungan.
Ej lär Tersites så hastigt igen av sitt dristiga sinne drivas att träda mot furstarna upp med försmädliga skymford.”
(II.243ff, 265ff)

Ett skeptron betecknar rätten att tysta också i en annan mening: "folket" saknar talan i de skeptronbärande kungarnas gemenskap. Undersåtarna befinner sig "under kungens skeptron" (II. VI.159), är skyldiga att "gälda skatt under kungens skeptron" (IX.156, IX.298). I myllret av figurer som pryder den sköld Hefaistos förfärdigar åt Akilles syns en adelsman hållande ett skeptron (XVIII.557), varigenom han särskiljes från skördefolket vilkas arbete han förnöjd åser.

*

Bland andra scener som avbildas på framsidan av Akilles sköld syns en tingsförhandling på torget i en grekisk stad. Två män ses tvista om en mansbot, den ene hävdar att han betalt, den andra att han ingen betalning fått, och bägge yrkar på att domare skall avgöra saken.

Folket höll med båda två och ropade bifall åt bägge.
 Härolder manade mängden till lugn, och de myndiga äldste
 sutto på glättade säten av sten i den signade kretsen.
 Stavar de fingo i hand av en ljudligt ropande härolder,
 reste sig upp med dessa, envar i sin ordning, och dömde.
 Två talenter i guld sågos ligga därframme i mitten
 till en belöning åt den, som fällde den rättaste domen.
 (XVIII.501ff)

Skeptron är domarens attribut. I början av Iliaden, när Akilles svär att hämnas den oförrätt han tillfogats, tar han sitt skeptron i hand med orden, att ett sådant bär grekerna alltid då de som domare värnar om rätten "vilken blev stadgad av Zeus" (I.237ff). Det är symbolen för rätten att döma, ytterst symbolen för den suveräna, av Zeus instiftade och av kungar utövade rätten.

När den förnämste bland kungar, Agamemnon, fick sitt skeptron av Zeus erhöill han samtidigt rätten att råda över de andra. Skeptron och lagen gavs vid samma tillfälle (II.206, IX.99).

*

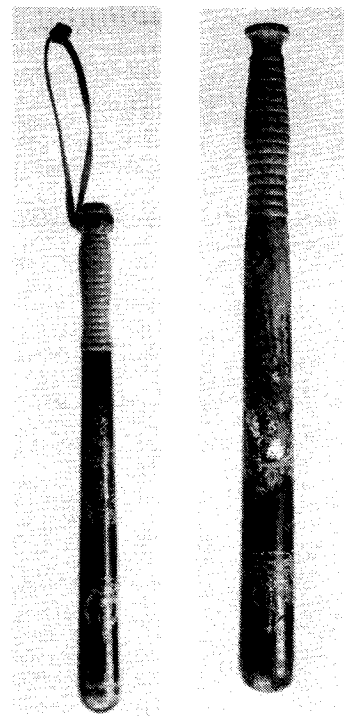
I den homeriska världen är skeptron kungamaktens attribut och emblemet för rätten att tala, rätten att tysta och rätten att döma.

Låt oss följa denna gamla stavs vidare öden i Västerlandet. Den förblir ett tecken för makten: den kungliga, militära, religiösa. Den blir också, vilket jag skall illustrera med en vacker liten allegori från Samuel Johnsons *Rambler*, ett tecken för den avskilda intellektuella makten. Lizzie Carlsson har (*Rig.* Årg 34 (1951), p 1-8) givit upplysande exempel på att den också i Sverige sedan tidig medeltid betecknat markskalksvärdigheten; jag skall när det gäller Sverige i stället uppehålla mig vid en annan stav, universitetsspiran, som alltsedan 1600-talet och de första svenska universitetet (Uppsala, Dorpat, Lund) representerat den av fursten till universitetet förslänade makten över vetenskap och undervisning.

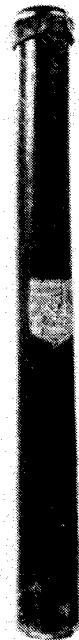
II.

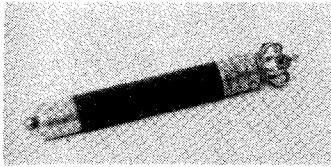
Skeptron är samma ord som latinets *scēptrum* och de levande europeiska språkens *le sceptre*, *lo scettro*, *das Zepter*, *the sceptre* etc. Det är det grekiska *skēptron* som spridits till latinet och slaviska språk, och från latinet till germanska.

Det svenska ordet är *scepter* (uttalas utan k-ljud: säp'ter), som varit van-

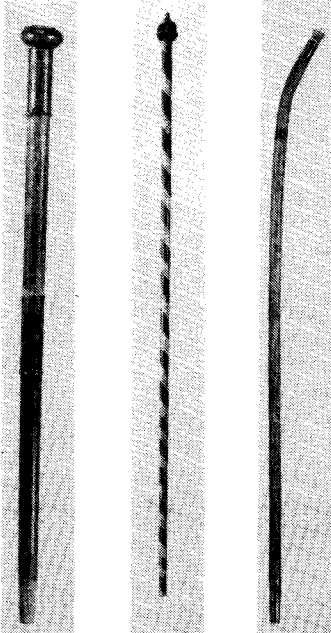

Batonger ur Nordiska Museets samlingar.

Batong, tjänstetecken för stadsfiskalen i Hudiksvall.

Länsmansstav, Leksands socken. T v.

Rådmanstav från Söderhamn. Bars av lagmannen vid eldsvådor, begravningar osv såsom tecken på hans värdighet. I mitten.

Kronojägmästarstav med benknapp och mässingshylsa. Pajala revir. T h.

Batongformade tjänstetecken för stadsfiskaler och kommissarier. De bägge som kröns med bilden av den helige var Stockholms stadsfiskals tjänstetecken.

ligare än det är idag.

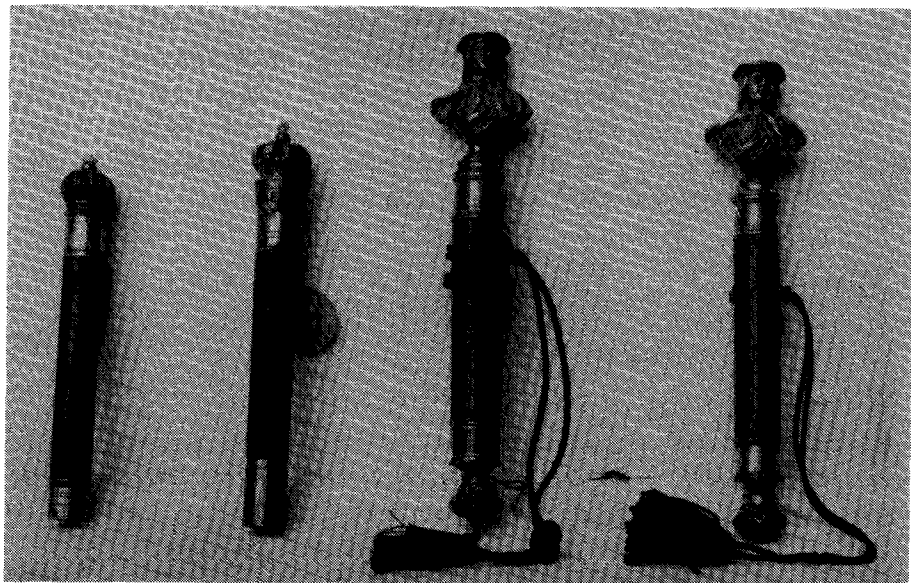
Publiceringen av Svenska Akademiens Ordbok hade 1965 framskridit till bokstaven s och artikeln "Scepter". Betydelsebeskrivningen lyder: "(kort, utsirad l. på annat sätt prydd) stav symboliserande viss värdighet l. visst ämbete o.d.; särsk. dels om sådan stav symboliserande (konungs l. kejsares) härskarmakt, härskarstav, spira, dels som häroldsstav (i sht förr äv. om kaducé). /---/" SAOB ger dessutom exempel på uttryck med mer eller mindre bildliga betydelser: *scepter* (el *krona och scepter* el *scepter och spira*), kungamakt, kungavärdighet, regeringsmakt, kungarike; *bära scepter* el *föra scepter*, vara kung, regera; *nedlägga sceptret*, avsäga sig kungavärdigheten; *under någons scepter*, under någons regering; *råda för krona och scepter*, utöva kungamakten; *Sveriges kronas scepter och spira*, kungamakten el kungavärdigheten i Sverige.

Att sceptret, spiran, tillhör konungamaktens insignier är förmodligen den enda av dess symboliska innebörder som idag är mer allmänt bekant, men det har funnits andra.

*

I och med att kungamakten försvagas försvinner det grekiska skeptron, både ordet och saken. När det dyker upp i Romarriket, är det inte i första hand som tecken för kunga- eller kejsarvärdighet, även om *scipio eburneus*, elfenbensstaven, tillhörde de gåvor romarna sände till lojala furstar i andra länder som ett erkännande av deras kungavärdighet, och även om det brukar sägas att de tidiga romerska kungarna skulle ha burit örnpnydda sceptrer (vilket lär vara ett påhitt i efterhand av Vergilius och andra fosterländska författare). Inte heller när romerska kejsare avbildas med scepter i hand, exempelvis på mynt, är kejsarvärdigheten den primära betydelsen; det är triumfatorns äretecken de håller i.

Triumfatorn, den segerrike fältherren, hedrades nämligen redan under republikens tid med en elfenbensstav, ofta krönt med bilden av en örn, att bäras i vänster hand vid triumfprocessionen och festen till firande av segern. Det var ett engångsscepter, att användas vid detta enda tillfälle och därefter aldrig mer. Senare fick även konsulerna rätt att vid högtidligheter såsom 1 januari-processionen bära elfenbensstaven i vänster hand, och senaten kunde överlämna den till en nybliven konsul när han installerades i sitt ämbete; ett tecken för den auktoritet han utrustades med.

Dessa konsulsceptrer var korta utsirade stavar av elfenben krönta med en örn, girlanger eller ibland bilder av kejsaren eller den kejsarliga familjen. Hos romarna förblev sceptret med andra ord maktens attribut, men utseendet, användningen och den symboliska meningen differentierades, såsom makten själv differentierades.

Den användning som hos romarna till skillnad från hos grekerna var den primära – som militär hedersbetygelse, fältherreattribut – har också senare varit mycket vanlig. Runtom i Europa har den högsta militära befälsrätten utmärkts av en markskalksstav. De franska markskalkarnas utmärkelsetecken är en tre decimeter lång stav beslagen med guld och silver.

Som den religiösa maktens symbol bär etruskiska och romerska gudar, särskilt Jupiter, ett scepter på statyer och bilder, och på tidiga kristna bilder kan änglarna ses hålla ett scepter i handen. I Tyska Riket var det just de andliga furstarna som kejsaren utrustade med scepter som tecken för deras domsrätt (scepterförläningen i Tyska Riket var knuten till de andliga stormännen medan *Fahnen*-förläningen tillkom de världsliga; sceptret hänvisade till den himmelska härskarmakten och betraktades som ett skyddsmedel mot djävulens makt).

*

Också inom den intellektuella maktens fält, redan vid de första europeiska universiteten och därefter hos den framväxande kritikerkåren, kan vi finna skeptron som en beståndsdel i den rikt utvecklade symboliken knuten till rätten att tala (och rätten att tysta den som inte talar rätt, och rätten att döma över det talade och det skrivna). Vi har strax anledning att se närmare på *sceptra academica*, symbolerna för universitetets makt och myndighet och rätten att tala och undervisa. Men först en praktfull bild av den ideala (litteratur) kritiken och dess domsrätt, tecknad av en man som först i egenskap av fattig skivlarproletär konfronterades med den nya yrkeskår som kallades kritiker och sedan själv blev en mäktig och hårdför dito, Samuel Johnson, vanligen kallad Dr Johnson. Varken ryktbarheten eller hederstiteln Doctor hade han ännu erövrat när han ägnade tredje numret av sin moraliska tidskrift *The Rambler* (1750) åt att kontrastera den samtida litteraturkritikens elände mot den ideala Kritiken:

Med samtidens kritiker är det inte mycket bevänt, konstaterar Johnson. De framträder som "ministers of Criticism" och uttalar sina egna domslut som vore de påbud från en högre jurisdiktion, men är i själva verket bara vaktkonstaplar som avvisar varje förtjänstfullt arbete och spärrar vägen till berömmelse.

En ny författare är tvungen att försöka finna något sätt att vinna dessa kritikers bevägenhet. De är vaksamma som Argus, om än mindre skarpsynta, och skäller lika högt som Cerberus, även om de har mindre kraft i bettet. Men liksom Argus lät sig sövas med musik kan de vaggas till sömns med hjälp av smicker och i likhet med Cerberus kan de tystas med en brödbit eller åtminstone med rödvin och mat.

Den sanna kritiken – the Criticism – är något helt annat.

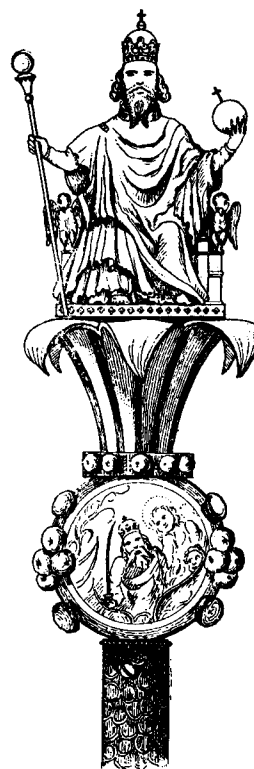
Kritiken nedsteg till jorden samtidigt med muserna. I vänster hand höll hon en outsläcklig fackla, tänd av Sanningen, och i högra handen ett av Rättvisan givet scepter, vars ena ände var bestruken med ambrosia och höljd i amaranter och lagerblad och den andra doppad i Lethes vatten och omslingrad av cypress och vallmo.

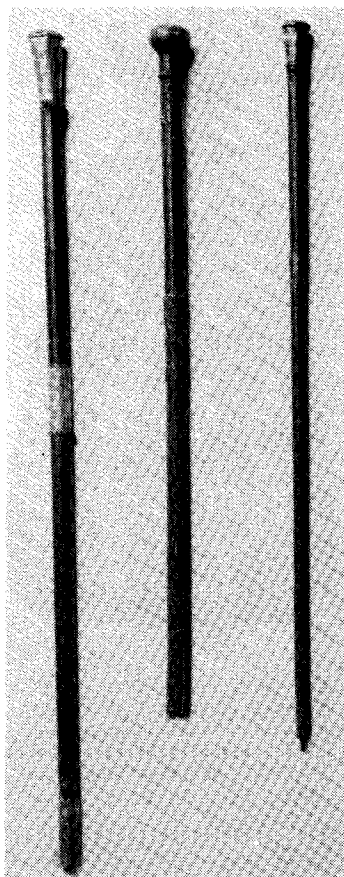
Tack vare det stadiga ljuset från Sanningens fackla kunde Kritiken se allt i dess sanna form, oberoende av hur "common eyes" uppfattade saken. Utföll granskningen till belåtenhet, det vill säga om författaren följt "the

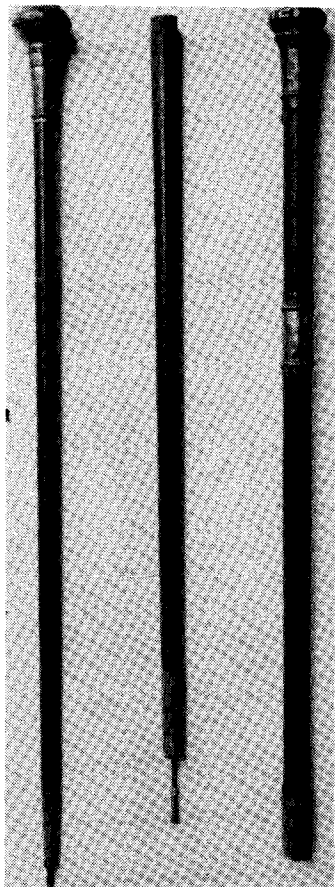
Karl den store med de kejsarliga insignierna. Bilden ur *Insignia sacrae majestatis Cæsarum principum*, 1579. Återgiven efter Lacroix: *Le moyen âge et la renaissance*. Paris 1848.

Karl den stores spira. Louvren, Paris.

Ämbets-, magistrats-, stads-
vaktmästarestavar.

laws of just writing", rörde Kritiken med den med amaranter (evighetsblommor) smyckade änden av sceptret vid verket och överantvordade det därmed till odödligheten. Om verket inte höll måttet avstod hon från att vidröra det, eller, om felet var många och grova, vände på sceptret och lät Lethes, glömskans, droppar falla över det, "a fatal mildew, which immediately began to waste the work away, till it was at last totally destroyed."

Dessvärre, tvingas Johnson konstatera, finns inte Kritiken bland oss längre. Hon vände åter till de högre sfärer från vilka hon kommit. Innan dess slog hon sönder sitt scepter, och spillrorna därav, "fragments of authority", är vad dagens odugliga kritiker håller till godo med. Amaranterändan har Smickret tagit omhand, medan Illviljan lagt beslag på den ände som doppats i Lethes vatten, och ingendera har tillgång till Sanningens fackla.

I denna lilla allegori (som jag funnit i *The Rambler. Volume the first*, p 19-26. London 1752) har Johnson måhända överfört en i England välbekant maktsymbol till det intellektuella värvet. Den engelske kungen godkände en lag eller förordning genom att vidröra dokumentet med sitt scepter, den kungliga spiran (det engelska verbet *sceptre* betyder både utrusta med spira och vidröra som tecken på konungsligt gillande: "sceptering a bill").

Allegorin som Johnson målar upp är upplysande. Mycket av 1700-talets strider om kritikens och kritikernas uppgift gällde vem som skulle tillräknas rätten att fälla legitima (på Sanningen grundade) domar över litterära verk. Den borgerliga offentlighetens framväxt medförde förlusten av en självklar central auktoritet – bilden av Kritiken krossande sitt scepter! – och för att stävja en allmän domsrätt inrättades akademier och lärda sällskap; Horace Engdahl har fäst min uppmärksamhet vid att intellektuella särskilt i länder med svag offentlighet ofta frestats att skapa eller drömma om privilegierade instanser för omdömen (jfr t ex August Wilhelm Schlegels utkast 1800 till ett tyskt "kritiskt institut" för att få slut på det brokiga tidningsrecenserandet). Men England, med en stark offentlighet, fick ingen akademi, Johnson var inte medlem av någon privilegierad sammanslutning för kritikerrätt och tog heller ingen examen i Oxford; doktorstiteln var en hederstitel. Hans position som den engelska kritikens överdomare var resultatet av genialt brödskriveri utan sanktion från någon myndighet eller herreman. Dr Johnsons scepter var hans rykte som skribent.

*

Skeptronsymbolen differentieras således med att makten differentieras. Bland annat blir den militärt utmärkelsestecken, symbol för den religiösa auktoriteten och småningom för den lösgjorda intellektuella makten.

Hos Homeros är, som vi sett, allt mycket enklare, där är skeptron (likom senare *sceptron juridicale* i Bysans) framför allt en symbol för rätten, den juridiska rätten, domsrätten – vilken dock hos Homeros är ett med kungamakten och den militära överhögheten och den gudomliga, av Zeus instiftade ordningen och rätten att tala. Agamemnon är den som framför andra förkroppsligar allt detta, och hans skeptron är tecknet härpå.

(Jämför vad Homeros berättar om Agamemnons skeptron med den ovan citerade betydelsebeskrivningen ur SAOB. I det senare fallet görs en åtskillnad mellan två typer av sceptrer, härskarspiran och häroldsstaven. Häroldsstaven är Hermes' (Mercurii) välkända attribut, den gyllne vingprydda och av ormar omslingrade staven, en vanlig symbol för en i senare

tid nog så betydelsefull makt, den ekonomiska, handeln och köpenskapen. Under medeltiden utgjorde härlderna, till vilkas uniform hörde en stav, ett eget skrå och hemlighöll sin speciella kunskap: ceremonikänedom och heraldik. – Detta till skillnad från den homeriska världen, där härlderna är kungarnas eller gudarnas förlängda arm, och där det är fråga om en och samma stav, lämnad till Hermes av Zeus för vidare befordran till de förnämsta kungarna på Peloponnesos.)

III.

Det skeptron vars konturer läsaren kan se på omslaget till denna skrift är en nästan meterlång pjäs tillhörig Uppsala universitet. Det är ett av de *spectra academica* som ända sedan återupprättandet kring århundradeskiftet 1600 tjänat som symboler för Uppsala universitets och dess rektors makt och myndighet.

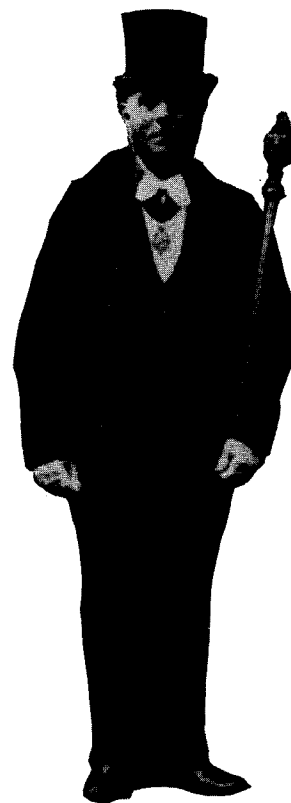
När en ny rektor för Uppsala universitet senast, 1978, insattes i ämbetet, sörjde företrädaren, den traditionsmedvetne Torgny Segerstedt, för att till honom överlämna dessa spiror tillsammans med universitetets övriga insignier (sigillet samt nycklarna till universitetets arkiv och skattkammare) jämte den gyllne kedja, en gåva från Oscar II, som rektor bär vid högtidliga tillfällen. (T. Segerstedt: *Inbjudan till den offentliga högtidlighet vid vilken Uppsala universitets nye rektor Martin H:son Holmdahl installeras i sitt ämbete*. Acta Universitatis Upsaliensis, 1978)

De högtidliga formerna för rektorsinstallationen vid Uppsala universitet var till stora delar desamma redan under 1600-talet. Då inträffade begivenheten oftare, eftersom ämbetet med byte varje halvår skulle rotera bland universitetets samtliga professorer. Även en högättad student hade enligt konstitutionerna möjlighet att utnämnas till rektor, vilket faktiskt inträffade och säger något om universitetets beroende av rikets förnämsta familjer. Rektor var således – i likhet med Agamemnon i kretsen av de homeriska hjältekungarna – *primus inter pares*. Universitetets konstitutioner formulerade saken så att *ordo academicus* var *aristocratus*. Så här skulle rektorsinstallationen gå till:

I processionens spets gingo kursorerna iklädda sina uniformer och bärande silfverspiorna, tecknet på rektors höga myndighet. Rektor, iförd sin sammetsmantel, gick omedelbart efter prokanslern om den senare deltog; efter rektor följde de adliga studerande, som tillhörde riddarhusets första och andra klasser, så professorerna etc. I kyrkan höll rektor "e cathedra" ett kort tal som ej fick räcka öfver en timma, framkallade därpå den nyvalde, lät föreläsa statuternas ord om rektors plikter och förestafvade honom eden efter det i konstitutionerna fastställda formuläret. Därpå öfverlämnade han med lämpliga ord till honom spiorna, sigillet, nycklarna till arkivet, carcer och fiscus jämte den bok som innehöll de kungliga konstitutionerna, hvarefter akademisekreteraren uppläste (naturligtvis för den samlade ungdomens räkning) kapitlet om studenternas lefnad och seder äfvensom om deras privilegier. (C. Annerstedt: *Uppsala Universitets historia*. II.2. Uppsala 1909, p 44.)

Den oerhört flitige bibliotekarien Claes Annerstedt är Uppsala universitets historieskrivare framför andra, och mina noteringar om silfverspiorna bygger på det material han samlat.

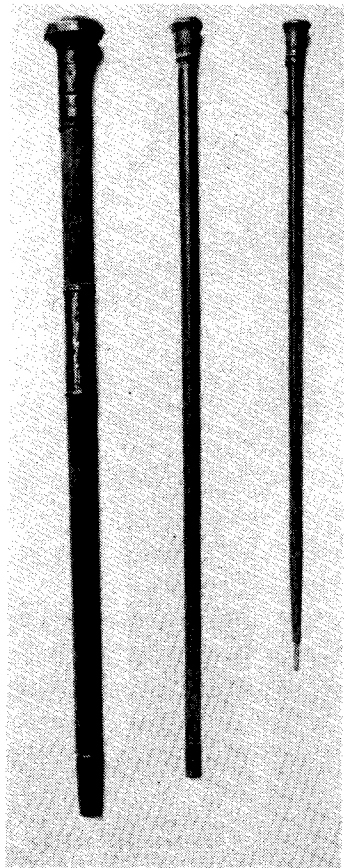
Somligt i 1600-talsceremonin vore otänkbart idag. När rektor 1978 överlämnade nycklarna till arkiv och skattkammare till sin efterträdare, kunde han inte överrätta nycklarna till *carcer*, universitetets eget fängelse. Fram

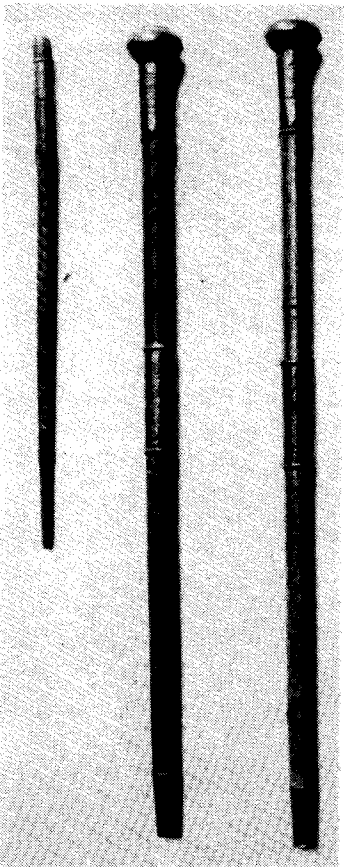
En kursor i Uppsala med en av universitetets silfverspior. Bilden från 1900-talets början. Ur E L Backman: *Doktorspromotioner i Uppsala förr och nu*. Stockholm 1927.

Den gamla kursordräkten från Karl XII:s tid. (Nordiska Museet).

Länsmanstavar.

till 1850-talet behöll universitetet privilegiet att ha en egen jurisdiktion, men idag är universitetets domsrätt inskränkt till undervisningens och vetenskapens fält.

Låt oss se närmare på silverspirornas symboliska mening under Uppsala universitets tidiga historia, innan den intellektuella makten lösgjorts från den juridiska.

I de akademiska processionerna fyllde de en väl synlig funktion burna några steg framför rektor. Vid rektorsinstallationen fanns de som nämnts i spetsen av processionen från den avgående rektorns bostadshus till domkyrkan och efter aktens slut från domkyrkan till den nyinsatte rektorns bostad, där denne enligt konstitutionerna var ålagd att bjuda alla professorerna på middag; en kostnad som bidrog till att rektorsämbetet var mindre åtråvärt än man med tanke på vilken fåfång församling det var fråga om kunnat tro. Klagomålen ledde i slutet av 1600-talet till ett kungligt beslut om "rektoratsölens" avskaffande.

Också i samband med andra högtidligheter, som professorsinstallationer och promoveringar, skulle silverspirorna finnas med. Det har sitt intresse att de bars av universitetsbetjänarna (kursorerna eller pedellerna). Redan universitetets första konstitutioner 1606 föreskrev att kursor klädd i den praktfulla ämbetsdräkten skulle bära silverspirorna, vid de efterföljande gästbuderna passa upp vid borden, när rektor så befallde kalla professorerna till konsistorium (*cursor* betyder löpare) samt ha vård om universitetets arrest och berätta för rektor om de förbrytelser som kommit till hans kännedom. Enligt 1626 års konstitution skall rektor till sitt förfogande ha två pedeller, vilka skall uppvakta honom dagligen, gå framför honom i processionerna och ha uppsikt över fängelset (samt erhålla en mark från de internerade vid utsläppandet). Därtill skall pedellerna hålla uppsikt över studenterna och föra bok över deras namn och bostäder. Enligt 1665 års konstitutioner skall två kursorer utföra dessa uppgifter och varje kväll överlämna fängelsenycklarna till rektor.

I en beskrivning av Uppsala Universitet som kanslern, greve C. Rudenschöld, 1781 sammanställde för den nyblivna ryska kejsarinnan Katarina, berättas om kursorernas funktion:

L'académie a de plus une garde à elle, distincte de celle de la ville, pour la sureté de ses maisons et le maintien de la tranquillité pendant les nuits, outre des hommes nommés *Cursores*, servants pour les messages et qui marchent à la tête des processions en habit de cérémonie, portant chacun un sceptre d'argent à la main, signe du gouvernement académique.

(C. Annerstedt: *Uppsala Universitets historia*. Bihang V (1913) p 73f)

Platserna som kursorer eller pedeller, rektors betjänter och hjälpredor, var under 1600-talet inkomstbringande och tämligen eftersökta. Visserligen var kursorernas uppförande tydligen inte alltid föredömligt – Annerstedt berättar att "1646 d. 16. Sept anmälde Lenaeus i konsistorium, att de voro riktiga 'dryckesbultar', som både annars och icke minst om helgdagsnätterna slog sig fulla med öl och brännvin, i synnerhet när annat folk gick i kyrkan." – men då får man hålla i minnet att också studenterna förde ett vilt liv och ofta råkade i slagsmål med lokalbefolkningen, någon gång med dödsfall som resultat. Och för vårt syfte är det intressant att notera, att kursorerna, åt vilka silverspirorna anförtröddes, därjämte hade att ansvara för ordningen i betydelsen den sociala kontrollen av studenternas vardagsliv. (Annerstedt a a, I (1877) p 124, 219, 367, II.2 (1909) p 53, 67.)

Silverspirorna var således symboler för universitetets ordningsmakt och

juridiska makt. För denna fick dock Uppsala universitet under senare delen av 1700-talet en särskild symbol, också det en stav, prydd med ett spöknippe och i processionerna buren av en universitetsvaktmästare. (Vaktmästarna vid de gamla svenska universiteten var verkligen *vaktmästare* med ett antal underställda vaktkarlar. Enligt föreskrifterna för vaktmästarens och vaktkarlarnas tjänstegöring, utfärdade av Lunds Universitets konsistorium 1717, skulle dessa natttid ha uppsikt över gator, krogar och källare, och om möjligt avstyra "oanständigheter med dryckenskap och varjehanda lastvärdigt förhållande". Enligt konstitutionerna var vaktmästaren jämte minst två vaktkarlar skyldiga att finnas på plats, beväpnade, när konsistorium sammanträdde, för att vid behov stå till rektors förfogande. Vaktmästaren skulle också se till att ingen inträdde beväpnad i konsistorierummet. Värjan skulle lämnas i förrummet. Se Gösta Johannesson: *Lunds universitets historia II. 1710-1989*. Lund 1982, p 144f.)

*

Därtill och framför allt tjänade silverspiorna som tecken för universitetets symboliska makt, vetenskapen och undervisningen.

I många sammanhang där rätten att tala stod på spel var kursorerna ålagda att närvara med spiorna. Ett exempel är doktorandernas provföreläsningar. Ända fram till mitten av förra seklet gällde vid dessa – liksom vid det följande försvaret av avhandlingen, till vilken för övrigt ofta professorn var upphovsmannen (det dröjde ända till 1852 innan bestämmelsen inskrevs att doktoranden skulle författa den själv) – att doktoranden stod i den "lägre katedern". Därbakom fanns den "övre katedern", där professorn kunde befinna sig övervakande sin adept, vilken först i samband med promotionsakten fick stiga upp i den övre katedern, såsom ett insignium på att han som nyvorden doktor upptagits i kretsen av dem vilka redan förvärvat rätten att bedriva vetenskap och att undervisa vid läroanstalter. Doktor betyder ju helt enkelt "lärare", av *docere*, undervisa, och doktorsgraden och docentkompetensen är utlöpare av den *licentia docendi*, rätt att undervisa, som utdelades av de medeltida universiteten.

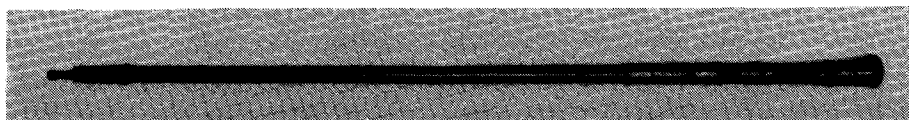
Redan vid den första doktorspromotionen i vårt land, i Uppsala år 1600 omedelbart efter universitetets återupprättande, var uppstigandet i katedern ett inslag i ceremonielet. Promotorn, Laurentius Paulinus Gothus, förklarade innebörden för de församlade: Promovenden hade nu inte bara erhållit rätten att undervisa i skolor och universitet, utan också skyldighet att undfly sofistiska och skadliga lärares katedrar och själva vara liksom ljus, som upplyser andra.

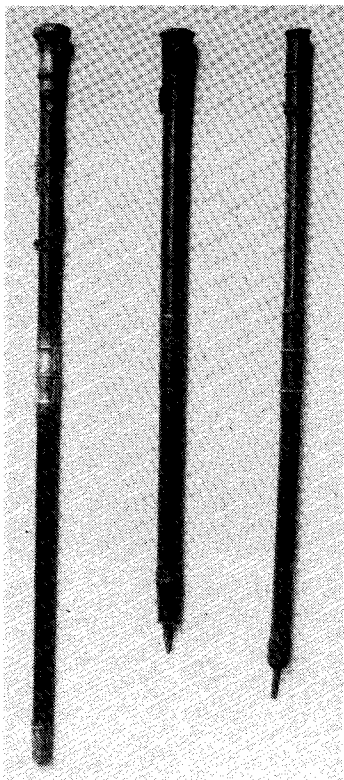
Därpå skedde *ceremonierna med boken*, lärdomens, uppfostrans och vältalighetens källa. Först skulle boken öppnas för att symbolisera det oupphörliga studium, som den måste ägna sig åt, vilken önskade med framgång och lycka utöva de fria konsterna och filosofien. Därpå skulle boken *tillslutas* såsom symbol på att det, som man visste, det skulle också bevaras i minnet. Därefter sattes den *purpurfärgade hatten* på promovendens huvud, såsom den gamla lärdomens, dygdens och frihetens symbol. Även hos de gamla romarna var det bruk, förklarade promotorn, att de frivivna slavarna fingo mottaga en hatt. Den överlämnade hatten var purpurfärgad av

Detaljer, Bergsgevaldigerstav.

Bergsgevaldigerstav, Filipstad, 1700-t. Bergsgevaldigeren var i Bergslagen motsvarigheten till länsman eller kronoåklagaren. Denna stav, som tillhört bergsgevaldigeren i Filipstads bergslag, bars av denne framför bergstingsrättens ordförande då tingen hölls.

Stavarna på denna sida och sidan 21 är från olika svenska städer ur Nordiska Museets samlingar. Bl a stadsfogdestav, magistratsstav, gevaldigerstav, enspännarstav (enspännare var ett slags vaktmästare, och enspännarstaven bars framför ämbetsmyndigheter och i processioner).

tvänne orsaker: dels emedan fordom hos romarna purpurfärgen skilde senatorer och riddare från hopen, dels »virtutis gratia, ut cum hic color facile maculas suscipiat». Så sattes ringen på promovendens hand, en *ring av guld* försedd med *lysande ädelstenar*: det var tecknet på att de skulle vara förpliktade att älska, försvara och bevara den filosofiska vetenskapen, men dessutom skulle ringen erinra dem »de amplissima dignitate et summis illis privilegiis», om den utmärkta värdighet och om alla de privilegier, vilka voro tilldelade denna grad. Så lyckönskades de promoverade magistrarna, varpå var och en av dem hade att avlägga prov på sitt snille, varefter ultimus avslöt akten med bön samt med tacksägelse till hertig Karl, till ärkebiskopen, rektor, professorerna samt till andra framstående män, vilka varit närvarande.

(L. Backman: *Doktorspromotioner i Uppsala förr och nu. Disputationer, insignier och privilegier 1477-1927*. Stockholm: Norstedt 1927, p 30f)

Vid denna första svenska doktorsdisputation förekom många inslag som skulle bestå fram till mitten av 1800-talet och i vissa fall längre. Förutom uppstigandet i katedern räknas till doktorsgradens insignier boken, som under promotionsakten skulle öppnas och därpå stängas (ett inslag som försvann 1842); hatten, som från slutet av 1600-talet kunde förekomma i miniatyr som bröstdekoration (medan promovendi i stället bar en krans på huvudet); guldringen, som doktorn liksom adelsmannen bar på högra handen (kanske för att markera att deras privilegier var jämförbara, se Backman, L: *Jubeldoktoratet vid universiteten i Uppsala och Lund*. Acta Universitatis Upsaliensis 1962, p. 9); och vidare kappan, värjan samt den kyss som promotor trycker på promovendens panna (en intimitet som i Sverige omvandlats till ett handslag).

Dessa doktorsgradens insignier: uppstigandet i katedern, boken, hatten, ringen, kappan, värjan och kyssen, hänvisar inte bara till privilegier utan även till förpliktelser. Redan vid den första svenska promoveringsceremonin året 1600 avlade promovendi en högtidlig ed, som bland annat knöt dem till Uppsala universitet: de fick lova att inte vid något annat universitet söka bli doktorer inom samma fakultet. Doktorseden, som vid detta tillfälle förestavades av kursorerna och svors med två fingrar på de av dem framsträckta silverspiorna, avskaffades först 1852.

*

Som promotor framhöll i sitt tal vid denna första promoveringsceremoni, är doktorsgradens prydnader, insignier och privilegier givna av furstar och stormän.

Även universitetets privilegier var givetvis, i likhet med spiorna och dess övriga insignier, förlänade av furstar. Hittills har vi uppehållit oss vid Uppsala universitets silverspiror, men stormaktstidens expansionspolitik placerade svenska silverspiror också i de universitet som inrättades i de nya besittningarna, som det av Gustav II Adolf grundade universitetet i Dorpat (se *Fataburen*, 1953). Även Lunds universitet fick redan i samband med invigningen 1668, en viktig händelse i historien om Skånelandens försvenskande, två egna silverspiror, tillverkade i Stockholm och nedforslade till invigningshögtidligheten. På blå hyenden bars de i processionen till Lunds domkyrka, där de överlämnades till universitetets förste rektor, Olov Bagger. Hans högtidstal handlade om skolor och akademier i Sveriges rike, "något som torde ha känts ganska besvärande för den alltigenom danskorierade gamle teologprofessorn", förmodar Jerker Rosén (*Lunds Universitets historia I. 1668-1709*. Lund: CWK Gleerups 1968, p 150).

De lundensiska silverspiorna var avsedda att användas som de uppsaliensiska. I det nya universitetets första konstitutioner 1666, i allt väsentligt kalkerade på Uppsala universitets dito, föreskrevs bland annat att de skulle bäras av pedellerna några steg framför rektor i processionerna. I

vardagslag skulle dessa pedeller vara ordningens väktare, förestå fängelset, uppteckna studenternas namn och bostadsadresser i en bok att lämnas till rektor, med mera sådant. Se härom t ex p 23, 33, 154 i första delen av M. Weibull: *Lunds Universitets historia 1668–1868* (Lund 1868), vari också i förbigående en händelse nämns som får sätta punkt för detta avsnitt om universitetets silverspiros och deras förhållande till makten:

När Adolf Fredrik som kronprins 1744 besökte Lunds universitet ”hade man på Carolinum rest en thron under en guldbroderad himmel, inför hvilken pedellerna nedlade de annars så oundgängliga silverspiorna, medan rector orerade.” (M. Weibull aa, 1868, p. 281).

IV.

De gamla svenska universitetens silverspiros representerade universitetets symboliska makt, som således också var en social makt. Detta illustreras av att samma kursorer eller pedeller, som vid högtidliga tillfällen kläddes upp och anförtroddes att bära spiorna, var de som till vardags skötte övervakningen av studenternas livsföring.

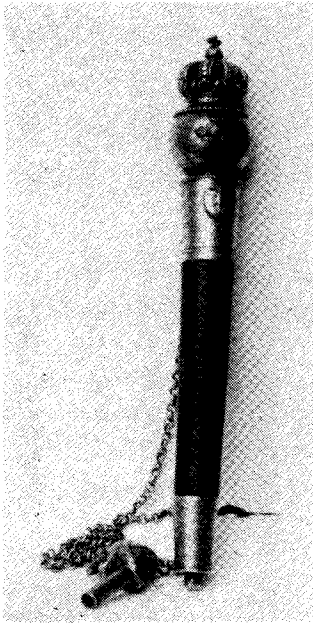
Universitetshistoriker av äldre årgång uppehåller sig gärna vid de officiella begivenheter där spiorna och annan ståt kom till användning. I sin förtjusning inför de akademiska festligheterna, ceremonielens detaljer, dräkterna, högtidstalen, insignierna, får de ofta ögonen på symboliska sammanhang som vi sena och rationella tiders barn lätt tar för utanverk. Den symboliska makten förutsätter en maktens symbolik, för att citera Pierre Bourdieu (nedan s 50).

Idag tycks skeptronsymbolen tämligen bortglömd; inte ens samtliga universitetsrektorer vet varför spiros bärs framför dem i processionerna. I svenska språket fortlever den obemärkt i några talesätt och vändningar med ålderdomlig klang, som ”järnspira” för hårt och despotiskt regemente, eller ”bryta staven över”, med innebörden fördöma, underkänna, utmönstra. I det senare uttrycket ekar det gamla bruket att domaren bröt sönder sin domarstav över huvudet på den dödsdömda.

Själva saken, staven, kan fortfarande i det moderna vardagslivet beteckna rätten att tala. Skolläraren överlämnar pekpinnen till – och ”ger ordet” till – eleven som kommenderats fram till katedern, den plats i klassrummet där rätten att tala, tysta och döma exekveras. Kanske är det i det moderna vardagslivet ändå främst i televisionen som denna rätt fördelas och utövas; nyligen hände sig att en folkjär tv-meteorolog vid namn Pohlman, som haft för vana att begagna pekfingeret på sina väderkartor, överöstes med försändelser innehållande pekpinor, hemslöjdade praktikpjäser från bekymrade tittare. Tydligt ingav inte fingeret tillräckligt förtroende, det skulle förlängas. Man har också anledning fundera över hur mikro-

Rumormästarstav, Sabetsbergs hälsobrunn (senare Sabbatsbergs fattighusinrättning). Knoppen fungerar som en löstagbar sparbössa. Myntinkastet överst, därunder hänglås. Rumormästare var titeln för bl a de vaktmästare som upprätthöll ordningen vid svenska brunnsorter.

Hedersbatong för poliskommissarie.

Stadsvaktmästarstav, Sala.

Batongformat tjänstetecken för stadsfiskaler och kommissarier.

foner skänker den behövliga auktoriteten åt talet och åt den som talar, eller hur rocksångaren hanterar mikrofonen (Pierre Bourdieu har i något sammanhang liknat ett homeriskt skeptron vid en mikrofon, minus elektriciteten). Hur skall t ex den ymniga förekomsten av mikrofoner i tv-rutan tolkas? De syns betydligt oftare än vad som vore tekniskt motiverat. Medan strålkastare, kameror, reportagebussar och andra attiraljer i likhet med tekniska medarbetare nogsamt placeras utanför den vinkel som återges i mottagarna, håller nyhetsreportern framför Vita huset eller på Blasieholmen mikrofonen väl synlig. Och ett återkommande rituellt inslag i televisionens pratprogram är fästandet av en liten mikrofon på den nyanlände gästens bröst. När denne så fått säga sitt och reser sig ur soffan för att försvinna ut ur rutan, återtar programledaren med en lika rituell gest denna s k "mygga"; en sentida civil motsvarighet till miniatyrmarskalksstaven på den utvaldes och upphöjdes rockslag. Idag är dock auktorisationen inte knuten till personen utan till mediet, televisionen.

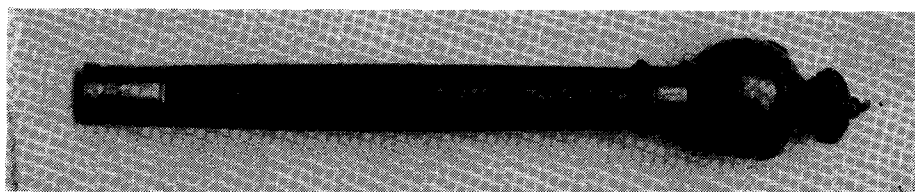
Kanske representerar i sådana sammanhang staven något nytt, möjligen är det inte alls fråga om den gamla skeptronstaven. I vissa officiella ceremonier fyller den i allra händelser alltjämt sin funktion som tecken för rätten att styra, tala och döma. På sina håll i vårt land förekommer fortfarande "prestaven", den ibland florsbehängda begravningsstaven, i samband med jordfästningen av någon bland bygdens mer betydande och betrodda män. Enligt Svenska kyrkans heraldik utmärkes biskopsämbetet med en mitra och en kråkla, och ärkebiskopsämbetet därjämte med en särskild korskrönt stav, ärkebiskopsstaven, vilken nu senast i september 1983 överräcktes till Bertil Werkström vid installationshögtidligheten (den första i modern tid) i Uppsala domkyrka. Och, som vi sett, de gamla universitetsspiorna tas fortfarande fram till högtidliga tillfällen; t o m ett så ungt universitet som Göteborgs har sina spiror, i processionerna burna av en uppklädd universitetsvaktmästare några steg framför rektor.

*

Varför har makten alltifrån Västerlandets tidigaste historia i så många sammanhang symboliserats av just spirans, stavens, stakens form?

Det närmast till hands liggande svaret på frågan överlämnar vi till feministiska historiker och andra med intresse för fallokratins uppkomst att utreda. Det finns dock skäl att påminna om att staven som religiös symbol förekommer även i "förpatriarkala" samhällen; t ex schamanens stav, tecknet för hans förbindelse med himlens makter och således för hans förmåga att profetera och lyssna till "den andra sidan", eller de viskor som afrikanska "masker", (de till förfäder utklädda dansarna) bär i riter då de återupprättar sambandet med världen under jorden. Staven som makt-symbol är inget västerländskt påfund, den har exempelvis varit ett vanligt militärt befälstecken i Kina, och i Egypten ett tecken för den legitima faraovärdigheten.

Émile Benveniste har gjort ett intressant försök att förklara det som utmärker och särskiljer den grekiska och västerländska härskarstaven, den

Sergents d'armes (tjänstgjorde vid ceremonier och tornerspel), Frankrike, 1300-talet. Efter Lacroix: *Le moyen âge et la renaissance*. Paris 1848.

som givits *skēptron*, *scēptrum* och liknande namn. (Förklaringsförsöket finns i Benvenistes diskussion av den arkaiska och antika kungamakten inom det indoeuropeiska området, se *Le vocabulaire des institutions indoeuropéennes*. Paris: Ed. de Minuit 1969, Band 2, pp 9–15, 23–33.)

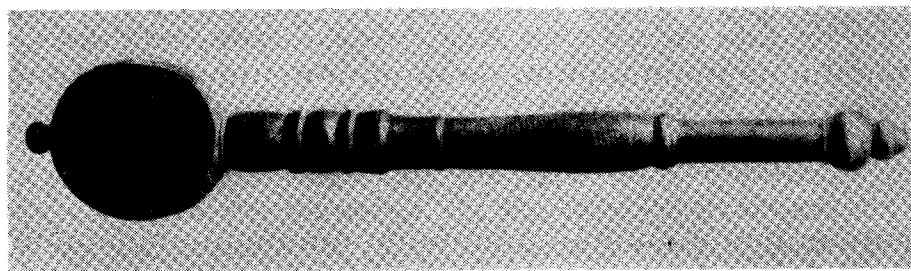
Skēptron är inget ursprungligt och gemensamt indoeuropeiskt ord. Det är en grekisk nyskapelse. Också staven eller spiran som kungaattribut är enligt Benveniste något nytt, som uppstod samtidigt med en modernare föreställning om kungamakten hos grekiska, germanska och andra folk i södra och mellersta Europa.

Men låt oss börja med hur ordet bildats och dess betydelse, för att den vägen komma fram till det som är Benvenistes utgångspunkt, nämligen den indoeuropeiska kungainstitutionens omvandling. Som nämnts är *skēptron* substantivet till ett verb *skēptō* som brukar översättas "stöda sig på". Ett skeptron är ett redskap att stöda sig på, en käpp eller stav. Men "stöda sig på" är en alltför grov översättning, detta kan uttryckas med andra ord, anmärker Benveniste. Den korrekta översättningen av *skēptō* är "att med hela sin tyngd luta sig mot något som ger stöd". Den grekiske poeten kan använda verbet för att beskriva hur en sårad krigare hänger på kamraterna som hjälper honom undan.

Ett *skēptron* är något man trycker nedåt och som hjälper en att inte falla; det vill säga en käpp, en vandringsstav; ursprungligen budbärarens stav, förmodar Benveniste. Budbäraren är mannen som färdas, mannen som utrustats med auktoritet, mannen som har något att säga. Den stav som budbäraren använder blir symbolen för dessa funktioner – att färdas, vara auktoriserad, överbringa ett budskap – och tecknet för hans legitimitet. Därför blev skeptron attributet till en auktoriserad, en helgad person med uppdraget att överföra ett budskap. Agamemnon's skeptron stammar från Zeus, som lämnat det till dem han utsett att tala i sitt namn.

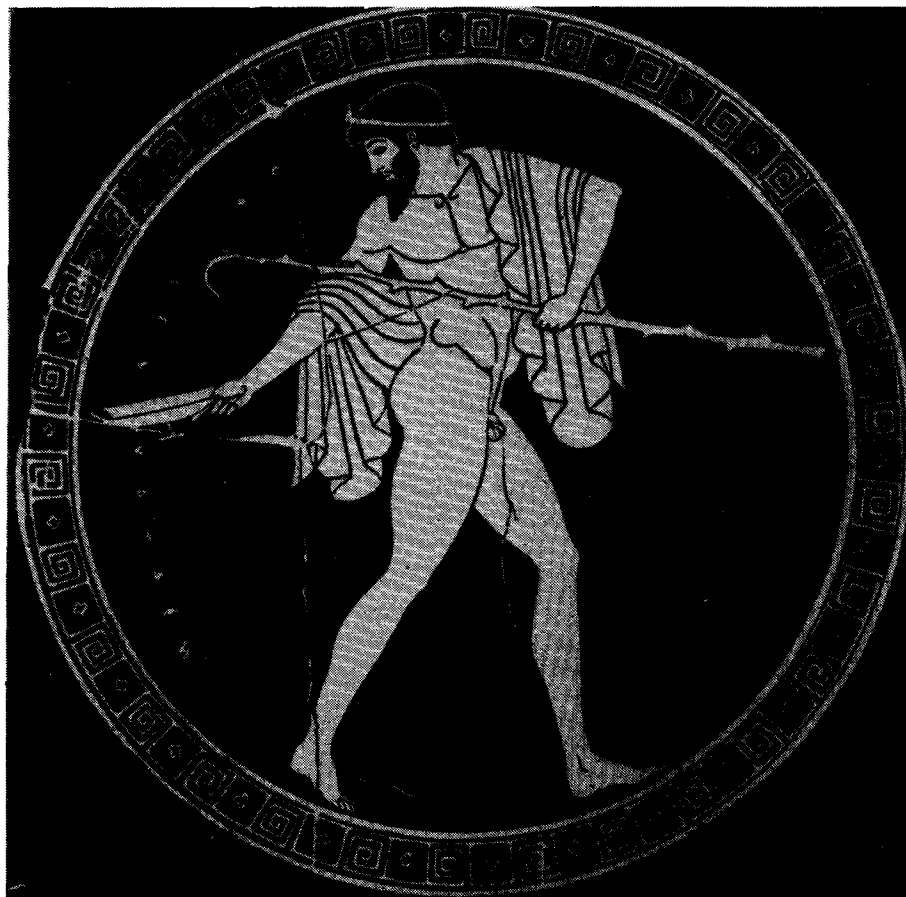

Vapenhärold. Frankrike, 1300-talet. Samtida bild, återgiven i Lacroix: *Le moyen âge et la renaissance*. Paris 1848.

Färla, Skara museum. Ett välkänt bestraffningsredskap i skolan. "Färla, Ferula, är ett svarvat trä med långt skaft och kantad kluns uti ändan" (Kyrkoherden, f.d. Skara-djäknen Harald Ullenius, 1730-t; cit efter Sigurd Wallén: "Skolans atmosfär", Svenska kulturbilder. Ny Följd. Fjärde bandet, del VIII. Stockholm 1937, p 20)

Grekisk vasmålning. Man med stav och bågare. (På vasens utsida syns ett symposion: män som ligger och dricker betjänade av pojkar.) Efter Murray, A S: Designs from Greek Vases in the British Museum. London 1894. Plansch VIII.

Agamemnon är inte gudomlig. Den grekiske kungen är en människa som gudarna utrustat med kungavärdigheten och med attributet, skeptron, som gör den synlig. Det är skeptron snarare än människan som är det kungliga (ungefär som vi tänker oss "kronan" som grunden för kungamakten och talar om "kronans egendom"). Detta modernare kungabegrepp liksom kungaspiran uppstod enligt Benveniste hos greker och germaner (samt andra folk om vilka vi har mindre kännedom) i det indoeuropeiska områdets centrum, där stora folkvandringar kastat äldre kulturer och institutioner överända.

En äldre kungainstitution bevarades däremot i det indoeuropeiska områdets östra och västra ytterregioner, det vill säga hos indoiranska respektive italiska och andra västliga folk. Att traditionella institutioner och arkaiska begrepp kunnat överleva där vill Benveniste förklara med hänvisning till de mäktiga prästsammanslutningar som vårdade de heliga traditionerna. Den arkaiska indoeuropeiska kungainstitutionen var ett slags prästkungadöme, reflekterat i sanskritordet *rāj* i öst respektive latinets motsvarighet *rēx* jämte besläktade keltiska och galliska ord för kung i väst. Denne gamle indoeuropeiske kung var ingen politisk makthavare i modern mening utan en religiös figur som drog upp riktlinjer, visade på den rätta vägen och avgjorde vad som var rätt (Benveniste fäster uppmärksamheten på förbindelser mellan å ena sidan de nämnda orden *rēx* och andra ord för regent och regeringsmakt, å andra sidan ord som latinets *rēgula*, varav vårt "regel", och *rēctus*, "rätlinjig", "rak").

För indierna var således *rāj* gudomlig, liksom *rēx* för romarna, och inte i behov av något tecken på auktorisation. Ett sådant behövde däremot den

Nuv ärkebiskopen Bertil Werkströms ämbetsblem.

grekiske kungen. Därför skeptron.

Benveniste öppnar här ett perspektiv som kan hjälpa oss få ögonen på något karaktäristiskt hos maktformerna i Västerlandet, där som vi alla vet tecken på auktoritet är betydelsefulla och där bristen på legitimitet kan få ödesdigra följder för de härskande.

Det i västerländska språk gemensamma ordet "samhälle" tycks saknas i äldre indoeuropeiska språk, där det närmast motsvaras av olika ord för kungadöme. "Samhällets" gränser sammanfaller med utbredningen av kungens makt. Kungainstitutionen är intressant som prototyp för den sociala makten. Den nya typ av kungamakt, som uppstod bland greker och germaner med flera folk inom den sfär vars nordliga utmark vi svenskar bebör, förutsatte auktoritetsattribut som skeptron. Verbet *skēptō* har utöver den konkreta "stöda sig på, luta sig mot" en intressant bibetydelse, nämligen att anföra något som förevändning, använda något som ursäkt, stöda sig på ett etablerat faktum för att rättfärdiga sig själv. Vi skymtar här en viktig sida av maktsociologin: studiet av den sociala legitimiteten, dvs härskarens behov av att rättfärdiga sitt styre och undersåtarnas benägenhet att av fri vilja underkasta sig samma styre.

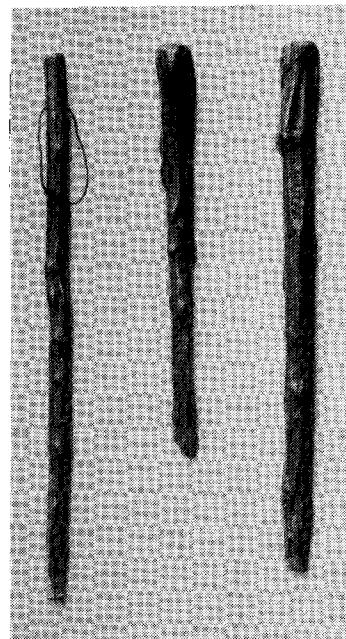
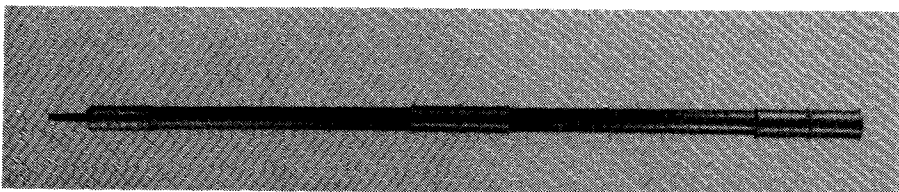
Makten är ingen egenskap som tillhör härskaren utan en relation mellan härskaren och de behärskade. *Skēptō* är att pressa ned, också i en betydelse som närmar sig "förtryck": Sofokles använder ordet om en gud som bringar ofärd över en stad, "sänker sig ned över" den, "utövar tryck på" den. Att bruka skeptron, den legitima rätten att regera, tala, döma, innebär samtidigt förtryck av dem som saknar denna rätt.

*

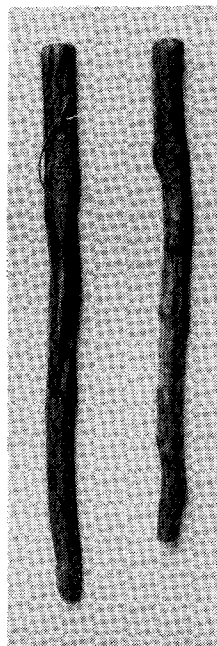
Den skriftserie som härmed inleds skall presentera bidrag till studiet av makten, ordningen, legitimiteten, normaliteten, särskilt makten över och i talet, skriften, språket, med tyngdpunkt i vetenskapens och undervisningens språk.

Att Skeptron är det bästa namnet för ett sådant företag började vi ana när vi i den svenska universitetshistorien stötte på *sceptra academica* i en rad sammanhang där universitetets makt skulle representeras eller den vetenskapliga och pedagogiska makten stod på spel. Om man så letar sig bakåt i Västerlandets historia dyker maktens stav upp överallt. Jesper Svenbro gav oss det goda rådet (tack för det) att pånytt läsa Homeros, hos vilken den betecknar kungamakten och rätten att tala, tysta och döma. Émile Benvenistes undersökning tar fasta på ytterligare dimensioner hos den västerländska skeptronsymbolen som sammanfaller med dem vi vill uppmärksamma i skriftserien.

Att kritisera makten är inte att träda ut ur den. Till utopins mönsterfarm Anti-Skeptron, belägen utanför maktens domäner, kan vi aldrig nå även om vi skulle vilja. Dessutom kanske skeptron kan vara annat än förtryckets påk? Vi vill gärna tro att skeptron också kan vara ett specifikt västerländskt bidrag till människoslåktets möjlighet att bli myndigt. Demokratin och den ansvarige individen förutsätter en furste som inte är Gud, utan som är tvungen att rättfärdiga sig och sitt regemente. Han är tvungen att visa undersåtarna tecken på auktorisation, tecken som kan

Vaktstavar och nattvaksstavar av en, Skara.

Nämndemanskäpp. Till en annan nämndemanskäpp eller "nämnskarskäpp", från Västmanland, som förvaras på Nordiska Museet, finns följande notering:

"en nödvändig ledsagare och hedersstaf för häradets nämndemän; därför så lång, men äfven och i synnerhet på det att 'nämnskaren' med båda händerna hårt knutna kring öfveränden o. med hakan hvilande på knappen skulle kunna höfligt (=bekvämt) sitta och sofva vid tinget, utan att blifva allt för mycket bemärkt eller falla i för djup o. bulersam slummer."

Akseli Gallen-Kalela: *Symposion*. Olja på duk, 1894 (fru Aivi Gallen-Kalela Sirén, Helsingfors). Längst t v konstnären själv, längst t h Jean Sibelius. Medan Robert Kajanus, en av det moderna finska musiklivets grundare (med cigarett), begeistrat skildrar sin bevingade vision (utanför bilden t v), har Oskar Merikanto – som oförskyllt får symbolisera den samtida kritiken – djupt inslumrat (i en tidigare, mera drastisk version framställs han som en grinande kålrot).

sättas ifråga.

Den homeriska världen är behärskad av krig och våld. Men där finns också ett tema som för några år sedan diskuterades inom Nordiska Sommaruniversitetets krets om sociala utopier, nämligen gästabudstemat. Gästabuden är hos Homeros asyler i den våldsbehärskade världen; med vapnen lämnade i förrummet kunde värden och hans gäster samtala. Detta må vara en anakronistisk läsning, men det finns alla skäl att hålla liv i den utopiska tanken att Västerlandet givit upphov inte bara till möjligheten att tala med skeptron i hand, utan också till ett alternativt tal, de församlade vännerna som själva, utan att be någon om lov, tar sig rätten att tala; en rätt som i motsats till den barbariska inte sitter i spjutstängs ände.

Symposion (som inte finns hos Homeros) blev i den grekiska litteraturen ordet för denna vänners samvaro när måltiden var aväten, bordet torkat och krusen och bägarna för vinet och vattnet framsatta så att det goda samtalet kunde ta vid. Därför döptes för några år sedan det förlag som nu ger ut det första häftet i Skeptronserien till *Symposion* (gästabud, eller snarare dryckeslag, eg. "drickande tillsammans"). Vi hoppas att skriftserien, genom att bereda utrymme för kritiska studier av makten och det symboliska våldet, skall bidra till att göra detta tvångsfria samtal något mera möjligt.

Pierre Bourdieu

Vad det vill säga att tala

Det språkliga utbytets ekonomi

Endast genom att kasta ljus över de ingrepp med vilkas hjälp lingvistikens objekt konstruerades och därmed lingvistikens som vetenskap grundlades, samt över de sociala betingelserna för produktionen och cirkulationen av dess grundläggande begrepp, kan sociologin frigöra sig från alla de former av dominans som lingvistikens och dess begrepp fortfarande idag utövar över samhällsvetenskaperna. Den lingvistiska modellen lät sig så lätt överflyttas till socialantropologins och sociologins område därför att man förenades i uppfattningen om lingvistikens som en väsentligen *intellektualistisk filosofi*, som gör språket till föremål för intellektuell förståelse snarare än till verktyg för handling och makt. Att acceptera den saussurianska modellen och dess förutsättningar innebär att behandla den sociala världen som ett universum av symboliskt utbyte och att reducera handlingen till en kommunikationsakt, avsedd att, i likhet med det saussurianska *la parole*, dechiffreras med hjälp av ett chiffer eller en kod, ett *langue* eller en kultur.¹

För att kunna bryta med denna sociala filosofi gäller det att visa att även om det är berättigat att betrakta de sociala relationerna – och dominansrelationerna själva – som symboliska interaktioner,

d v s som kommunikativa relationer som förutsätter kunskap och erkännande, så får man inte glömma att de kommunikativa relationer *par excellence*, som det språkliga utbytet utgör, också är relationer av symbolisk makt där styrkeförhållandena mellan de talande eller deras respektive grupper aktualiseras. Man måste kort sagt överskrida det vanliga valet mellan ekonomism och kulturteori och försöka utarbeta en det symboliska utbytets ekonomi.

Varje språkhandling, ja varje handling överhuvudtaget, är ett sammanfogande, ett möte mellan oberoende kausala serier. Å ena sidan finns det olika språkliga habitus, d v s socialt formade dispositioner vilka medför en viss benägenhet att tala och att säga bestämda saker (ett intresse av att uttrycka sig) och en viss förmåga att tala, vilken på ett oskiljaktigt sätt definieras som en språklig förmåga till obegränsad alstring av grammatiskt korrekta diskurser och som en social förmåga att adekvat utnyttja denna kompetens i en given situation. Å andra sidan har vi den språkliga marknadens strukturer, vilka gör sig gällande som ett system av specifika sanktioner och censurer.

Denna enkla modell för språklig produktion och cirkulation som en relation mellan språkliga habitus och de marknader på vilka de bjuder ut sina produkter avser varken att vederlägga eller att ersätta den egentliga lingvistiska analysen av koden. Men den gör det möjligt att begripa de fel och misslyckanden lingvistikens dömer sig själv till när den försöker förstå den tidsbundet unika diskursen utifrån en enda av de inblandade faktorerna, nämligen den

1) Jag har på annat ställe försökt analysera strukturalismens epistemologiskt omedvetna, dvs de förutsättningar som Saussure på ett mycket klarsynt sätt innefattade i konstruktionen av lingvistikens egentliga objekt, men som har glömts bort eller förträngts av dem som senare använt hans modell (se P Bourdieu: *Le sens pratique*. Paris: Éd. de Minuit 1980, pp 51 ff).

egentliga språkliga kompetensen, abstrakt definierad utan hänsyn till dess sociala produktionsbetingelser. Så länge lingvisterna svävar i okunnighet om den gräns som är konstitutiv för deras vetenskap, har de inget annat val än att desperat i språket söka efter sådant som finns inrstat i de sociala relationer där det fungerar. Eller så kommer de att bedriva sociologi utan att veta om det, det vill säga med risk att i själva grammatiken upptäcka något som lingvistens spontana sociologi omedvetet har förlagt dit.

Grammatiken definierar bara delvis betydelsen och det är först i relation till en marknad som diskursens innebörd bestäms till fullo. De bestämmingar som skapar den praktiska definitionen av meningen, kommer till stor del automatiskt till diskursen utifrån. Upphovet till den objektiva mening som alstras i den språkliga cirkulationen ligger för det första i det särskiljande värde som är ett resultat av att de talande, medvetet eller omedvetet, skapar en relation mellan å ena sidan den språkliga produkt som i ett givet socialt rum bjuds ut av en socialt karaktäriserad talare och å andra sidan de övriga produkter som bjuds ut samtidigt. Dessutom gäller att den språkliga produkten inte blir ett helt meddelande förrän den behandlas som ett sådant, d v s dechiffreras. Vidare kan de tolkningsscheman som mottagarna använder i sitt skapande tilläggande av den utbudna produkten avlägsna sig mer eller mindre från de scheman som väglett produktionen. Genom dessa oundvikliga effekter bidrar marknaden inte bara till diskursens symboliska värde, utan även till dess mening.

Ur detta perspektiv skulle man kunna ta upp frågan om stil. Stilen, detta »individuella särdrag i förhållande till den språkliga normen», denna speciella bearbetning som tenderar att tillföra diskursen särskiljande erfarenheter, är ett varseblivet vara som bara existerar i relation till varseblivande subjekt försedda med sådana diakritiska dispositioner som gör det möjligt att särskilja olika uttryckssätt, olika från varandra skilda sätt att tala. Av detta följer att stilen, det må gälla poesin jämförd med prosan eller en samhälls-, köns- eller åldersgrupps sätt att tala jämfört med en annans, bara existerar i relation till agenter i besittning av de scheman för varseblivning och värdering som gör det möjligt att konstituera stilen som en samling systematiska skillnader uppfattade som en sammansmält enhet. Det som cirkulerar på den språkliga marknaden är inte »la langue», utan diskurser

som kännetecknas av sin stil, både vad gäller produktionen — såtillvida att varje talande skapar en personlig idiolekt av det gemensamma språket — och vad gäller mottagandet, i och med att varje mottagare bidrar till att *producera* det meddelande han uppfattar och värderar genom att tillföra allt det som utgör hans enskilda och kollektiva erfarenhet. Till varje diskurs kan man utsträcka vad som har sagts om den poetiska diskursen, eftersom denna, när den lyckas, i maximal utsträckning når den effekt som består i att väcka erfarenheter som varierar med individerna. Om konnotationen — till skillnad från denotationen, som är »den del som är stabil och gemensam för alla talande»² — hänför sig till unika individuella erfarenheter, beror det på att den konstituerar sig i en socialt definierad relation där mottagarna gör bruk av sina många olika verktyg för symboliskt tilläggande. Kommunikationens paradox är att den förutsätter ett gemensamt medium men bara lyckas — detta kan man tydligt se i gränsfall där det, som ofta i poesin, är fråga om att överföra känslor — om den åter och åter kan framkalla enskilda, d v s socialt präglade erfarenheter. Eftersom ordet med alla de betydelser som ordboken ger det är produkten av en neutralisering av alla de praktiska relationer i vilka det fungerar, har detta ordbokens ord ingen social existens: i praktiken existerar ordet bara nedsänkt i olika situationer. Sålunda kan meningens kärna, som bibehålles relativt oförändrad från marknad till marknad, passera obemärkt.³ Som Vendryès på-

2) Se G Mounin: *La communication poétique, précède de Avez-vous lu Char?* Paris: Gallimard 1969, pp 21–26.

3) Förmågan att på samma gång uppfatta de olika betydelserna av ett och samma ord (vilken ofta mäts av de s k intelligenstesten) och, *a fortiori*, förmågan att manipulera dem praktiskt (exempelvis genom att reaktivera den ursprungliga betydelsen hos vardagliga ord, vilket filosoferna älskar att göra) är en god måttstock på en typiskt lärd förmåga, nämligen förmågan att lösgöra sig från situationen och spränga den praktiska relation som förenar ett ord med ett praktiskt sammanhang och därmed stänger in det i en av dess betydelser. I stället betraktar man ordet i och för sig dvs som den geometriska orten för alla tänkbara relationer till situationer vilka sålunda betraktas som lika många »möjliga enskilda fall». Att denna förmåga att successivt och framför allt samtidigt leka med språkliga variationer utan tvivel tillhör de mest ojämnt fördelade beror på att behärsksningen av de olika språkliga variationerna, och särskilt det förhållande till språket som det förutsätter, en-

pekade skulle diskursen vara en oavbruten ordlek om orden alltid tilldelades alla sina betydelser med en gång; men om – som i fallet *louer* som kan betyda både »hyra» och »lovprisa» – alla de betydelser orden kan ha vore fullkomligt oberoende av varandra, skulle alla ordlekar (särskilt de ideologiska) bli omöjliga.⁴ Ett ords olika betydelser definieras i relationen mellan den oföränderliga kärnan och den specifika logiken hos alla de olika marknaderna, vilka själva är objektivt placerade i förhållande till den marknad där den mest allmänna betydelsen definieras. Samtidig existens har de olika betydelserna endast för det lärda medvetandet, som får dem att framträda genom att bryta upp det organiska sambandet mellan kompetens och marknad.

Religionen och politiken får sin främsta ideologiska verkningskraft från de möjligheter vilka ligger i den mångtydighet som är inneboende i det legitima språkets sociala allestädesnärvaro. I ett differentierat samhälle får de ord som kallas **gemensamma** – arbete, familj, moder eller kärlek – i själva verket olika, ja till och med motsatta betydelser på grund av att medlemmarna i ett och samma »språksamfund» mer eller mindre väl använder samma språk och inte flera olika. Den språkliga marknadens enande får otvivelaktigt till följd att samma tecken får alltfler betydelser.⁵ Bachtin erinrar om att i revolutionära situationer får vanliga ord motsatta innebörder. I själva verket finns det inga neutrala ord. Undersökningar visar till exempel att de vanligaste adjektiven för smak ofta får skilda, ibland motsatta innebörder alltefter klasstillhörighet; det »vårdade» ordvalet, som småborgarna använder sig av, förkastas av de intellektuella just därför att det *är* småborgerlighet, inskränkthet,

---

dast kan förvärfas under speciella existensbetingelser, vilka är i stånd att auktorisera ett frigjort och oengagerat förhållande till språket. (Jfr i P Bourdieu och J-C Passeron: *Rapport pédagogique et communication*. Paris, La Haye: Mouton 1965, analysen av de av det sociala ursprunget beroende variationerna hos *det språkliga registrets omfattning*, dvs graden av behärskning av de olika språkliga variationerna.)

4) J Vendryès: *Le langage. Introduction linguistique à l'Histoire*. Paris: Albin Michel 1950, p 208.

5) Produktionens och även dominansens imperativer framtvingar ett minimum av kommunikation mellan klasserna, vilket ger även de mest blottställda (t ex invandrarna) tillgång till ett slags språkligt existensminimum.

småaktighet. Det religiösa språkets mångtydighet och den ideologiska effekten av motsatsernas förening och av förnekandet av olikheterna beror på att detta språk lyckas med att tala till och bli talat av alla grupper (till priset av de *omtolkningar* som blir följden av att det gemensamma språket produceras och mottas av talare vilka intar olika positioner i det sociala rummet och alltså har olika avsikter och intressen). Det matematiska språket saknar denna möjlighet att tala till och bli talat av alla grupper och kan säkra entydigheten hos ordet »mängd» endast genom att hålla homogeniteten inom mängden av matematiker under noggrann kontroll. De religioner som kallas *universella* är det inte i samma mening och på samma villkor som vetenskapen.

Det blir nödvändigt att använda ett neutraliserat språk varje gång det gäller att skapa en praktisk enighet mellan agenter eller grupper av agenter med helt eller delvis skilda intressen. Detta naturligtvis först och främst inom den legitima politiska kampens fält, men också i vardagslivets transaktioner och interaktioner. Kommunikationen mellan klasser (eller, i koloniala och halvkoloniala samhällen, mellan etniska grupper) innebär alltid en situation som är kritisk för det språk som används, vilket det än är. Den tenderar att framkalla ett återvändande till den innebörd som är helt öppet laddad med sociala konnotationer: »När man uttalar ordet *bonde* i närvaro av någon som just kommit från landet vet man aldrig hur han kommer att uppfatta det.» Därmed finns det inte längre några oskyldiga ord. Denna objektiva avslöjande effekt spränger vardagsspråkets skenbara enhetlighet. Varje ord och varje vändning riskerar att få två motstridiga innebörder beroende på hur sändare och mottagare uppfattar dem. Logiken i de verbala mekanismernas automatik, som på ett lömskt sätt går tillbaka på det vardagliga språkbruket med dess åtföljande värderingar och fördomar, medför hela tiden en risk för att man »gör bort sig», vilket på ett ögonblick kan förflyktiga den enighet som omsorgsfullt upprätthållits med hjälp av ömsesidig hänsynsfullhet.

Men man skulle inte fullt ut förstå den symboliska verkan hos de politiska och religiösa språken om man reducerade den till en effekt av de missförstånd som får två helt oeniga individer att känna igen sig i samma meddelande. De lärda diskurserna kan få sin effektivitet från den dolda överensstämmelsen mellan strukturen hos det sociala rum

i vilket de produceras (ett politiskt, religiöst, konstnärligt eller filosofiskt fält) och strukturen hos samhällsklassernas fält inom vilken mottagarna befinner sig och som de tolkar meddelandet i förhållande till. Homologin mellan de motsättningar som konstituerar de specialiserade fälten och samhällsklassernas fält är roten till den grundläggande tve tydighet som visar sig i synnerhet när de esoteriska diskurserna sprider sig från sitt begränsade fält och undergår ett slags automatisk universalisering. De upphör då att blott vara uttryckssätt för dominerande eller dominerade inom ett specifikt fält och blir i stället uttryckssätt giltiga för alla dominerande eller dominerade.

Samhällsvetenskapen måste förstas beakta språkets autonomi, dess specifika logik och reglerna för dess funktion. Framför allt kan man inte förstå språkets symboliska verkan utan att ta hänsyn till det tusen gånger omvittnade faktum att språket är den första formella mekanism vars generativa förmåga är obegränsad. Det finns ingenting som inte kan sägas och man kan säga ett ingenting. Man kan utsäga allt i språket, det vill säga inom grammatikalitetens gränser. Alltsedan Frege vet vi att orden kan ha en betydelse utan att referera till någonting. Den formella strängheten kan med andra ord dölja ett semantiskt luftslott. Alla religiösa teologier och politiska teodicéer har dragit nytta av att språkets generativa förmåga kan överskrida intuitionens och den empiriska verifikationens gränser och producera *formellt* korrekta men semantiskt tomma diskurser. Ritualerna utgör ytterlighetsfallet av alla de *tvångssituationer* där en social kompetens (utövad med hjälp av en teknisk kompetens som kan vara mycket ofullkomlig) utövas av den legitime talaren, som är auktoriserad att tala och att tala med auktoritet: Benveniste påpekar att de ord som i de indoeuropeiska språken används för att tala om rätten (*dire le droit*) härrör från roten »tala» (*dire*). Det rätta talet, och det formellt korrekta, gör *anspråk* på att just därigenom – och dess chanser att lyckas är inte alltför små – få uttala domen (*dire le droit*), d v s börtat. De som i likhet med Max Weber har ställt en rationell rätt grundad på kalkylerbarhet och förutsägbarhet mot den kollektiva edens eller gudsdomens magiska eller karismatiska rätt glömmar att inte ens den mest noggrant rationaliserade rätten är något annat än en akt av framgångsrik social magi.

Den juridiska diskursen skapar: den får det den utsäger att existera. Den utgör det mål mot vilket

alla performativa utsagor – välsignelser och förbannelser, befallningar, önskningar och förolämpningar – strävar: det gudomliga ordet som med gudomlig rätt, i likhet med den *intuitus originarius* som Kant tillskrev Gud, får det utsagda att uppnå existens. Detta i motsats till *alla härledda* eller konstaterande utsagor som blott registrerar något på förhand givet. Man borde aldrig glömma, att språket – tack vare den obegränsade generativa och (i Kants mening) *skapande* förmåga som ligger i dess makt att bringa något att existera genom att frambringa en kollektivt erkänd och därmed förverkligad representation av existensen – tvevelsutän är det främsta stödet för drömmen om den absoluta makten.

Produktionen och reproduktionen av det legitima språket

»Det är som ni säger, min herre! Det borde finnas lagar för att skydda förvärvade kunskaper. Tag till exempel en av våra duktigaste elever, blygsam, flitig, som alltsedan grammatikklasserna samlat på uttryck och vändningar i sin lilla anteckningsbok. Som under tjugo års tid hängt vid sina lärares läppar och till sist sparar ihop en liten intellektuell slant – skulle då inte denna tillhöra honom på samma sätt som ett hus eller en summa pengar?»

Paul Claudel, *Le Soulier de satin*, vår övers.

»I förhållande till *de rikedomar* som innebär ett samtidigt ägande utan att undergå någon förändring, inrättar språket helt naturligt ett fullkomligt samfund där alla genom att ösa ur den *universella skatten* spontant samverkar till dess bevarande.»⁶ När han beskriver det symboliska *tillägnet* som ett slags mystisk delaktighet, lika tillgänglig för alla och utestängande ingen, ger Auguste Comte ett praktexempel på den illusion om den språkliga kommunismen som hemsöker all lingvistisk teori. Således kan Saussure, utan att någonsin behöva ställa det, lösa problemet med de ekonomiska och sociala betingelserna för tillägnet av språket. Det gör han genom att i likhet med Auguste Comte ta sin tillflykt till skatten som metafor, som han utan åtskillnad tillämpar på »samfundet» såväl som på individen. Han talar om »den inre skatten», om »den skatt som genom den *språkliga praktiken*

6) A Comte: *Systeme de politique positive*, II, Statique sociale. Paris: Siège de la société positiviste, 5:e uppl 1929, p 254 (kurs av mig).

placerats hos subjekt som tillhör samma samfund», om »summan av individuella språkskatter» och slutligen om »summan av avtryck som lämnats i varje hjärna». Chomsky har den förtjänsten att han explicit tillskriver talaren i allmänhet den perfekta kompetens som Saussure-traditionen uttalat förlänade honom: »Den lingvistiska teorin rör först och främst en *ideal talare-lyssnare, som tillhör ett fullkomligt homogent språksamfund, som har perfekt kännedom om sitt språk och som är förskonad från grammatiskt oväsentliga effekter* såsom minnesbegränsningar, variationer i uppmärksamheten och intresset eller misstag i den praktiska tillämpningen av den språkliga kunskapen. Sådan förefaller mig den ståndpunkt ha varit som intogs av grundarna av den moderna lingvistik, och inget övertygande skäl för att modifiera den har lyckats göra sig gällande.»⁷ Ur denna synvinkel är Chomskys *competence* kort och gott bara ett annat namn för Saussures *langue*.⁸ Mot *la langue* som en »universell skatt», hela gruppens odelade egendom, svarar den språkliga kompetensen som en »reservoar» hos varje individ för denna »skatt» eller som den delaktighet varje medlem i »språksamfundet» har i denna allmänna egendom. Ändringen av språkbruket döljer den *factio juris*, den juridiska fiktion genom vilken Chomsky, när han förvandlar de lagar som är immanenta i den legitima diskursen till universella normer för den korrekta språkliga praktiken, smusslar undan frågan om de ekonomiska och sociala betingelserna för tillägnandet av den legitima kompetensen och för konstituerandet av den marknad där denna definition av legitimt och illegitimt blir till och gör sig gällande.⁹

7) N Chomsky: *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge: MIT Press 1965, p 3; eller N Chomsky och M Halle: *Principes de phonologie générative*, övers P Encrevé. Paris: Le Seuil 1973, p 25 (kurs av mig).

8) Chomsky har själv gjort denna identifikation, åtminstone såtillvida att kompetensen är »kunskap om grammatiken» (N Chomsky och M Halle: *loc cit*) eller »en internaliserad generativ grammatik» (N Chomsky: *Current Issues in Linguistic Theory*. London, The Hague: Mouton 1964, p 10).

9) Habermas kröner sin rena teori om den »kommunikativa kompetensen», sin *väsensanalys* av kommunikationssituationen, med en principiell deklaration beträffande de olika graderna av repression och graden av utveckling hos produktivkrafterna, men det är inte därför han undgår den ideologiska absolutisering av det relativa som ligger implicit i Chomskys teori om

Officiellt språk och politisk enhet

För att visa att lingvisterna i sin teori bara införlivar ett redan färdigt objekt, att de glömmer *de sociala lagarna för dess konstruktion* och att de i alla händelser döljer dess sociala ursprung, finns det inget bättre exempel än de avsnitt i *Cours de linguistique générale* där Saussure diskuterar förhållandet mellan språk och rum.¹⁰ I avsikt att bevisa att det inte är rummet som definierar språket, utan språket som definierar sitt rum, anmärker Saussure att varken språken eller dialekterna känner några naturliga gränser. En fonetisk innovation, exempelvis ersättandet av det latinska c med s, bestämmer själv sin utbredningsyta genom den inneboende kraften i sin autonoma logik och via alla de talande subjekt som accepterar att bli bärare av den. Denna historiefilosofi, som låter språkets interna dynamik bli den enda princip som sätter gränser för dess spridning, döljer den rent politiska processen av enande vid vars slut en given grupp »talande subjekt» mer eller mindre förmås att acceptera det officiella språket.

Saussures *la langue*, denna på en gång lagstiftande och kommunikativa kod som existerar och fortlever oberoende av sina användare (»talande subjekt») och användningar (»*la parole*»), har i själva verket alla de egenskaper som allmänt tillskrivs det officiella språket. I motsats till dialekten har detta dragit nytta av de institutionella betingelser som varit nödvändiga för dess allmänna kodifiering och framträngande. På så vis känt och erkänt (mer eller mindre fullständigt) av en viss politisk auktoritets alla instanser bidrar det officiella språket i sin tur

kompetensen (J Habermas: 'Toward a Theory of Communicative Competence' i H P Dreitzel: *Recent Sociology*, 2, 1970, pp 114–150). Även om den bara är provisorisk och avsedd att »möjliggöra» studiet av »den rena intersubjektivitetens deformationer» får *idealiseringsen* (fullt synlig i tillflykten till begrepp som »behärskning av dialogens konstitutiva universalier» eller »talsituation bestämd av den rena subjektiviteten») till följd att man i praktiken tömmer kommunikationsförhållandena på de styrkeförhållanden vilka i dessa kommunikationsförhållanden realiserar i transfigurerad form: detta bevisas av det okritiska lånet av begrepp som *illocutionary force*, vilket tenderar att förlägga ordens makt i orden själva, och inte till de institutionella betingelserna för deras användning.

10) F de Saussure: *Cours de linguistique générale*. Paris, Lausanne: Payot 1916, 5 uppl 1960, pp 275–280.

till att förstärka den auktoritet som utgör grunden för dess dominans. Mellan alla medlemmarna i »språksamfundet», sedan Bloomfield traditionellt definierat som »en grupp av människor som använder samma system av språkliga tecken»¹¹, säkerställer det det minimum av kommunikation som är ett villkor för den ekonomiska produktionen och även för den symboliska dominansen.

Att som lingvister tala om språket, utan vidare precisering, innebär att i tysthet acceptera den officiella definitionen av en politisk enhets officiella språk: detta språk är det som inom denna enhets territoriella gränser påtvingas de underlydande som det enda legitima, och detta med större myndighet ju mera officiellt (ett ord som mycket exakt översätter de engelskspråkiga lingvisternas *formal*¹²) sammanhanget är. Språket — producerat som det är av författare som är auktoriserade att skriva, fastställt och kodifierat av språkvetare och lärare, som också är ålagda att inpränta behärskning av det — utgör en *kod*, dels i betydelsen ett chiffer som gör det möjligt att uppställa ekvivalenser mellan ljud och betydelser, men även i betydelsen ett normsystem som reglerar de språkliga praktikerna.

Det officiella språket har slutit förbund med staten, såväl vid sin tillblivelse som i sin sociala användning. I statens konstitueringsprocess skapas betingelserna för konstitueringen av en enad språklig marknad dominerad av det officiella språket: i och med att det är obligatoriskt vid officiella tilldragelser och i officiella rum (skolan, den offentliga administrationen, de politiska institutionerna o s v) blir detta statliga språk den teoretiska norm enligt vilken all språklig praktik objektivt bedöms.

11) L. Bloomfield: *Language*. London: George Allen 1958, p 29. Liksom den saussurianska språk-teorin glömmar att språket inte hävdar sig enbart av egen kraft och att det får sina geografiska gränser genom en politisk institutionell handling eller institueringsakt, en akt som (även ur språkvetenskapens synvinkel) är arbiträr och misskänd som sådan, ignorerar den bloomfield-ska teorin om »språksamfundet» de politiska och institutionella betingelserna för den »ömsesidiga förståelsen».

12) Det engelska adjektivet *formal*, som används om ett kontrollerat, vårdat och högtidligt språkbruk i motsats till ett familjärt, avspänt, eller om en avmätt och uppstyltad person, innehåller också betydelsen hos det franska adjektivet »officiel» (*a formal dinner*), dvs som äger rum i de rätta formerna, enligt reglerna (*formal agreement*).

Det förutsätts att ingen är okunnig om den språkliga lagen, med sin juristkår, sina språkvetare, pådyvlare, kontrollörer och skolmästare, vilka givits makten att *universellt* underkasta de talande subjektens språkliga prestationer prövning och juridisk sanktion.

För att ett sätt av flera att uttrycka sig (ett språk när det är fråga om tvåspråkighet, ett språkbruk när det gäller ett klassamhälle) skall hävda sig som det enda legitima, måste den språkliga marknaden enas och de olika dialekterna (tillhörande skilda klasser, regioner eller folkgrupper) i praktiken bedömas utifrån det legitima språket eller språkbruket. Integrationen i ett enda »språksamfund», vilken är en produkt av den politiska dominans som oupphörligen reproduceras av institutioner kapabla att framtvunga ett universellt erkännande av det dominerande språket, är ett villkor för inrättandet av språkliga dominansförhållanden.

Standardspråket: en »normaliserad» produkt

I likhet med de olika grenarna av hantverket, vilka före storindustrins ankomst med Marx' ord utgjorde lika många separata »inhägnader», skiljer sig de lokala fornfranska varianterna in på 1700-talet och de regionala dialekterna fortfarande idag från by till by. De dialektologiska kartorna visar också att de fonologiska, morfologiska och lexikala särdragen fördelar sig på områden som aldrig fullständigt stämmer överens och endast högst tillfälligt rättar sig efter den administrativa eller religiösa indelningen.¹³ Eftersom de saknar den *objektivering* i skrift och framför allt den kvasijuridiska *kodifiering* som hör ihop med konstitueringen av ett officiellt språk, existerar »språken» bara i det praktiska tillståndet, d v s i form av åtminstone partiellt orkestrerade språkliga habitus och i form av

13) Endast en överflyttning av föreställningen om nationalspråket kan få en att tro att det existerar regionala dialekter indelade i underdialekter, vilka i sin tur är indelade, en idé som klart tillbakavisas av dialektforskningen (jfr Brunot: *Histoire de la langue française des origines à nos jours*. Paris: A Colin 1968, pp 77–78). Och det är ingen slump att nationalismerna nästan alltid faller för denna illusion då de, när de väl har triumferat, är dömda att reproducera den enande process vars konsekvenser de en gång dömde ut.

muntlig produktion av dessa habitus.¹⁴ Så länge man av språket inte begär mera än att det säkerställer ett minimum av ömsesidig förståelse i (förommycket sällsynta) möten mellan grannbyar eller mellan regioner, blir det inte fråga om att upphöja det ena sättet att tala till norm för det andra (vilket inte hindrar att man utnyttjar de påtagliga skillnaderna för att hävda sin överlägsenhet).

Fram till Franska revolutionen sammanfaller det språkliga enandet med den process som skapade den monarkistiska staten. »Dialekterna», som ibland har vissa av de egenskaper man tillskriver »språk» (de flesta av dem används i skrift, i laga handlingar och kommunala beslut osv) och de litterära språken (som det poetiska språket i *langue d'oc*-regionerna), vilka är »konstgjorda språk» som skiljer sig från alla dialekterna i de områden där de brukas, ger från och med 1300-talet – åtminstone i de centrala delarna av *langue d'oïl*-regionen – undan för undan plats åt det gemensamma språk som utarbetas i den kultiverade parismiljön och som i och med att det upphöjts till rangen av officiellt språk används i den form som det fått av sin lärda, dvs skriftliga användning. I konsekvens härmed degraderas det folkliga och blott muntliga bruket av alla de sålunda undanträngda regionala dialekterna till »patois». Detta till följd av den splittring (sammanshängande med att man överger den skrivna formen) och den inre upplösning (genom lexikala eller syntaktiska lån) som blir resultatet av den sociala nedvärdering det utsätts för. När detta folkliga bruk överlämnas åt bönderna definieras det i praktiken negativt och pejorativt i motsättning till det förnämna eller lärda språkbruket. (Ett av flera indicier för detta är betydelseförändringen hos ordet »patois», som från att ha betytt »obegripligt språk» kommer att beteckna »rätt och fördärvat språk, som småfolkets», enligt Furetières ordbok 1690.)

Den språkliga situationen ter sig helt annorlunda i *langue d'oc*-regionen. Det dröjer ända till 1500-talet och det successiva skapandet av en med kungamakten lierad administrativ organisation (och uppdykandet av en mängd lägre funktionärer, befallningsmän, fogdar, domare osv) innan parisdialekten ersätter de olika *langue d'oc*-dialekterna i de offentliga handlingarna. Införandet av franskan som officiellt språk medför inte att det skriftliga bruket av dialekterna helt avskaffas, varken som administrativt eller politiskt språk eller ens som litterärt språk (med en litteratur som fortlev-

14) Detta syns tydligt på de svårigheter som övergången av dekretet erbjöd under Revolutionen. Eftersom det praktiska språket saknar politisk vokabulär och är splittrat i dialekter, måste man fabricera ett genomsnittsspråk (såsom försvaren av *langues d'oc* gör idag när de särskilt genom att fixera och standardisera rättstavningen framställer ett språk som är svårtillgängligt för de vanliga talarna).

er under *l'ancien régime*). I det talade språket förblir dialekterna förhärskande. En situation av tvåspråkighet tenderar att uppstå: medan medlemmarna av de folkliga klasserna, och särskilt bönderna, är hänvisade till den lokala dialekten, har medlemmarna av aristokratin, av handelsbourgeoisien, och särskilt av det bildade småborgerskapet (dvs samma människor som figurerar i abbe Gregoires undersökning och som, i skiftande utsträckning, har frekventerat jesuitskolorna, det språkliga enandets institutioner) betydligt oftare tillgång till det officiella skrivna eller talade språket samtidigt som de behärskar dialekten (som ännu används i de flesta enskilda och även de flesta offentliga situationer), vilket gör dem lämpade att tjäna som *mellanhänder*.

Medlemmarna av dessa lokala borgerskap bestående av präster, läkare och lärare, vilka nått sin position tack vare sin förmåga att använda uttrycksmedlen, har allt att vinna på Revolutionens språkliga enhetspolitik. Upphöjandet av det officiella språket till nationalspråk ger dem ett faktiskt monopol på politiken, och, mera allmänt, på den kommunikation med centralmakten och dess representanter som under alla republikerna kommer att utmärka de lokala notabiliteterna.

Framhävandet av det legitima språket på bekostnad av dialekter och bygdemål är en del av den politiska strategi som syftar till att föreviga Revolutionens landvinningar genom produktionen och reproduktionen av den nya människan. Condillacs teori som gör språket till en *metod* gör det möjligt att identifiera det revolutionära språket med det revolutionära tänkandet. Att reformera språket, rena det från bruk förknippade med det gamla samhället och sedan påtvinga det i renat skick innebär att påtvinga ett tänkande som självt är renat och raffinerat. Det vore naivt att härleda den språkliga enhetspolitiken enbart ur det tekniska behovet av kommunikation mellan de olika landsändarna, och då särskilt mellan Paris och landsorten, eller att se den som en direkt produkt av en statlig centralism besluten att krossa de »lokala särdragen». Konflikten mellan den revolutionära intelligentians franska och dialekterna eller bygdemålen är en strid om den symboliska makten och gäller *formandet* och *omformandet* av de mentala strukturerna. Det handlar kort sagt inte bara om att kommunicera, utan om att få folk att igenkänna och erkänna en ny auktoritetsdiskurs med dess nya politiska vokabulär, med dess syftningar och referenser, dess metaforer och eufemismer och den representation av den sociala världen som den bär på. Eftersom denna diskurs är förknippad med nya gruppers nya intressen är den osägar på de lokala dialekter som formats av ett bruk förknippat med olika bondegruppers specifika intressen.

Inte förrän de nya funktioner och användningar vilka krävs för konstitueringen av nationen (en fullkomligt abstarkt grupp grundad på rätten) dyker upp, blir det nödvändigt med ett *standardspråk* som är lika opersonligt och anonymt som de officiella användningar det skall tjäna. Samtidigt blir det

nödvändigt med ett arbete som går ut på att normalisera produkterna av de språkliga habitus. Ett exemplariskt resultat av detta kodifierings- och normaliseringsarbete är ordboken, som med hjälp av den lärda registreringen samlar ihop totaliteten av alla de *språkliga resurser* som ackumulerats under tidernas lopp, och då framför allt de olika användningarna av ett och samma ord (eller alla möjliga uttryck för en och samma betydelse). Den jämför därigenom för varandra socialt främmande eller varandra uteslutande bruk (de som överskrider det acceptablas gränser markeras med *Gam.*, *Fam.* eller *Vulg.*). På så vis ger ordboken en ganska rättvisande bild av *la langue* i Saussures mening, den »summa av individuella språkskatter» som är ägnad att fylla funktionen som »universell» kod. Det *normaliserade* språket förmår fungera utanför de begränsningar och möjligheter som situationen innebär. Det kan sättas i omlopp av vilken som helst sändare och dechiffreras av en mottagare vilken som helst. Byråkratisk förutsägbarhet och kalkylerbarhet kräver just detta, och förutsätter universella brukare utan andra egenskaper än dem som de tilldelats av sin ställning sådan denna definieras administrativt.

I den process som leder till utarbetandet, legitimeringen och påtvingandet av ett officiellt språk, fyller skolsystemet en avgörande funktion: »Att skapa de likheter vilka ger upphov till den medvetandegemenskap som är nationens cement.» Och Georges Davy fortsätter med att återropa lärarens funktion, skolmästaren, talets mästare som samtidigt är mästertänkare: »Han (läraren) påverkar genom sitt dagliga arbete förmågan att ge uttryck för idéer och känslor: det vill säga språket. I och med att han till barnen, som endast behärskar det på ett oklart sätt eller kanske till och med talar dialekt eller bygdemål, lär ut ett enda, klart och fixerat språk, gör han dem tidigt böjda att se och uppleva saker och ting på samma sätt; och han arbetar på att bygga upp nationens gemensamma medvetande.»¹⁵ Den whorfiska – eller om man så vill humboldtska¹⁶ – språk teori som stödjer

denna syn på skolans funktion som ett verktyg för »intellektuell och moralisk integrering» i Durkheims mening, är besläktad med den durkheimiska consensusfilosofin, vilket visar sig i den glidning som fört ordet *code* från juridiken till lingvistik. Koden – i betydelsen chiffer – styr skriftspråket, vilket identifieras med det korrekta språket i motsats till talspråket (engelskans *conversational language*) som implicit anses stå lägre. I och genom utbildningssystemet når koden laga kraft.¹⁷

Utbildningssystemet, vars verkan utsträcks på bredden och på djupet under hela 1800-talet¹⁸, bidrar utan tvivel direkt till nedvärderingen av de folkliga uttryckssätten, vilka klassas som »jargong» eller »rotväliska» (som det heter i lärarnas marginalanteckningar) och till att framtinga ett erkännande av det legitima språket. Men det är otvivelaktigt den dialektiska relationen mellan Skolan och arbetsmarknaden som spelar den avgörande rollen i nedvärderingen av dialekterna och inrättandet av en ny hierarki av språkbruk. Eller, närmare bestämt, den dialektiska relationen mellan enandet av skol- (och språk-) marknaden – ett enande som sammanhänger med instiftandet av examenstitlar, vilka skulle få samma värde överallt och (åtminstone officiellt) oberoende av bärarens sociala och regionala särdrag – och enandet av arbetsmarknaden (med bland annat utvecklingen av administration och tjänstemannakår).¹⁹

Skolan kom att uppfattas som det huvudsakliga, ja som det enda, medlet att vinna tillträde till de administrativa posterna, som blev så mycket mer eftertraktade som industrialiseringen var svag.

17) Via skolsystemet som ställer sin betygsgivande makt i dess tjänst ges grammatiken en verklig juridisk verkningskraft. När det inträffar att grammatiken och rättstavningen blir föremål för administrativa beslut (som år 1900 det passiva participets böjning med verbet *avoir*) beror det på att grammatiken och rättstavningen genom de examina och titlar de låter en uppnå bestämmer över tillträdet till ämbeten och sociala positioner.

18) Så ökar i Frankrike undan för undan antalet skolor, skolbarn och lärare från och med 1816, dvs långt före den allmänna skolplikten.

19) Det är utan tvivel i enlighet med denna logik man bör förstå följande paradoxala samband. De under 1800-talet språkligt perifera regionerna var de som under 1900-talet mest bidrog till den offentliga förvaltningen. De departement vilka – enligt den undersökning som 1864, under andra kejsardömet, gjordes av Victor Duruy – räknar den största andelen vuxna som

15) G Davy: *Éléments de sociologie*. Paris: Vrin 1950, p 233.

16) Humboldts språk teori, som uppstod ur ett förhållande av det baskiska folkets språkliga »autenticitet» och en upphöjelse av förbindelsen mellan språk och nation, har ett begripligt samband med den uppfattning om Universitetets enande mission som Humboldt gav uttryck för genom grundandet av Berlin-universitetet.

Detta faktum fick dem som innehade dominerade språkliga kompetenser att medverka till förstörelsen av de egna uttrycksmedlen. De ansträngde sig till exempel för att tala »franska» inför barnen, eller krävde av dessa att de skulle tala »franska» där hemma, allt i det mer eller mindre uttalade syftet att öka deras värde på skolmarknaden. Dessa omständigheter realiserades i de landsändar där man talade »dialekt» eller »idiom» (de östliga regionerna undantagna) snarare än i de delar av den nordliga halvan av Frankrike där man talade »patois».

Enandet av marknaden och den symboliska dominansen

Man får absolut inte glömma att den politiska viljan till enhet (som är synlig också på andra områden, t ex rätten) medverkar till *framställningen* av det språk som lingvisterna accepterar som ett av naturen givet faktum. Men man får inte pådyvla den hela ansvaret för den allmänna utbredningen av bruket av det dominerande språket. Denna är en dimension av det enande av de symboliska tillgångarnas marknad som åtföljer enandet av ekonomin och även den kulturella produktionens och cirkulationens enande. Detta syns tydligt på äktenskapsmarknaden, där produkter som dittills varit avsedda att cirkulera inom de lokala marknadernas skyddade inhägnad, lydande sina egna prisbildningslagar, plötsligt sjunker i värde på grund av utbredningen av de dominerande värderingskriterierna och diskrediteringen av de »bondiska värderingarna»; med ett åtföljande ras för värdet på *bönderna*, vilka ofta blir dömda att leva i celibat. Den process som leder till förenhetligande av såväl produktionen som cirkulationen av de ekonomiska och kulturella tillgångarna – och som är synlig inom praktikens alla områden (sport, populärmusik, kläder, bostäder o s v) – gör att det gamla produktionssättet för habitus och för det som habitus producerar undan för undan blir föråldrat. Och på detta sätt kan man förstå att kvinnorna – vilket sociolingvisterna

---

inte talar franska och den största andelen barn mellan 7 och 13 år som varken kan läsa eller tala franska, är samma departement som under första hälften av 1900-talet förser administrationen med ett särskilt stort antal tjänstemän. Som vi vet hänger detta fenomen i sin tur samman med att en hög procent fortsätter till realskolan.

ofta har observerat – mer skyndsamt anammar det legitima språket (eller det legitima uttalet): i och med att de är hänvisade till att vara läraktiga inför de dominerande bruken, både på grund av arbetsdelningen mellan könen – som ger dem en särställning inom konsumtionens område – och på grund av äktenskapets logik – som för dem är den huvudsakliga, ja rentav enda vägen till socialt uppåtgående – är de predisponerade att acceptera de nya kraven från de symboliska tillgångarnas marknad, inte minst i Skolan.

De dominanseffekter som sammanhänger med enandet av marknaden kan alltså bara utövas via en hel rad institutioner och specifika mekanismer, av vilka den rena språkpolitiken och även påtryckningsgrupperns ingripanden bara utgör de mest uppenbara. Och det faktum att det officiella språkets framsteg förutsätter det politiska och ekonomiska enandet, som de i sin tur bidrar till att förstärka, innebär ingalunda att man bör tillskriva dessa framsteg samma direkta effektivitet som juridiskt eller kvasijuridiskt tvång; ett tvång som på sin höjd kan få folk att lära sig det legitima språket, men inte att allmänt använda och därigenom sörja för den autonoma reproduktionen av detta legitima språk. All symbolisk dominans förutsätter hos dem som underordnas den en form av samförstånd som varken är en passiv underkastelse under yttre tvång eller en fri anslutning till vissa värderingar. Erkännandet av det officiella språkets legitimitet liknar inte en bestämd, öppet omfattad tro som är möjlig att överge, och inte heller det avsiktliga accepterandet av en »norm». Det finns inristat i praktisk form i de dispositioner som omärkligt inpräntas under en långvarig och långsam tillägnelseprocess med hjälp av språkmarknadens sanktioner. Dessa dispositioner rättar sig alltså – oberoende av all cynisk beräkning och allt medvetet uppfattat tvång – efter de chanser till materiell och symbolisk profit som de för en viss marknad karakteristiska prisbildningslagarna objektivt utlovar innehavarna av ett visst språkligt kapital.²⁰

Utmärkande för den symboliska dominansen är just det faktum att den hos de dominerade förutsätter en attityd som trotsar det vanliga valet mellan frihet och tvång. Det »val» som habitus ger upphov till (t ex det man gör när man korrigerar sitt

---

20) Detta visar att de »språkliga sederna» inte låter sig förändras genom påbud, vilket anhängarna av en voluntaristisk politik till »språkets försvar» ofta tror.

r i närvaro av legitima talare) sker utan vare sig tvång eller medvetenhet, i kraft av de dispositioner som, fastän de odiskutabelt är socialt determinerade, även de har konstituerats utan medvetenhet och tvång. Benägenheten att reducera sökandet efter orsaker till ett sökande efter vem som bär ansvaret, hindrar en från att se att den *osäkerhet* som är resultatet av ett symboliskt våld som inte känner sig självt (i och med att det inte behöver vara *avsiktligt*) bara kan framkallas hos en person som (i sin habitus) är mottaglig för den medan andra är immuna. Det är redan mindre felaktigt att säga att orsaken till osäkerheten ligger i relationen mellan den situation eller den person som framkallar osäkerheten (och som kan vara omedveten om den påverkan han utövar) och den osäkra personen. Eller, ännu bättre, mellan de sociala betingelserna för produktionen av bäge. Vilket leder oss allt närmare hela den sociala strukturen.

Ingenting hindrar oss från att anta att de lärdomar som är mest avgörande för konstruktionen av habitus överförs utan att passera språket och medvetandet, via den påverkan som utövas av de till synes mest *betydelselösa* sidorna av ting, situationer och praktiker i vardagslivet. Praktikens modalitet, de olika sätten att fästa blicken, att föra sig, att förbli tyst eller att tala (»ogillande blickar», »tonfall» eller »förebrående miner» osv) är alltså *laddade* med uppmaningar, som är så mäktiga, så svåra att opponera sig mot, just därför att de är tysta och försåtliga, påstridiga och insinuanta. Det är just denna *hemliga kod* som öppet förkastas vid de karaktäristiska kriser som hotar hemmets endräkt, tonårskriser eller kriser i parrelationer. Den skenbara disproportionen mellan revoltens våldsamt och de orsaker som får den att flamma upp kommer sig av att de mest beskedliga handlingar och yttranden i fortsättningen tas för vad de verkligen är – befallningar, försök att skapa osäkerhet, ultimata, miss-tankar eller hot – och förkastas som sådana med desto större våldsamt som de fortsätter att verka under det medvetande och t o m den revolt som de ger upphov till. Den makt att påverka som utövas via ting och människor – och som, genom att tala om för barnet inte (som befallningarna) vad det skall göra utan vad det skall vara, i det långa loppet får det att bli vad det bör vara – är en förutsättning för effektiviteten hos alla de slag av symbolisk makt som i fortsättningen kan komma att utövas på en habitus som är mottaglig. Ett förhållande mellan två människor kan vara sådant

att det räcker med att den ene visar sig för att han – utan att ens behöva vilja det och ännu mindre befalla det – skall tvinga på den andre en definition av situationen och av honom själv (som osäker t ex) som är så absolut och odiskutabel att den inte behöver uttalas.

Det erkännande som framtvingas av detta lika osynliga som tysta våld kommer till uttryck i sådana uttalanden som gör det möjligt för Labov att fastställa att man finner samma *värdering* av *r*:et hos talare som tillhör olika klasser, och alltså skiljer sig i sitt *uttal* av *r*. Men det blir aldrig lika uppenbart som i alla de tillfälliga eller varaktiga korrigeringar som de dominerade – medvetet eller omedvetet – i ett desperat försök att tala korrekt underkastar de stigmatiserade sidorna av sitt uttal, sitt ordval (med alla dess eufemismer) och sin syntax. Eller som i den förvirring som får dem att »tappa koncepterna» och gör dem oförmögna att »finna orden», som om de plötsligt blivit berövade sitt eget språk.²¹

Särskiljande drag och socialt värde

Uppfattar man inte det speciella värde som objektivet tillerkänns det legitima språkbruket och de sociala grundvalarna för detta privilegium dömer man sig till ettdera av två motsatta misstag. Antingen förvandlar man omedvetet något som objektivet sett är relativt och i den meningen godtyckligt, nämligen det dominerande bruket, till något absolut. Detta sker genom att man nöjer sig med att i språkets egenskaper, som t ex komplexiteten hos dess syntaktiska struktur, söka efter det värde som det tillerkänns, i synnerhet på skolmarknaden. Eller också undgår man denna form av *fetischism* bara för att hamna i den yttersta naiviteten hos den *lärda relativism* som glömmer att den naiva blicken inte är relativistisk: Det dominerande bruket är, också av andra än de dominerande, socialt erkänt som legitimt, och när den lärda relativismen underkastar det en godtycklig relativisering, blundar den för att legitimiteten är ett faktum.

21) Det »desintegrerade» språk som undersökningar registrerar hos talare ur de dominerade klasserna är således en produkt av undersökningsrelationen.

För att i den lärda diskursen reproducera den fetischering av det legitima språket som äger rum i verkligheten, behöver man inte göra mer än att, med Bernstein, beskriva de utmärkande dragen hos den »utarbetade koden» utan att sätta denna sociala produkt i relation till de sociala betingelserna för dess produktion och reproduktion, d v s utan att ens sätta den i relation till de *skolmässiga* betingelserna, vilket annars vore att vänta på utbildningssociologins område. Den »utarbetade koden» konstitueras alltså som en absolut norm för all den språkliga praktik som bara låter sig tänkas i en *deprivationslogik*. Okunnigheten om vad det folkliga bruket och det lärda bruket är skyldiga sina objektiva relationer och den struktur för dominansförhållandet mellan klasserna som de reproducerar i sin egen logik, denna okunnighet leder omvänt till en *kanonisering* av de dominerade klassernas »*langue*» som sådant. Häråt lutar Labov när ambitionen att rehabilitera det »folkliga språket» gentemot deprivationsteoretikerna får honom att ställa de borgerliga ungdomarnas ordrikedom och pompösa svada mot precisionen och ordknappheten hos de svarta ghettobarnen. Vilket är detsamma som att glömma att den språkliga »normen» tvingar sig på alla medlemmarna i ett »språksamfund» – vilket Labov själv har visat (hans exempel är de som nyligen utvandrat och som hårdare än andra dömer ut avvikande accenter, alltså även sin egen) – och detta särskilt på skolmarknaden och i alla de officiella sammanhang där välsmort munläder och svammel ofta är påbudet.

Det politiska enandet och det därmed sammanhängande påtvingandet av ett officiellt språk inrättar mellan *de olika bruken av detta språk* relationer som helt och hållet skiljer sig från de teoretiska relationerna (som relationen mellan *mouton* och *sheep*, vilken Saussure erinrade om för att demonstrera tecknets godtycklighet) mellan skilda språk som talas av grupper vilka är politiskt och ekonomiskt oberoende av varandra. All språklig praktik bedöms utifrån de dominerandes legitima praktik. Och det är inom det system av praktiskt konkurrerande varianter, som faktiskt etableras varje gång de utomspråkliga betingelserna för konstitueringen av en språklig marknad sammanfaller, som det sannolika värde bestäms vilket objektivt utlovas åt de olika talarnas språkliga produktion. Därigenom bestäms också det förhållande som var och en kan ha till språket och samtidigt produktionen av språket självt.

Sålunda upphör exempelvis de språkliga olikheter som skilde de underlydande i olika regioner att vara inkommensurabla *partikularismer*. *De facto* jämförda med det »gemensamma» språkets riksläkare förpassas de ner till helvetet som befolkas av sådana

regionalismer, oriktiga uttryck och uttalsfel som skollärarna bestraffar.²² De folkliga bruken av det officiella språket utsätts för en systematisk nedvärdering. De reduceras till en ställning som lantlig eller vulgär rotväliska, olämplig i officiella sammanhang. Ett system av *sociologiskt relevanta* språkliga motsatser tenderar att konstitueras, och det har inget gemensamt med det system av språkliga motsatser som hör lingvistikens till. Med andra ord, de skillnader som konfrontationen mellan olika sätt att tala lägger i dagen låter sig inte reduceras till dem som lingvisten konstruerar utifrån sitt eget kriterium på relevans. Hur stor den oföränderliga andelen av språkets funktion än må vara, existerar det inom uttalets, vokabulärens och t o m grammatikens ordning en hel rad skillnader som på ett signifikativt sätt är förbundna med sociala skillnader, likgiltiga för lingvisten men relevanta ur sociologens synvinkel, eftersom de ingår i ett system av språkliga motsatser som är en transponering av ett system av sociala skillnader. En strukturell språksociologi, som lärt av Saussure men skapats i opposition mot den abstraktion han gör sig skyldig till, måste som sitt objekt ha den *relation som förenar system strukturerade av sociologiskt relevanta språkliga skillnader och system strukturerade av sociala skillnader*.

De olika sociala bruken av språket erhåller sitt *rent sociala värde* från det faktum, att de tenderar att organisera sig i system av skillnader (mellan varianter i prosodin, artikulationen, ordvalet och syntaxen) som inom de *särskiljande dragens* symboliska ordning reproducerar systemet av sociala skillnader. Att tala innebär att tillägna sig en eller annan av de *uttrycksstilar* som redan konstituerats

22) När å andra sidan ett tidigare dominerat språk når en ställning som officiellt språk undergår det en *uppvärdering* som djupgående förändrar dess användares relation till det. De sk språkliga konflikterna är alltså inte lika orealistiska och irrationella (vilket inte betyder att de behöver vara direkt instrumentella) som de tror vilka bara tar hänsyn till vad som står att vinna ekonomiskt (i inskränkt mening). En upp- och nedvändning av de symboliska styrkeförhållandena och av hierarkin av värden knutna till konkurrerande språk får fullständigt reella ekonomiska och politiska verkningar, antingen det gäller att komma i åtnjutande av poster och ekonomiska fördelar reserverade för innehavare av den legitima kompetensen, eller symboliska profiler som förknippas med en prestigeladdad eller åtminstone icke stigmatiserad social identitet.

i och genom språkbruket och är objektivt märkta av sin position i en hierarki av stilar som på sin nivå uttrycker de motsvarande gruppernas hierarki. Dessa stilar, som är system av klassade och klassande, hierarkiserade och hierarkiserande skillnader, präglar dem som tillägnar sig dem. Den spontana stilistiken, som är rustad med en praktisk känsla för ekvivalenserna mellan de två ordningarna av skillnader, uppfattar de sociala klasserna via klasserna av stilistiska kännetecken.

När man på bekostnad av de sociologiskt signifikanta variationerna ger företräde åt de lingvistiskt relevanta konstanterna för att konstruera den artefakt som det »gemensamma» språket utgör, betar man sig som om *språkförmågan*, som är mer eller mindre allmänt utbredd, kunde identifieras med det *socialt betingade sättet att realisera denna naturliga förmåga*, vilket varierar lika mycket som de sociala betingelserna för dess tillägnande. Den kompetens som är tillräcklig för att producera begripliga meningar, kan vara helt otillräcklig för att producera meningar ägnade att *lyssna till*, meningar lämpade att erkännas som *mottagbara* i alla de situationer där man har tillfälle att tala. Inte heller här begränsas frågan om vad som är socialt acceptabelt till den blotta grammatiska korrektheten. De talare som saknar den legitima kompetensen blir i praktiken utestängda från de sociala sfärer där den krävs, eller så döms de till tystnad. Det som är sällsynt är alltså inte talförmågan. Eftersom den finns inskriven i det biologiska arvet är den *allmän, och följaktligen till sitt väsen inte särskiljande*.²³ Det sällsynta är istället den kompetens som är nödvändig för att tala det legitima språket, vilket i och med att det är beroende av det sociala arvet översätter de sociala skillnaderna till de särskiljande dragens rent symboliska logik, eller med ett ord, till distinktionens logik.²⁴

23) Endast det som är *valfritt* kan ge tillfälle till *distinktionseffekter*. Som Pierre Encrevé visar, existerar inget spelrum när det gäller de obligatoriska fallen av liaison [uttal av annars stum slutvokal varigenom ett ord binds till det följande, ö a] som alltid iakttas av alla, även i de folkliga klasserna. När språkets strukturella tvång upphör, som när bindningen inte är nödvändig, återuppstår spelet med åtföljande distinktionseffekter.

24) Som synes är det obehövt att välja sida i striden mellan nativisterna (de må öppet framträda som sådana eller ej), vilka ser ett medfött anlag som villkor för förvärvandet av talförmåga, och genetisterna, vilka lägger tonvik-

Konstitueringen av en språklig marknad skapar betingelserna för den objektiva konkurrens i och genom vilken den legitima kompetensen kan fungera som ett språkligt kapital. Vid varje tillfälle till socialt utbyte producerar detta språkliga kapital en *distinktionsprofit*. Eftersom den delvis härrör från produkterna (och de motsvarande kompetensernas) *knapphet*, motsvarar denna profit något mer än blotta framställningskostnaden.

Framställningskostnaden är inget enkelt och socialt sett neutralt begrepp. Det innefattar – i varierande grad beroende på skoltraditionerna, epoken och ämnet – utgifter som vida kan överstiga det minimum som »tekniskt» krävs för att överföra den egentliga kompetensen. (Om det nu är möjligt att ge en strängt teknisk definition av den utbildning som är nödvändig och tillräcklig för att upprätthålla en befattning och av befattningen själv, när man betänker att det som kallas »rolldistans» – dvs distans till befattningen – alltmer kommer att ingå i definitionen av befattningen ju högre upp man svingar sig i hierarkin av befattningar). Längden på studietiden (som utgör en stor andel av utbildningskostnaden) tenderar t ex att värderas för sin egen skull och oberoende av det resultat den producerar. (Understundom bjuder »elitskolorna» över varandra i att utsträcka studietiden.) Eller också uppfattas kvaliteten på den förvärvade kompetensen, vilken igenkänns på praktiskens symboliska modalitet (dvs *det sätt* på vilket man utför de tekniska handlingarna och använder sig av kompetensen), som oskiljaktig från den *långsamhet* varmed kompetensen förvärvats. Korta eller påskyndade studier misstänks alltid för att lämna märken av hastverk eller hjälpklassernas stigmata på sina produkter. Denna demonstrativa konsumtion av lärotid – tekniskt sett ett tydligt slöseri, vilket fyller en social legitimeringsfunktion – blir en beståndsdel av det värde som socialt tillmäts en kompetens som *garanteras socialt* (dvs i våra dagar »intygas» av skolsystemet).

Eftersom distinktionsprofiten är ett resultat av att det utbud på produkter (eller talare) som motsvarar en given nivå av språklig (eller, allmännare, kulturell) kvalifikation är mindre än det skulle vara om alla talare hade åtnjutit samma betingelser för förvärv av den legitima kompetensen som innehavarna av den knappaste kompetensen²⁵, är det helt lo-

ten vid inläringen. Det är i själva verket tillräckligt att allt inte finns nedlagt i naturen och att tillägnelseprocessen inte inskränker sig till en enkel mognadsprocess, för att de språkliga skillnader som kan fungera som tecken på social distinktion skall uppstå.

25) Hypotesen om de lika chanserna att få tillgång till betingelserna för förvärv av den legitima kompetensen är ett rent *tankeexperiment* i syfte att kasta ljus över en av ojämlikhetens *strukturella konsekvenser*.

giskt att denna profit distribueras som en funktion av chanserna att nå dessa betingelser, dvs som en funktion av positionen i den sociala strukturen.

Trots vissa skenbara likheter befinner vi oss här så långt som möjligt från den saussurianska modellen av *homo linguisticus* som, i likhet med den walrasianska traditionens ekonomiska subjekt, är formellt fri i sin verbala produktion (t ex fri att som barnen säga täng istället för säng) men bara kan bli förstådd, byta och kommunicera på villkor att han rättar sig efter den gemensamma kodens regler. Denna marknad, som endast känner den rena och perfekta konkurrensen mellan agenter som är lika utbytbara som produkterna de byter och »situationerna» i vilka de byter – och alla på samma vis underkastade principen om maximering av den informationsmässiga utdelningen (liksom annars principen om nytto-maximering) – är, som vi kommer att se i fortsättningen, lika fjärran från den verkliga språkliga marknaden som den »rena» marknaden är fjärran den verkliga ekonomiska marknaden, med dess monopol och oligopol.

Till denna effekt av den särskiljande knappheten kommer ett annat faktum. På grund av den relation som förenar systemet av språkliga skillnader och systemet av ekonomiska och sociala skillnader har vi att göra inte med ett relativistiskt universum av skillnader som kan upphäva varandra, utan med ett universum av avvikelser i förhållande till en form av diskurs som (nära nog) universellt erkänns som legitim, dvs som myntfot för de språkliga produkternas värde. Som ett språkkapital som säkrar en distinktionsprofit i relation till de andra kompetenserna fungerar den dominerande kompetensen bara om de betingelser (dvs enandet av marknaden och den ojämna fördelningen av chanserna att få tillgång till verktygen för produktion av den legitima kompetensen och till de platser där det är legitimt att uttrycka sig) fortlöpande uppfylls, vilka är nödvändiga för att de grupper som innehar denna dominerande kompetens skall vara i stånd att hävda den som den enda legitima på de officiella marknaderna (societeten, skolan, politiken, administrationen) och i merparten av de språkliga interaktioner de ger sig in i.²⁶

26) De situationer där de språkliga produktionerna uttryckligen underkastas värdering, som skol-examina eller anställningsintervjuer, påminner om den värdering som allt språkligt utbyte blir föremål för. Otaliga undersökningar har visat att de språkliga särdragen i mycket hög grad påverkar framgången i skolan, chanserna att bli anställd, framgången inom yrket, attityden hos läkarna (vilka ägnar större uppmärksamhet åt patienter ur borgerlig miljö och vad de säger, och exempelvis ställer mindre pessimistiska

Detta gör att de som vill försvara ett hotat språkligt kapital, som t ex i dagens Frankrike kunskapen i de klassiska språken, är dömda till en total kamp. Man kan endast rädda kompetensens värde genom att rädda marknaden, dvs hela raden av politiska och sociala betingelser för produktionen av producenter–konsumenter. Försvararna av latinet – eller, i andra sammanhang, av franskan eller arabiskan – betar sig ofta som om språket de föredrar hade något värde utanför marknaden, dvs i kraft av sina inneboende förtjänster (exempelvis dess »logiska» karaktär); men i praktiken försvarar de marknaden. Att det utrymme som utbildningssystemet ger åt olika språk (eller åt olika kulturområden) är en så viktig insats i spelet, beror bara på att denna institution har monopol på massproduktionen av producenter–konsumenter, och alltså på reproduktionen av marknaden. Den språkliga kompetensens sociala värde, dess förmåga att fungera som språkkapital, är avhängig av denna marknad.

Det litterära fältet och kampen om den språkliga auktoriteten

Således: Via strukturen hos det språkliga fältet som ett system av rent språkliga styrkeförhållanden grundade på den ojämna fördelningen av det språkliga kapitalet (eller, om man så vill, den ojämna fördelningen av chanserna att inkorporera de objektiverade språkliga resurserna) reproducerar strukturen inom rummet av uttrycksstilar strukturen hos de särdrag som objektivt skiljer existensbetingelserna åt. För att fullt ut kunna förstå strukturen hos detta fält – och då särskilt existensen i språkproduktionens sköte av en underavdelning för begränsad produktion, vilken erhåller sina fundamentala egenskaper ur sakförhållandet att producenterna där främst producerar för andra producenter – måste man skilja mellan det kapital som krävs för den blotta produktionen av ett mer eller mindre legitimt *vardagsspråk*, och det kapital av uttrycksmedel (vilket förutsätter att man tillägnar sig de resurser som i objektiverat tillstånd deponerats i

diagnoser), och mera generellt mottagarnas benägenhet att samarbeta med sändaren, att hjälpa honom eller sätta tilltro till den information han kommer med.

biblioteken, böckerna, och då framför allt »klassikerna», grammatikerna, ordböckerna) som är nödvändigt för produktionen av en skriven diskurs värd att *publiceras*, d v s bli officiell. Denna produktion av produktionsmedel – de legitima vändningarna, liknelserna, genrererna, maneren och stilarna, och mera allmänt alla de diskurser som är ägnade att vara »auktoritativa» och citeras som exempel på »gott språkbruk» – tillför den som verkställer den en makt över språket och därigenom över språkets okonstlade nyttjare och deras kapital.

Det legitima språket har i sig självt lika lite makt att säkra sitt eget fortbestånd i tiden som det har makt att definiera sin utsträckning i rummet. Endast det slags *oavbrutna skapelse* som äger rum i den ständiga kampen mellan de olika auktoriteter som mitt i den specialiserade produktionens fält är inbegripna i en konkurrens om monopolet på hävdandet av det legitima uttrycksättet, kan permanenta det legitima språket och dess värde, d v s det erkännande det får. En karaktäristisk egenskap hos alla fält är att kampen om den specifika insatsen döljer det objektiva samförståndet beträffande spelets principer. Och mera precis tenderar denna kamp att oavbrutet – främst hos dem som är direkt engagerade, men inte bara hos dem – producera och reproducera spelet och insatserna genom att reproducera den praktiska uppslutning bakom spelets och insatsernas värde som definierar erkännandet av legitimiteten. Vad skulle det bli av det litterära livet om man övergick till att tvista inte om vad den eller den författarens stil är värd, utan om vad tvister om stil är värda? Det är ute med ett spel när man börjar fråga sig om spelet är mödan värt. Striderna mellan författarna om det legitima sättet att skriva bidrar, genom sin blotta existens, till att producera såväl det legitima språket – definierat genom det avstånd som skiljer det från det »vanliga» språket – som tron på dess legitimitet.

Vad det handlar om är inte den symboliska makt som författarna, språkvetarna eller pedagogerna som individer kan utöva över språket (denna är utan tvivel mycket mera begränsad än den makt de kan utöva över kulturen, t ex genom att införa en ny definition av den legitima litteraturen, ägnad att förändra »marknadsläget»), utan om det bidrag de – oberoende av all avsiktlig jakt efter utmärkelse – lämnar till produktionen, sanktioneringen och påtvingandet av ett särskilt och särskiljande språk. I det kollektiva arbete som fullföljs genom kampen om *arbitrium et jus et norma loquendi*, för att tala med Horatius, måste författarna, dessa mer eller mindre auktoriserade auktorer, ta hänsyn till

språkvetarna. Språkvetarna, som har monopol på att sanktionera och kanonisera legitima författare och skrivsätt, bidrar till att konstruera det legitima språket genom att bland de utbudna produkterna välja ut dem som förefaller dem förtjäna att sanktioneras och införlivas med den legitima kompetensen genom inpräntning i skolan. För detta ändamål underkastar de dessa produkter ett normaliserings- och kodifieringsarbete ägnat att göra dem möjliga att medvetet behärska och därmed lätta att reproducera. Språkvetarna kan räkna med att finna allierade bland författarna i etablissemanget och akademierna, de tillskriver sig själva makten att uppställa normer och tvinga dem på andra, och de tenderar att sanktionera och kodifiera ett särskilt språkbruk genom att rationalisera det och göra det »förnuftigt». Därigenom bidrar de till att bestämma det värde som de språkliga produkterna från olika språkanvändare kan få på olika marknader – i synnerhet på de marknader som är mest omedelbart underkastade deras direkta eller indirekta kontroll, såsom skolmarknaden – och detta genom att *avgränsa* sfären av acceptabla uttal, ord och vändningar och genom att *fixera ett censurerat språk, renat från alla folkliga uttrycksätt och framför allt de allra färskaste*.

De variationer som hänger samman med de olika formerna för styrkeförhållandet mellan de auktoriteter som oavbrutet drabbar samman på den litterära produktionens fält och åberopar sig på mycket olikartade legitimeringsprinciper, kan inte dölja de strukturella *invarianser* som i de mest skilda historiska situationer tvingar protagonisterna att ta till samma strategier och argument för att hävda och legitimera sina anspråk på att stifta lagar över språket och för att fördöma samma anspråk hos konkurrenterna. Gentemot de mondänas »förfinade» bruk och gentemot författarnas anspråk på att veta allt om det goda språkbruket utan att ha lärt sig det, åberopar sig språkvetarna alltid på det »förnuftiga språkbruket», d v s den »språkkänsla» som kännedomen om de för grammatiken konstitutiva principerna för »förnuft» och »smak» skänker. Och författarna å sin sida, vilkas anspråk gör sig gällande framför allt i och med romantiken, ställer genialiteten mot regeln och ignorerar demonstrativt ropen på ordning från dem som Hugo högdraget kallar »grammatisterna».²⁷

27) Hellre än att rada upp otaliga citat från författare eller språkvetare, vilka för att få sin fulla mening skulle kräva en genomförd historisk analys av varje fält inom vilket vart och ett av dem producerats, nöjer jag mig med att hänvisa dem som vill skaffa sig en konkret uppfattning om denna ständiga kamp till B Quemada: *Les dictionnaires du français moderne 1539–1863*. Paris: Didier 1968, pp 193, 204, 207, 210, 216, 226, 228, 229, 230, 231, 233, 237, 239, 241, 242 och F Brunot: *op cit*, särskilt band 11–13, *passim*. Kampen om kontrollen över den norska språkplaneringen såsom Haugen beskriver den uppvisar en liknande fördelning av roller och strategier mellan författarna och språkvetarna (se E Haugen: *Language Conflict and*

Det kan hända att den objektiva utarmningen av de dominerade klasserna som sådan inte har önskats av någon av aktörerna i de litterära fejderna (och vi vet att det alltid funnits författare som velat prisa »hamnbusarnas» språk, »lägga en jakobinmössa ovan på ordboken» och härma folkliga sätt att tala). Det är bara så att denna utarmning inte saknar förbindelse med existensen av en yrkeskår som objektivt utrustats med monopol på det legitima bruket av det legitima språket och som för eget bruk producerar ett speciellt språk ägnat att *på köpet* fylla en socialt särskiljande funktion i relationerna mellan klasserna och i den kamp som ställer dem mot varandra på språkets område. Inte heller saknar utarmningen förbindelse med existensen av en institution som utbildningssystemet, vilket – bemyndigat som det är att i grammatikens namn bestraffa de kätterska produkterna och att inpränta den uttryckliga norm som motarbetar de språkliga utvecklingslagarnas effekter – i hög grad bidrar till att konstituera de dominerade språkbruken som sådana genom att sanktionera det dominerande bruket som det enda legitima, genom det enkla faktum att det inpräntas i skolan. Men det vore naturligtvis att missa det väsentliga om man reducerade författarnas och lärarnas aktiviteter till den effekt som de objektivt bidrar till, d v s den nedvärdering av vardagsspråket som blir resultatet av blotta existensen av ett litterärt språk; de som är engagerade inom det litterära fältet bidrar till den symboliska dominansen bara emedan de effekter, som deras position inom fältet och de därmed förbundna intressena får dem att eftersträva, alltid – för dem själva och för andra – döljer de bieffekter som uppstår på köpet, och som en följd av just detta misskännande.

De egenskaper som utmärker det oklanderliga språket kan sammanfattas i två ord, distinktion och korrektion. Det arbete som utförs inom det litterära fältet producerar de yttre kännetecknen på ett originellt språk genom att använda sig av en rad avledningar vilkas princip är en *avvikelse* från de mest frekventa, det vill säga »vanliga», »banala», »vulgära» uttryckssätten. Värdet föds alltid ur avvikelsen – *avsiktlig eller ej* – från det mest utbredda språkbruken, »klichéerna», »ordinära känslor», »triviala» vändningar, »vulgära» uttryck och

Language Planning. The Case of Norwegian. Cambridge: Harvard University Press 1966, särskilt pp 296 ff).

»enkel» stil.²⁸ Liksom på livsstilar kan det bara finnas relationella definitioner på språkbruken: det »utsökta», »välvalda», »ädla», »upphöjda», »tuktade», »högre» eller »distingerade» språket innehåller en negativ referens (till och med orden för att beteckna det utsäger detta) till det »vanliga», »vardagliga», »ordinära», »talade» eller »familjära» språket, eller, ännu starkare, det »folkliga», »råa», »grova», »slappa», »fria», »triviala» eller »vulgära» språket (för att inte tala om det onämnbare, »*charabia*» och »rotvälkska», »*petit-nègre*» och »*sabin*»). De motsättningar – lånade från det legitima språket och organiserade ur de dominerandes synvinkel – i enlighet med vilka denna serie frambringas kan återföras på två motsättningar: den mellan »distingerad» och »vulgär» (eller »sällsynt» och »vanlig») och den mellan »spänd» (eller »högtidlig») och »slapp» (eller »fri»). Den förra motsättningen – distingerad/vulgär – har mycket allmän tillämpning, och är utan tvivel den som i språkets ordning återskapas av motsättningen spänd/slapp; som om hierarkiseringen av klassernas olika sätt att tala inte utgick från annat än den grad av *kontroll* de uppvisar och den intensitet i *korrigering* de förutsätter.

På grund av detta är det legitima språket ett semi-artificiellt språk som måste underhållas med ett ständigt korrektionsarbete, vilket åvilar både de institutioner som inrättats speciellt för detta ändamål och de enskilda talarna. Via sina språkvetare som fixerar och kodifierar det legitima bruket, och sina lärare, som gör det gällande och inpräntar det genom otaliga korrigeringar, tenderar skolsystemet att, här som annars, producera behovet av sina egna tjänster och produkter, arbetet med korrektionen och verktygen för denna rättningsaktivitet.²⁹ Det

28) Stil i sig och stil för sig kan betraktas som ett motsatspar. En *stil i sig* är den objektiva produkten av ett omedvetet eller t o m påtvingat »val» (som det objektivt estetiska »val» av en möbel eller ett klädesplagg, vilket framtvings av den ekonomiska nödvändigheten). Också en *stil för sig* är produkten av ett val som – även när det upplevs som fritt och »rent» – är determinerat, men nu av de specifika tvången i de symboliska tillgångarnas ekonomi, som t ex den uttryckliga eller underförstådda referensen till det val vilket påtvingas dem som saknar val; lyxen har en mening endast i förhållande till nödvändigheten.

29) Till de grövsta bland de fel som följer med användandet av begrepp som »apparat» och »ideologi» – och vilkas naiva finalism når botten med

legitima språket kan för sin (*relativa*) konstans i tiden (liksom i rummet) tacka det faktum att det hela tiden genom ett fortlöpande inpräntningsarbete skyddas mot den strävan till *ekonomisering* av ansträngning och anspänning vilken till exempel leder till analoga förenklingar (*vous faites* och *vous disez* istället för *vous faites* och *vous dites*). Vad mera är, det korrekta, d v s korrigerade uttrycket får det väsentliga i sina sociala egenskaper från det faktum att det endast kan produceras av talare som praktiskt behärskar de lärda *reglerna*, explicit konstituerade genom ett kodifieringsarbete och uttryckligen inpräntade genom ett pedagogiskt arbete. Det paradoxala i all institutionaliserad pedagogik kommer ur det faktum att den avser att göra praktiskt fungerande scheman av regler som språkvetarna genom ett retrospektivt förklarings- och kodifieringsarbete har lösgjort från yrkesförfattarnas praktik (i det förflutna). Det »goda språkbruket» är produkten av en kompetens som är en *inkorporerad pedagogik*: ordet grammatik fattas här uttryckligen (och inte underförstått, som hos lingvister) i sin rätta betydelse som ett system av lärda regler, vilka *ex post* lösgjorts från den framställda diskursen och inrättats som imperativa normer för den diskurs som skall framställas. Härav följer att man inte fullständigt kan redogöra för det legitima språkets sociala kännetecken och effekter utan att ta med i beräkningen inte bara de sociala betingelserna för produktionen av det litterära språket och dess grammatik, utan också de sociala betingelserna för påtvingande och inpräntning av denna lärda kod som princip för produktionen av värdesättningen av det talade ordet.³⁰

»statens ideologiska apparater» – hör att vara okunnig om *ekonomin* hos de institutioner som producerar de kulturella tillgångarna. Det räcker med att tänka exempelvis på den *kulturindustri* som är inriktad på tjänster och hjälpmedel för språklig korrektion (bl a utgivandet av handböcker, grammatikor, ordböcker, brevställare, samlingar av standardtal, barnböcker osv) och på de tusentals offentliga och privata tjänstemän vilkas mest vitala materiella och symboliska intressen står på spel i den konkurrens som får dem att på köpet, och ofta omedvetet, bidra till att försvara och visa upp det legitima språket.

- 30) Från sina sociala produktions- och reproduktionsbetingelser erhåller det legitima språket en annan av sina egenskaper: autonomi i förhållande till de praktiska funktionerna, eller rätta-

Det språkliga fältets dynamik

I och med att lagarna för överförande av det språkliga kapitalet är ett specialfall av lagarna för det legitima överförandet av det kulturella kapitalet mellan generationerna, kan man anta att den språkliga kompetensen (mätt enligt skolans kriterier) liksom de andra dimensionerna av det kulturella kapitalet beror av utbildningsnivån – mätt i examenstitlar – och av den tillryggalagda sociala levnadsbanan. Eftersom man kan lära sig att behärska det legitima språket antingen genom tillvänjning – d v s genom att mer eller mindre långvarigt utsättas för det – eller genom uttrycklig inpräntning av explicita regler, motsvaras de stora klasserna av uttryckssätt av klasser av tillägnesätt, d v s av olika kombinationsformer av de två grundläggande faktorerna i produktionen av den legitima kompetensen, nämligen familjen och skolsystemet.

I denna mening är språksociologin liksom kultursociologin logiskt oskiljaktig från utbildnings-sociologin. Som en språkmarknad, strängt bevakad av den legitima kulturens väktare, är skolmarknaden starkt dominerad av den dominerande klassens språkprodukter och tenderar att sanktionera de redan förut existerande kapitalskillnaderna. Den sammantagna effekten av att vara dåligt rustad med kulturellt kapital och, vilket sammanhänger därmed, föga benägen att öka detta genom investeringar i skolgång, ställer de mest utblottade klasserna inför skolmarknadens negativa sanktioner, d v s den uteslutning eller självuteslutning i förtid som följer av bristande framgång. Således tenderar de ursprungliga skillnaderna att reproduceras som ett resultat av att inpräntningen tenderar att bli mer varaktig ju större utdelning den ger, och omvänt: de som är minst benägna och minst kapabla att acceptera och lägga sig till med skol-språket är också de som kortast tid varit utsatta för detta språk och för skolans kontroll, korrigeringar och sanktioner.

---

re sagt det neutraliserade och neutraliserande förhållandet till »situationen», till diskursens ämne och till samtalspartnern, vilket underförstått erfordras i alla de sammanhang som genom sin högtidlighet påkallar ett kontrollerat och stramt språkbruk. Bruket att tala »skriftspråk» förvärfvas endast under de betingelser där detta bruk är objektivt inskrivet i situationen, i form av frihet, läglighet och i synnerhet *fritid*, såsom en neutralisering av de praktiska angelägenheterna. Och det förutsätter den disposition som förvärfvas i och genom de övningar i språkmanipulering vilka inte är nödvändiga någon annanstans än i skolans alla spel.

På grund av att skolsystemet förfogar över den delegerade auktoritet som är nödvändig för att med avseende på språket genomföra ett allmänt och långvarigt inpräntningsarbete, och på grund av att skolsystemet tenderar att avpassa längden och intensiteten av detta arbete efter det ärvda kulturella kapitalet, tenderar de sociala mekanismerna för kulturöverföring att säkerställa reproduktionen av den strukturella klyftan mellan den synnerligen ojämna fördelningen av *kunskapen* i det legitima språket och den mycket mer likformiga fördelningen av *erkännandet* av detta språk. Denna klyfta är en av de avgörande faktorerna för det språkliga fältets dynamik och därigenom för förändringarna av språket. Den språkliga kamp som är upphovet till dessa förändringar förutsätter talare som i (ungefär) lika hög grad erkänner det auktoriserade bruket, men har olika kunskaper i det. Sålunda har småborgerlighetens språkliga strategier, och särskilt dess tendens till hyperkorrektion – ett särskilt typiskt uttryck för en god kulturell vilja som kommer till uttryck i alla praktikens dimensioner – kunnat framstå som huvudfaktorn i den språkliga förändringen. Klyftan (som ger upphov till anspänning och anspråk) mellan kunskap och erkännande, mellan ambitionerna och medlen för att uppfylla dem, blir nämligen maximal i de områden som intar en mellanställning i det sociala rummet. Detta anspråk, detta erkännande av distinktionen vilket förråder sig i själva försöket att förneka distinktionen genom att tillägna sig den, inför på konkurrensfältet en ständig press som inte kan annat än framkalla nya distinktionsstrategier bland innehavarna av sådana distingerande tecken som socialt erkänns som distingerade. Den småborgerliga hyperkorrektionen, som hämtar sina förebilder och sina korrigeringsverktyg från de smakdomare – akademiker, språkvetare, lärare – vilka är mest hängivna det legitima bruket, definieras av sin subjektiva och objektiva relation till den folkliga »vulgariteten» och till den borgerliga »distinktionen», vilket medför att det bidrag till språkets förändring som lämnas av dessa ansträngningar till assimilation (i de borgerliga klasserna) och dissimilation (i förhållande till de folkliga klasserna) blott är mera synliga än de dissimilationsstrategier som det i sin tur framkallar hos innehavarna av en mera sällsynt kompetens. Det medvetna eller omedvetna undvikandet av de tydligaste tecknen på småborgarnas språkliga spänning och ansträngning (på franska exempelvis *passé simple*-formen som får en att »verka som

en gammal folkskolelärare») kan förmå borgarna och de intellektuella till en kontrollerad hypokorrektion, som förenar säker ledighet och suverän nonchalans ifråga om de mest kinkiga regler med demonstrativ otvungenhet på de mest vågade områden.³¹ Att införa anspänning där de flesta slappnar av, ledighet där de röjer en ansträngning, den otvungenhet i anspänningen som skapar hela skillnaden gentemot de småborgerliga och folkliga formerna för anspänning och ledighet – där har vi lika många distinktionsstrategier, oftast omedvetna, som ger tillfälle till ständiga överbud med oupphörliga omkastningar av ställningstagandena för och emot; väl ägnade att slå ned modet på den som forskar efter icke relationella egenskaper hos de språkliga stilarna.

För att förklara uppkomsten av de intellektuellas nya sätt att tala, en smula tveakande eller t o m sluddrande, frågande (»va?») och sönderhackat, vilket har påvisats såväl i USA som i Frankrike, måste man ta med i beräkningen hela den *struktur av språkbruk* gentemot vilka de definierar sig genom att skilja ut sig: Å ena sidan lärarnas gamla språkbruk (med dess perioder och dess imperfektkonjunktiver osv) som förknippas med en nedvärderad bild av lärarrollen. Å andra sidan småborgarnas nya språkbruk, som är produkter av skolspråkbrukets utbredning och kan sträcka sig från det frisläppta bruk – en blandning av anspänning och värdslöshet – vilket snarast karaktäriserar den nya småborgerligheten till hyperkorrektionen hos det alltför tuktade språk som, på grund av den alltför tydliga ambitionen, genast förlorar i värde, och som är den uppåtstigande småborgerlighetens kännetecken.

Att dessa särskiljande praktiker bara kan förstås i förhållande till de samtidigt möjliga praktikernas universum innebär inte att man bör söka deras orsak i en medveten önskan att särskilja sig från dem. Allt tyder på att de är rotade i en praktisk känsla för de särskiljande tecknens (språkliga och andra) sällsynthet och för utvecklingen i tiden:

31) Det är alltså ingen slump att »en nonchalant artikulation», som Troubetzkoy påpekar, är ett av de mest allmänt omvittnade sätten att markera distinktion (N S Troubetzkoy: *Principes de phonologie*. Paris: Klincksieck 1957, p 22). Pierre Encrevé har uppmärksammat mig på att den strategiska avspänningen faktiskt bara undantagsvis berör den fonetiska nivån. Detta gör att den föregivet förnekade distansen fortsätter att märkas i uttalet. Och vi vet vilka effekter författarna – Raymond Queneau t ex – har kunnat skapa genom ett systematiskt användande av liknande nivårubbingar mellan diskursens olika aspekter.

ord som får allmän spridning förlorar sin *diskri-
minerande makt* och tenderar på grund av detta
faktum att uppfattas som i sig banala, vanliga och
därmed *billiga* eller – eftersom spridningen är en
funktion av tiden – *utslitna*. Utan tvivel är den leda
som följer med upprepningen tillsammans med
känslan för sällsynthet orsaken till glidningen hän
mot mer »klassande» stildrag eller mot mera säll-
synta användningar av de allmänt spridda stil-
dragen.

De särskiljande dragen är alltså orsaken till den
oavbrutna förändring, som trots att den är avsedd
att avskaffa dem i själva verket tenderar att repro-
ducera dessa drag (genom en paradox som bara kan
övertaska den som inte vet om att konstans kan
förutsätta förändring). De strategier för assimi-
lation och dissimilation som orsakar förändringarna
av de olika språkbruket undgår inte bara att på-
verka strukturen hos distributionen av de olika
språkbruket och därmed systemet av system av sär-
skiljande drag (uttrycksstilarna) i vilket de mani-
festerar sig, utan tenderar att reproducera den (i
en till synes annorlunda form). Eftersom själva
drivkraften i förändringen inte är någonting annat
än hela språkfältet, eller rättare sagt alla de hand-
lingar och reaktioner som oavbrutet alstras i de
konkurrensrelationer vilka är konstitutiva för
fältet, har denna ständiga rörelse sitt centrum
överallt och ingenstans. Detta till stor förtvivlan
för dem som – fångade i en spridningsfilosofi
grundad på bilden av »oljefläcken» (enligt den bara
alltför välkända *two-step flow*-modellen) eller av
»nedsipprandet» (*trickle-down*) – envisas med
att placera upphovet till förändringen på en bestämd
plats i språkfältet. Vad som beskrivs som ett sprid-
ningsfenomen är ingenting annat än den process
som är ett resultat av den *konkurrens* vilken får
varje agent att oupphörligen – via otaliga strate-
gier för assimilation och dissimilation i förhållande
till dem som befinner sig före respektive efter i
det sociala rummet och i tiden – byta ut substan-
tiella egenskaper (här rör det sig om uttal, ordval,
syntaktiska vändningar osv) allt medan han, med
hjälp av själva kapplöpningen, bibehåller det sär-
märke som orsakat samma kapplöpning. Denna
strukturella konstans i det sociala värdet av bruken
av det legitima språket blir begriplig om man vet,
att de strategier som är avsedda att modifiera
språket till sin logik och sina ändamål är bestämda
av strukturen själv, genom den position som i denna
struktur intas av den som skall verkställa strate-

gierna. På grund av att den inte går längre än till
att uppfatta handlingarna och interaktionerna i
deras direkt synliga omedelbarhet, kan den »inter-
aktionistiska» uppfattningen bara upptäcka att de
olika agenternas språkliga strategier är nära beroende
av deras position i strukturen för distribution av
språkligt kapital, om vilken man vet att den – via
hur chanserna till tillgång till skolsystemet är struk-
turerade – beror av strukturen av klassförhållande-
na. Samtidigt kan denna uppfattning inte vara
annat än okunnig om de djupgående mekanismer
vilka, via ytliga förändringar, tenderar att säkra re-
produktionen av de särskiljande dragens struktur
och konservera den ränta som i en viss situation
är förenad med innehavet av en knapp och följakt-
ligen särskiljande kompetens.

Prisbildningen och anteciperung av profit

*»Vare sig det berodde på professionell vana eller
på det lugn som utmärker varje betydande person
som man brukar be om råd, som vet att han håller
konversationens trådar i sin hand och därför låter
sin interlokutör hetsa upp sig, sträva och bemöda
sig så mycket han vill, eller på att han ville visa
upp sitt karaktärsfulla ansikte (enligt hans egen
mening grekiskt, trots de yviga polisongerna), bi-
behöll monsieur de Norpois medan man utlade
något för honom ett absolut orörligt ansiktsuttryck,
vilket kom en att känna sig som om man talat
till en antik – och dövt – byst i ett glyptotek.»*

Marcel Proust, *A la recherche du temps perdu*,
övers. Gunnel Vallquist.

Det språkliga utbytet är inte bara en kommuni-
kativ relation mellan sändare och mottagare grundad
på chiffrering och dechiffrering och alltså på an-
vändandet av en kod eller en generativ kompetens.
Det är också ett ekonomiskt utbyte som, inom ram-
en för ett visst symboliskt styrkeförhållande mellan
en producent, försedd med ett visst språkligt kapi-
tal, och en konsument (eller en marknad), kan lämna
en viss materiell eller symbolisk profit. Diskurs-
erna är med andra ord inte bara (eller bara undan-
tagsvis) tecken avsedda att förstås, dechiffreras;
de är också *rikedomstecken* avsedda att värderas
och uppskattas och *auktoritetstecken* avsedda att
bli trodda och åtlydda. Utanför det litterära – och
i synnerhet poetiska – språkbruket är det ovanligt
att språket i vanliga fall fungerar som ett rent kom-

munikationsmedel. Strävan efter att maximera informationsvinsten är bara undantagsvis enda syftet med språkproduktionen, och den rent instrumentella användningen av språket som denna informationsvinst förutsätter råkar oftast i motsättning till den vanligtvis omedvetna strävan efter symbolisk profit. Om det förhåller sig så, beror det på att den språkliga praktiken förutom den öppet deklarerade informationen även oundvikligen kommunicerar information om det (särskilda) sättet att kommunicera, d v s om *uttrycksstilen*, vilken uppfattad och värderad i jämförelse med alla de stilar som i teorin eller praktiken konkurrerar med varandra får ett socialt värde och en symbolisk verkan.

Kapital, marknad och pris

Diskurserna får sitt värde (och sin mening) endast i förhållande till en *marknad*, som utmärks av sin speciella prisbildningslag. Diskursens värde beror av det styrkeförhållande som konkret upprättas mellan talarnas språkliga kompetenser, fattade både som produktionskapacitet och som kapacitet för tillägnelse och värdering, eller, uttryckt i andra termer, så beror diskursens värde av den förmåga de olika i utbytet inbegripna agenterna besitter när det gäller att föra fram de värderingskriterier som är mest gynnsamma för de egna produkterna. Denna förmåga bestäms inte enbart ur språklig synvinkel. Relationen mellan de språkliga kompetenserna – vilka såsom socialt klassade produktionsförmågor utmärker socialt klassade enheter av språkproduktionen, och såsom förmågor till tillägnelse och värdering definierar marknader som själva är socialt klassade – bidrar självfallet till att bestämma den prisbildningslag som gör sig gällande i ett enskilt utbyte. Emellertid är det språkliga styrkeförhållandet inte fullkomligt bestämt av de närvarande rent språkliga krafterna: I varje interaktion (och därmed i diskursen) finns hela den sociala strukturen närvarande, via de talade språken, talarna som talar dem samt de grupper som definieras av innehavet av den motsvarande kompetensen. Just detta förbiser det interaktionistiska beskrivningssättet som betraktar interaktionen som en stat i staten och glömmer att det som händer mellan två personer, mellan en husfru och hennes tjänstekvinna, eller, i ett kolonialt sammanhang, mellan en fransktalande

och en arabisktalande, eller, i ett post-kolonialt sammanhang, mellan två medlemmar av den förut koloniserade nationen, den ene fransktalande och den andre arabisktalande, erhåller sin särskilda form från den objektiva relationen mellan språken eller motsvarande språkbruk, dvs mellan de grupper som talar dessa språk. Den vilja att gå till »saken själv» och tränga »verkligheten» in på livet, som ofta inspirerar den »mikrosociologiska» ansatsen, kan leda till att man helt enkelt missar en »verklighet» vilken inte låter sig avslöjas med hjälp av omedelbar intuition eftersom den ingår i strukturer som överskrider den interaktion de formar; för att visa detta finns det inget bättre exempel än *nedlåtenhetsstrategierna*. Sålunda kunde en franskspråkig tidning publicerad i Béarn (ett landskap i Sydfrankrike), med anledning av att en borgmästare under en ceremoni till en Béarn-poets ära talade till publiken på *béarnais*, skriva: »Denna artighet gjorde de församlade mycket rörda.»³² För att denna församling av människor vars modersmål är *béarnais* skall uppfatta det som en »rörande artighet» att en borgmästare från Béarn talar till dem på *béarnais*, måste de i tysthet erkänna den oskrivna lag som påbjuder franskan som det enda godkända språket i officiella diskurser i officiella sammanhang. Nedlåtenhetsstrategi går ut på att *profitera* på det objektiva styrkeförhållandet mellan de språk som praktiskt konfronteras (även och i synnerhet om franskan är frånvarande) just genom att symboliskt förneka detta styrkeförhållande, dvs hierarkin mellan språken och dem som talar dem. En liknande strategi är möjlig

32) Det officiella firandet av hundraårsdagen av Simin Palays födelse – en poet som skrev på *béarnais* men vars hela verk i andra avseenden, såväl till formen som till tematiken, domineras av den franska litteraturen – skapar en mycket märklig språklig situation. Inte bara de vanliga försvararna av *béarnais*, utan även de administrativa myndigheterna själva överträder den oskrivna regel som säger att franskan är *obligatorisk* i alla officiella sammanhang, i synnerhet i munnen på ämbetsmän. Härav kommer journalistens kommentar (vilken säkert på ett mycket troget sätt ger uttryck åt en utbredd upplevelse): »Det mest uppmärksammade inlägget kom dock från prefekten i Pyrénées-Atlantiques, M. Monfraix, som talade till församlingen på excellent béarnaisiskt bygdemål (. . .) M. Labarrère (borgmästare i Pau) svarade skolans rektor Mlle Lamazou-Betbeder på utmärkt *béarnais*. Denna artighet gjorde de församlade mycket rörda, och de applåderade länge.» (*La République des Pyrénées*, 9 september 1974).

i alla de fall där den objektiva skillnaden mellan de närvarande (dvs mellan deras sociala kännetecken) är tillräckligt känd och erkänd av alla (och särskilt av dem som är engagerade i interaktionen, som agenter eller som åskådare) för att den symboliska negationen av hierarkin (som exempelvis kan bestå i att visa sig »okonstlad») skall göra det möjligt att samla både de profiter som sammanhänger med den orubbade hierarkin och de profiter som tillkommer när man rent symboliskt negerar samma hierarki; främst när man vinner erkännande för sitt sätt att använda det hierarkiska förhållandet – och därmed bidrar till att stärka hierarkin. I själva verket kan den béarnaisiske borgmästaren bara producera denna nedlåtenhetseffekt genom att han inte bara är borgmästare i en stor stad, alltså garanterat stadsbo, utan därtill innehar alla de titlar (han är docent) som garanterar hans fulla rätt till delaktighet i det »högre» språkets »överlägsenhet». Eftersom han har papper på att han är en talare, en som definitionsmässigt, *ex officio*, talar en »excellent» franska, skulle ingen, och framför allt inte en landsortsjournalist, komma på tanken att berömma hans franska så som denne journalist berömmar hans *béarnais*. Vad som i munnen på en legitim talare av det legitima språket blir en »excellent *béarnais*» och lovprisas som en sådan, skulle i munnen på en bonde sakna allt värde och dessutom i officiella sammanhang vara sociologiskt omöjligt. Ett exempel är den bonde som (på franska) förklarade att han inte vet »hur man talar» (underförstått: talar franska) och därför, trots att han fått de flesta rösterna, inte hade en tanke på att bli mär i sin by; detta i kraft av en alltigenom sociologisk definition av den språkliga kompetensen. I förbigående kan vi notera, att subversionsstrategierna för att på språkets liksom på kulturens område kullkasta de objektiva värdehierarkierna lika gärna kan vara nedlåtenhetsstrategier, förbehållna dem som är tillräckligt säkra på sin position i de objektiva hierarkierna för att kunna förneka dessa hierarkier utan att behöva riskera att framstå som okunniga om dem eller som oförmögna att leva upp till deras krav. Om *béarnais* (eller, på annat håll, kreolskan) en dag skulle börja talas i officiella sammanhang, kommer detta att ske som en styrkedemonstration av sådana talare av det dominerande språket vilka (åtminstone i ögonen på sina samtalspartner) är tillräckligt välförsedda med tecken på språklig legitimitet för att inte behöva misstänkas för att »i brist på bättre» ta sin tillflykt till det stigmatiserade språket.

De styrkeförhållanden, vilkas arena är språkmarknaden och vilkas variationer bestämmer de skilda priser som en och samma diskurs kan betinga på olika marknader, framträder och förverkligas i vissa agents oförmåga att på språkprodukterna (de som utbjuds av dem själva eller de som utbjuds av andra) tillämpa de värderingskriterier som är mest förmånliga för de egna produkterna. Denna effekt av den påtvingade legitimiteten är desto större – och marknadslagarna i motsvarande grad mer förmånliga för de produkter vilka bjuds ut av dem som innehar den högsta språkliga kompetensen – ju starkare det legitima språkbruket gör sig gällande, dvs ju mer officiellt sammanhanget är, och därmed förmånligare för dem som mer eller mindre officiellt har mandat att tala, och ju fullständigare konsumenterna erkänner det legitima språket och den legitima kompetensen. (Det är däremot av mindre betydelse hur väl konsumenterna själva behärskar detta språk.)

Med andra ord: ju mer officiell, dvs i praktisk överensstämmelse med det legitima språkets normer, marknaden är, desto mer domineras den av de dominerande, dvs av den legitima kompetensens innehavare, dem som är auktoriserade att tala med auktoritet. Den språkliga kompetensen är inte en enkel teknisk utan en statusenlig förmåga. Att denna oftast åtföljs av en teknisk förmåga beror om inte annat på att den tillskrivna statusen framtingar förvärvandet av teknisk förmåga (*»noblesse oblige»*); tvärsen mot den allmänna meningen att den tekniska förmågan skulle ligga till grund för den statusenliga. Den legitima kompetensen är den förmåga som enligt statuterna tillerkänns en auktoriserad person, en »auktoritet», att i officiella (eng *formal*) sammanhang använda det legitima, dvs officiella (*formal*) språket, ett auktoriserat språk som förlämnar auktoritet, ett betrott och trovärdigt, eller med ett ord *performativt* tal som (med de största chanser till framgång) gör anspråk på att få verkan. När man väl definitionsmässigt tillskrivit den legitima kompetensen den verkningskraft som tillerkänns performativen, så förstår man att enligt vissa socialpsykologiska rön verkningkraften hos en diskurs, dess erkända förmåga att övertyga, beror av den talandes uttal och först i andra hand av ordvalet. Uttalet är ett särskilt tillförlitligt indicium på talarrens statusenliga kompetens – på hans auktoritet. Den praktiska värderingen av det symboliska styrkeförhållande som bestämmer de värderingskriterier vilka gäller på marknaden ifråga, räknar med

diskursens rent språkliga egenskaper enbart i den mån de framhäver den sociala auktoriteten och kompetensen hos dem som uttalar den. Detsamma gäller övriga icke språkliga egenskaper, som röstläget (nasalt eller faryngalt), den bestående disponering av talapparaten som utgör en av de mest kraftfulla sociala markörerna, och vidare alla de öppet sociala kännetecknen, som adels- och examenstitlarna, klädseln – och då särskilt de officiella uniformerna och dräkterna – samt de institutionella attributen, som prästens predikstol, professors kateder och talarens talarstol och mikrofon, vilka alla placerar den legitime talaren i upphöjd ställning och strukturerar interaktionen via strukturen hos det rum som de skapar, och slutligen via själva sammansättningen av den grupp inom vilken utbytet sker.

Sålunda har den dominerande språkliga kompetensen desto större chanser att på en viss marknad fungera som språkligt kapital – med förmåga att trumfa igenom den för de egna produkterna mest gynnsamma prisbildningslagen och förse sig med motsvarande symboliska profit – ju mer officiell situationen är, dvs ju mera det ligger i själva situationens makt att av egen kraft framtinga ett erkännande av det dominerande uttryckssättets legitimitet (och därmed förvandla de, åtminstone på uttalets nivå, valfria varianter som är karaktäristiska för detta dominerande uttryckssätt till tvingande regler; ungefär som när man påbjuder högtidsdräkt på inbjudningskort till officiella middagar), och ju mera benägna mottagarna av dessa språkliga produkter är att oberoende av det officiella sammanhangets tvång igenkänna och erkänna legitimiteten hos detta uttryckssätt. Med andra ord: i ju högre grad dessa olika betingelser uppträder på en marknad, och uppträder samtidigt, desto mindre blir avståndet mellan de värden som där i praktiken konfronteras och de teoretiska värden de enligt hypotesen om en enad marknad skulle erhålla till följd av sin position i hela systemet av språkliga stilar. Och omvänt, ju mindre officiell utbytessituationen blir och ju mindre utbytet domineras av starkt auktoriserade talare, desto mer tenderar prisbildningslagen att gynna produkter som härrör från dominerade språkliga habitus. Det är sant att definitionen av det för marknaden konstitutiva symboliska styrkeförhållandet kan bli föremål för *förhandlingar* och att marknaden inom vissa gränser kan manipuleras av en metadiskurs som rör användningsvillkoren för diskursen. Detta

gäller exempelvis de uttryck som tjänar till att introducera eller ursäkta ett alltför frispråkigt eller chockerande tal («om ni ursäktar», «om uttrycket tillåts», «med förlov sagt», «med all respekt», «med all aktning för er» osv) eller de som genom att öppet uttrycka den frihet som vissa marknader åtnjuter förstärker samma frihet («oss emellan», «det stannar inom familjen»). Men det är självklart att manipuleringsförmågan ökar ju mer kapital som står till förfogande, vilket nedlåtenhetsstrategierna visar. Det är också sant att enandet av marknaden aldrig blir så totalt att inte de dominerade i privatlivet, bland de sina, kan finna marknader där de prisbildningslagar som tillämpas på mera officiella marknader tillfälligt upphävs.³³ I det privata utbytet mellan homogena kontrahenter värderas de «illegitima» språkliga produkterna utifrån kriterier som, i och med att de är anpassade till deras produktionsprinciper, befriar dessa produkter från distinktionens och värdets logik, en logik som med nödvändighet är jämförande. Den officiella lagen, vilken på så vis snarare tillfälligt upphävs än verkligen överträts³⁴, upphör därmed inte att gälla. Den gör sig åter påmind för de dominerade så snart de lämnar frispråkighetens fristäder (där de kan tillbringa hela livet), vilket visas av att den styr deras talesmäns språkproduktion så snart dessa hamnar i ett officiellt sammanhang. Det finns alltså ingenting som berättigar oss att se ett »sant» folkligt språk i det språkbruk som råder inom den lilla frihetens ö där man »tar sig friheter» eftersom man är hemma och inte behöver »vakta på sig». Sanningen om den folkliga kompetensen är också att den blir som tillintetgjord när den konfronteras med en officiell marknad, som t ex i intervjusituationer, utan att kontrollen för den skull behöver vara uttrycklig. Den språkliga legitimiteten ligger just däri att de dominerade alltid *potentiellt faller under den officiella lagens domvärjo*, även om de, i likhet med tjuven som Weber talar om, lever hela sitt liv utom räckhåll för den, samt däri att de i ett officiellt sammanhang hänvisas till tystnad eller till den deformerade

33) Detta syns tydligt när det gäller de regionala språk som bara används i privata sammanhang – dvs huvudsakligen i familjelivet – och i alla händelser i utbytet mellan socialt homogena talare (mellan bönder).

34) *Argot* är det enda hävdandet av en verklig kontralegitimitet på språkets område; men det rör sig då om gängspråk.

de diskurs som mycket riktigt lingvistiska undersökningar ofta registrerar.

Detta innebär att produktionen från en och samma språkliga habitus varierar med marknaden och att varje lingvistisk observation registrerar en diskurs som är produkten av relationen mellan en språklig kompetens och den speciella marknad som undersökningssituationen utgör, en marknad som är utsatt för hårt tryck eftersom de prisbildningslagar som styr den är besläktade med skolmarknadens. Allt sökande efter de variabler som skulle kunna förklara de sålunda registrerade variationerna riskerar att förbise undersökningssituationens egen effekt, vilken är en *dold variabel som utan tvivel är orsaken till de olika variabelernas differentiella vikt*. De som vill bryta med lingvistikens abstraktioner och strävar efter att statistiskt fastställa den språkliga kompetensens (mätt med det ena eller andra fonetiska, lexikaliska eller syntaktiska kännetecknet) sociala faktorer går bara halvvägs. De glömmer i själva verket att de olika faktorer som mäts i en speciell marknadssituation – den som undersökningen skapar – i en annorlunda situation skulle kunna få helt olika relativ vikt, och att det alltså gäller att avgöra hur den förklarande vikten hos de olika faktorer som bestämmer den språkliga kompetensen varierar när man systematiskt varierar marknadssituationen (vilket utan tvivel skulle förutsätta en fullt utarbetad experimentplan).

Det symboliska kapitalet: en erkänd makt

Frågan om de performativa utsagorna klarnar om man betraktar dem som ett specialfall av de symboliska dominanseffekter som finns i allt språkligt utbyte. Det språkliga styrkeförhållandet definieras aldrig enbart av relationen mellan de närvarande språkliga kompetenserna. Och de olika agenternas vikt är beroende av deras symboliska kapital, dvs av det *erkännande*, institutionaliserat eller ej, som de får från en grupp. Det symboliska tvånget – det slags magiska kraft som ordern, slagordet, den ritueliska diskursen, den enkla befallningen, hotet eller förolämpningen gör anspråk på att utöva – kan bara fungera i den mån sociala betingelser sammanstrålar, betingelser som är helt oberoende av diskursens rent språkliga logik. För att det språkbruk som är

av vikt för filosofen, och som gör filosofen viktig, skall få det mottagande det gör anspråk på, krävs en förening av de sociala betingelser vilka sätter detta språkbruk i stånd att utverka att man tillmäter det samma vikt som det tillmäter sig självt. På samma sätt förutsätter inrättandet av ett rituellt utbyte i stil med gudstjänsten bland annat att alla de sociala betingelser föreligger som är nödvändiga för att säkra produktionen av konforma – och därmed eniga – sändare och mottagare; i själva verket hotas det religiösa språkbrukets symboliska effektivitet om den uppsättning mekanismer upphör att fungera vilka kan säkra reproduktionen av den erkännandere-lation som grundlägger dess auktoritet. Detta gäller alla relationer av symboliskt tvång, även den relation som ligger implicit i bruket av det legitima språket. Det legitima språket gör, just för att det är legitimt, anspråk på att man lyssnar – ja, till och med att man tror på det, och lyder – och kan bara utöva sin specifika verkan om det kan räkna med effekten av alla de ovan analyserade mekanismerna, vilka säkrar reproduktionen av det legitima språket och av erkännandet av dess legitimitet. Här märker vi för övrigt att upphovet till den distinktionsprofit som erhålles vid allt bruk av det legitima språket ligger i helheten av den sociala världen och de dominansrelationer som ger den dess struktur, detta trots att en av beståndsdelarna i denna profit (och inte den minst betydelsefulla) består i att den förefaller grunda sig enbart på personliga egenskaper.

Austins undersökning av de performativa utsagorna kan inte fullföljas inom lingvistikens gränser. Den magiska verkan hos dessa *institueringsakter* eller *institutionella handlingar* är omöjlig att skilja från existensen av en institution som definierar de betingelser (i fråga om agent, plats, tid osv) som måste uppfyllas för att ordens magi skall kunna verka. Som de av Austin analyserade exemplen tyder på är dessa »betingelser för att lyckas» sociala betingelser, och den som vill *lyckas* med att döpa ett fartyg eller en människa måste ha *befogenhet* att göra det, på samma sätt som man för att kunna befalla någon måste ha en auktoritet som erkänns av den som får befallningen. Lingvisterna har mycket riktigt skyndat sig att utnyttja glidningarna i Austins definition av den performativa utsagan som ursäkt för att bli kvitt det problem han ställt dem inför och återvända till en strikt lingvistisk definition, varvid de bortser från marknadens inverkan: Genom att skilja mellan de explicita performativerna – som nödvändigtvis är självverifierande eftersom de i sig

utgör handlingens fullbordan – och performativer i den vidare bemärkelsen av utsagor som tjänar till att fullborda en annan handling än den att bara säga någonting, eller, enklare uttryckt, genom att skilja mellan den rent språkliga handlingen – att förklara sammanträdet öppnat – och den utomspråkliga handlingen – att öppna sammanträdet genom att förklara det öppnat – tilldelar lingvisterna sig själva fullmakt att avvisa analysen av de sociala betingelserna för de performativa utsagornas funktion. De »betingelser för att lyckas» som Austin talar om angår bara den utomspråkliga handlingen; bara för att verkligen öppna sammanträdet behöver man ha befogenheten. Att förklara det öppnat kan vem som helst göra, med risk att få se sin förklaring sakna verkan.³⁵ Behövdes det så mycken sinnrikhet för att upptäcka att när det jag gör består i att säga, så gör jag också med nödvändighet vad jag säger? Men genom att hårdra den distinktion mellan språkligt och utomspråkligt, på vilken pragmatiken hävdar att den grundar sin autonomi (i synnerhet gentemot sociologin), ger pragmatiken ett *reductio-ad-absurdum*-argument för att de illokutionära handlingarna som Austin beskriver dem är institutionella handlingar, som bara kan sanktioneras socialt om de på något sätt har hela den sociala ordningen bakom sig. »Även om man i praktiken måste vara 'bemyndigad' att öppna sammanträdet, är det inte nödvändigt att vara överordnad för att ge en order: soldaten kan ge en order till sin kapten – det är bara det att denna order inte kommer att få någon verkan.»³⁶ Och vidare: »För att legitimt kunna göra anspråk på att öppna sammanträdet måste man vara auktoriserad av institutionen, och det är inte vem som helst; men vem som helst har auktoritet att utföra en språkhandling som att ge en order, vilket medför att vem som helst kan utge sig för att utföra en sådan handling.»³⁷ Konstruktionen av de »rena» performativer, som de explicita performativerna utgör, har den förtjänsten att de *a contrario* får förutsättningarna för de vanliga performativerna att framträda. Dessa innefattar en referens till sina sociala betingelser för framgång: ur rent språklig synvinkel kan vem som helst säga vad som helst och den menige soldaten kan beordra sin

kapten att »skura muggen». Men ur den sociologiska synvinkel som Austin faktiskt intar när han utforskar betingelserna för att lyckas, är det tydligt att, som i fallet med en förolämpning, vem som helst inte kan hävda vad som helst, åtminstone inte riskfritt. »Vem som helst kan ställa sig på torget och skrika 'Jag påbjuder allmän mobilisering'. Eftersom det i brist på erforderlig auktoritet inte kan vara en *handling*, blir ett sådant uttalande bara *ord*; det reduceras till tomt buller, barnslighet eller galenskap.»³⁸ Den logiska övning som består i att skilja på språkhandlingen och betingelserna för dess utförande visar, genom de absurditeter man kan föreställa sig med hjälp av denna abstraktion, att den performativa utsagan som institutionell handling inte kan existera socio-logiskt oberoende av den institution som ger den dess existensberättigande, och att den, om den trots allt skulle produceras, vore socialt meningslös.³⁹ Eftersom ingen order, och inte ens ett slagord, kan ha verkan utan att ha tingens ordning på sin sida, och eftersom dess utfall beror på alla de relationer som definierar den sociala ordningen, måste man, som man brukar säga, vara galen för att komma på och uttala en order när betingelserna för att lyckas inte är uppfyllda. Anteciperandet av betingelserna för att lyckas bidrar till att bestämma utsagan, varigenom det blir möjligt att tänka sig den och uppleva den som förnuftig och realistisk. Bara en omöjlig soldat (eller en »ren» lingvist) kan uppfatta det som möjligt att ge en order till sin kapten. Den performativa utsagan »innefattar ett tydligt deklarerat anspråk på att besitta en eller annan makt»⁴⁰, ett anspråk som kan vara mer eller mindre erkänt, och alltså mer eller mindre socialt sanktionerat. Detta anspråk på att påverka den sociala världen med hjälp av orden, dvs på ett

35) Jfr B de Cornulier: 'La notion d'auto-interprétation', *Études de linguistique appliquée*, 19, 1975, pp 52–82.

36) F Recanati: *Les énoncés performatifs*. Paris: Éd. de Minuit 1982, p 192.

37) F Recanati: *op cit*, p 195.

38) E Benveniste: *Problèmes de linguistique générale*. Paris: Gallimard 1966, p 273.

39) Alain Berrendonner är utan tvivel den av lingvisterna som tydligast uppmärksammat förbindelsen mellan det performativa och det sociala, eller det han kallar »institutionen», dvs »existensen av en normativ makt som ömsesidigt underkastar individerna vissa praktiker under hot om sanktioner»: »Ersättandet av handlingen med tal är bara möjligt om det dessutom existerar något slags garanti för att *Ersatz*-uttalandet ändå kommer att få verkan» (A Berrendonner: *Éléments de pragmatique linguistique*. Paris: Éd. de Minuit 1981, p 95).

40) O Ducrot: 'Illocutoire et performatif', *Linguistique et sémiologie*, 4, 1977, pp 17–54.

magiskt vis, är mer eller mindre galet eller förnuftigt beroende på hur pass grundat det är i den sociala världens objektiva tillstånd.⁴¹ Sålunda kan man mot varandra ställa två magiska namngivningshandlingar med mycket olika sociala garantier, nämligen förolämpningen («du är bara en majo»), som i och med att den inte är auktoriserad riskerar att vändas mot sin upphovsman, och den officiella utnämningen («utnämner er till lärare»), som får sin styrka av gruppens hela auktoritet och förmår inrätta en legitim, dvs universellt erkänd identitet. Den ytterlighet mot vilken den performativa utsagan strävar är den juridiska handlingen. När denna, som sig bör, uttalas av en bemyndigad person⁴², dvs av en agent som handlar i en hel grupps namn, kan den ersätta handling med ord. Dessa ord får, som man säger, verkan: domaren kan nöja sig med att säga »jag dömer er», eftersom det existerar en rad agenter och institutioner som garanterar att domen kommer att verkställas. Sökandet efter det rent lingvistiska upphovet till diskursens »illokutinära kraft» får alltså lämna plats åt det rent sociologiska sökandet efter de betingelser under vilka en enskild agent, och därmed även hans tal, kan förläna en sådan kraft. Det verkliga upphovet till de performativa utsagornas magi ligger i mysteriet med ämbetet, dvs i den delegering enligt vilken en enskild agent, en kung, präst eller talesman, får mandat att tala och handla i namn av en grupp, som sålunda konstitueras i och genom honom.⁴³ Upphovet finns närmare bestämt i de sociala villkoren för ämbetets *institution*, vilken – genom att insätta honom som förmedlare mellan gruppen och ämbetet – sätter den legitime mandatinnehavaren

i stånd att handla genom ord, och därmed påverka den sociala världen; detta bland annat genom att förse honom med tecken och insignier avsedda att påminna om att han inte handlar i eget namn och med egen auktoritet.

Det finns ingen symbolisk makt utan en makts symbolik. De symboliska attributen är – vilket tydligt visas av det paradigmatiske fallet med *skeptron* och av straffen för illegalt bärande av uniform – en offentlig manifestering och därigenom en officialisering av delegeringskontraktet. Hermelinen och togan talar om att domaren eller läkaren anses berättigade (genom det kollektiva erkännandet) att kalla sig domare eller läkare; att det är legitimt att uppträda förklädd, dvs att låta sitt yttre bekräfta anspråken. Också den rent språkliga kompetensen – det gamla läkarlatin, eller talesmannens värtalighet – är en yttring av kompetensen i betydelsen rätten till talet och, genom talet, till makten. En viktig sida av det auktoriserade språket, av dess retorik, dess syntax, dess ordval, ja t o m dess uttal, har inget annat existensberättigande än att påminna om sin upphovsmans auktoritet och om det förtroende han fordrar. I det fallet är stilen ett element i *apparaten* i Pascals mening, genom vilken språket avser att producera och påtvinga föreställningen om sin egen betydelse och på så vis bidrar till att säkra sin egen trovärdighet.⁴⁴ Auktoritetsdiskursens symboliska effektivitet beror alltid till en del på upphovsmannens språkliga kompetens, och detta naturligtvis i högre grad ju mindre tydligt talarens auktoritet är institutionaliserad. Härav följer att utövandet av en symbolisk makt åtföljs av ett arbete med *formen*, vilket – och det syns tydligt hos exempelvis poeterna i de arkaiska samhällena – avser att intyga talararens mästerskap och förläna honom gruppens erkännande (denna logik återfinns i förolämpningens folkliga retorik, vilken i sina uttrycksfulla överbud och i en reglerad deformation av de rituella fraserna eftersträvar den fulländning av uttrycket som gör att man »får skrattarna på sin sida»).

Liksom det ifråga om konstativerna är i relation till en marknad som betingelserna för acceptabilitet – och därmed även diskursens form – avgörs, gäller också för de performativa utsagorna att betingelserna för att lyckas bestäms av relationen till de möjligheter som en viss marknad erbjuder. Följakt-

41) Förolämpning, välsignelse och förbannelse, alla magiska namngivningsakter, är egentligen profetior med anspråk på att framkalla sin egen bekräftelse. I och med att den alltid innefattar ett mer eller mindre socialt grundat anspråk på att utöva en magisk institueringsakt som förmår bringa en ny verklighet att inträffa, realiserar den performativa utsagan en framtida verkan i ordens nutid.

42) »Auktoritetshandlingarna är alltid främst uttalanden från dem som rätten att uttala dessa tillkommer» (E Benveniste, *ibid*).

43) »Dessa bägge ord – *ministerium* [här översatt med ämbete, *ö a*] och *mysterium* – var i stort sett utbytbara sedan urkristendomen och förväxlades ständigt under medeltiden» (se E H Kantorowics: 'Mysteries of State. An Absolutist Concept and its Late Mediæval Origins', *The Harvard Theological Review*, XLVIII, No 1, 1955, pp 65–91).

44) De bägge innebörderna hos kompetensen förenas när man inser att på samma sätt som den medeltida kungakronan enligt Percy Ernst Schramm betecknar saken själv och samtidigt alla de rättigheter som är konstitutiva för den kungliga värdigheten (som i uttrycket »kronans egendom»), är den språkliga kompetensen ett auktoritetens symboliska attribut, vilket *betecknar* en ställning som socialt igenkänns och erkänns som en rad rättigheter, först och främst rätten att tala, och den motsvarande tekniska förmågan.

ligen måste man gentemot alla försök att betrakta en rent lingvistisk ordning som autonom hävda att allt tal är producerat för och av den marknad vilken det har att tacka för sin existens och sina mest specifika egenskaper.

Anteciperings av profit

Vetenskapen om en diskurs, som bara kan existera (och existera i den form den har) i den mån den är, inte bara grammatiskt konform, utan också och framför allt socialt acceptabel – dvs avlyssnad, tilltrodd och alltså effektiv under ett givet tillstånd av produktions- och cirkulationsförhållandena – måste ta hänsyn till de prisbildningslagar som karaktäriserar den aktuella marknaden, med andra ord de lagar som definierar de sociala betingelserna för vad som är acceptabelt (inklusive grammatikens rent lingvistiska lagar): De betingelser för mottagandet som man i förväg har att räkna med tillhör i själva verket produktionsbetingelserna, och anteciperingen av marknadens sanktioner bidrar till att bestämma produktionen av diskursen. Detta föregripande är inte alls någon medveten kalkyl, utan knutet till den språkliga habitus som är en produkt av ett ursprungligt och långvarigt samspel med lagarna på en viss marknad, varför den tenderar att fungera som ett sinne för hur accepterade och hur mycket värda egna och andras språkliga produkter troligen kommer att bli på olika marknader.⁴⁵ Det är detta sinne för acceptabiliteten, och inte någon form av rationell kalkyl inriktad på maximering av de symboliska profiterna, som, genom att ta det troliga värde som diskursen kommer att producera med i beräkningen, bestämmer korrektonerna och alla former av självensur, dessa eftergifter man går med på när man accepterar att göra sig acceptabel inom en viss social sfär.

Eftersom de språkliga tecknen också är tillgångar, som kan åsättas ett pris, och maktmedel ägnade att trygga en kredit (som varierar beroende på lagarna på marknaden där de placeras), påverkas den språkliga produktionen oundvikligen av föregripandet av

45) Detta innebär att de verkliga mening å det begrepp »acceptabilitet» som lingvisterna understundom inför för att komma undan abstraktionen hos begreppet »grammatikalitet» – dock utan att låta detta få några konsekvenser.

marknadens sanktioner. Varje verbalt uttryck är – vare sig det handlar om ett åsiktsutbyte mellan två vänner, en auktoriserad talesman som låter apparaten tala, eller en vetenskaplig rapport – märkt av betingelserna för sitt mottagande. Det verbala uttryckets egenskaper (även på den grammatiska nivån) beror delvis på att dess upphovsmän, oftast utan att veta om det eller uttryckligen vilja det, utifrån ett praktiskt föregripande av lagarna på den aktuella marknaden strävar efter att maximera den profit de kan erhålla från en praktik som på ett oskiljaktigt sätt är ägnad både att kommunicera och att underkastas värdering.⁴⁶ Detta innebär att marknaden fastställer priset på en språklig produkt, vars natur och därmed objektiva värde det praktiska föregripandet av detta pris har bidragit till att bestämma. Det innebär även att det praktiska förhållningssätt till marknaden (otvungenhet, blyghet, anspänning, förlägenhet, tystnad osv), varpå marknadens sanktion delvis grundas, sålunda till synes rättfärdigar denna sanktion som det delvis är en produkt av.

När det gäller symbolisk produktion tar sig det tvång som marknaden via föregripandet av profit-chanserna utövar helt naturligt formen av en föregripande *censur*, en självensur, vilken inte bara bestämmer sättet att tala, dvs valet av språkbruk – kodväxlingen i situationer av tvåspråkighet – eller valet av språklig »nivå», utan också vad som kan eller inte kan sägas.⁴⁷

46) Detta betyder att den fullständiga förståelsen av en lärd diskurs (t ex en litterär text) förutsätter två slags kunskap: för det första kunskap om de sociala betingelserna för produktionen av den sociala (och inte blott språkliga) kompetensen hos de producenter som för var och en av sina produktioner uppbådar totaliteten av sina utmärkande egenskaper (egenskaper som definierar deras position i den sociala strukturen och även i strukturen hos den specialiserade produktionens fält), för det andra kunskap om betingelserna för *användandet* av denna kompetens, om de specifika lagarna på den aktuella marknaden, som i detta särskilda fall sammanfaller med själva produktionsfältet. (Ett grundläggande särmerke för den lärda produktionen är att dess kundkrets utgörs av alla de andra producenterna, dvs konkurrenterna.)

47) På grund av att arbetet med framförandet och formen är villkoret *sine qua non* för att uttrycksintentionen skall förverkligas, blir önskan att kunna uppfatta ett bearbetat innehåll, som skulle bestå oförändrat tvärs genom olika formuleringar, meningslös.

Allt går till som om den språkliga normen (prisbildningslagen) i varje enskild situation gjordes gällande av innehavaren av den språkliga kompetens som ligger närmast den legitima kompetensen, dvs av den talare som dominerar i interaktionen, och detta med desto större eftertryck ju mer officiellt utbytet är (inför publik, på officiell plats osv). Det är som om den censureffekt som den dominerade talaren underkastas och nödvändigheten för honom att använda eller sträva mot det legitima uttryckssättet (franskan när det gäller en som talar bygdemål) skulle erfaras starkare ju större *skillnaden* mellan kapitalen är (under i övrigt oförändrade omständigheter); medan detta tvång försvinner mellan innehavarna av likvärdigt symboliskt och språkligt kapital, t ex bönder emellan. Situationer av tvåspråkighet gör det möjligt att på ett nästan experimentellt sätt observera språkvariationer som en funktion av relationen mellan de talande (och deras uttrycksmedel) inom den struktur som distributionen av det rent språkliga kapitalet och andra slag av kapital utgör. I en serie interaktioner observerade 1963 i en by i Béarn kan således samma person (en gammal kvinna som bor ute bland småbyarna) tilltala en ung köpman från köpingen och härstammande från en annan större ort i Béarn (dvs mera urbaniserad, eventuellt okunnig eller förment okunnig i *béarnais*) på »bondfranska», för att ett ögonblick senare tala *béarnais* med en jämgammal kvinna från köpingen men härstammande från landsbygden, där efter starkt »korrigerad» franska till en lägre tjänsteman från köpingen och slutligen *béarnais* till en vägarbetare från köpingen, ursprungligen från småbyarna och ungefär lika gammal som denna kvinna. Man inser varför forskaren, i egenskap av »skolad» stadsbo, bara får möjlighet att uppteckna starkt korrigerad franska eller tystnad, och att det bruk han kan göra av *béarnais* visserligen kan minska spänningen på marknaden men ändå, vare sig han vill det eller ej, förblir en nedlåtenhetsstrategi ägnad att skapa en situation som inte är mindre artificiell än den tidigare relationen.

Den praktiska kunskapen om och det praktiska erkännandet av en marknads inneboende lagar och de sanktioner genom vilka dessa lagar manifesterar sig bestämmer de strategiska modifieringarna av diskursen. En sådan strategisk modifiering kan bestå i ansträngningen att »korrigera» ett nedvärderat uttal i närvaro av representanter för det legitima uttalet och, mera allmänt, i alla korrigeringar som avser att öka den språkliga produktens värde genom en intensifierad mobilisering av de disponibla resurserna. Omvänt kan modifieringen innebära den tendens att använda en mindre komplex syntax och kortare meningar som psykosociologerna har observerat hos vuxna som vänder sig till barn. Diskurserna är alltid till en del *eufemismer*, framkallade av att man vinnlägger sig om att »uttrycka sig väl», »tala korrekt», dvs att producera produkter som överens-

stämmer med kraven på en viss marknad. De är *kompromissbildningar* som uppstår ur en uppgörelse mellan *uttrycksintresset* (det som skall sägas) och den i enskilda språkliga produktionsförhållanden – det må röra sig om strukturen hos den språkliga interaktionen eller om strukturen hos ett specialiserat fält – inbyggda *censur* som påtvingas en talare försedd med en viss social kompetens, dvs med en större eller mindre symbolisk makt över dessa symboliska styrkeförhållanden.⁴⁸

Variationerna i diskursens *form*, närmare bestämt den utsträckning i vilken den är kontrollerad, övervakad, tuktad, i tillbörlig form (eng. *formal*) beror således å ena sidan på marknadens *objektiva spänning* – dvs hur officiell situationen är – och, ifall det rör sig om en interaktion, på det sociala avståndet (i strukturen hos distributionen av det språkliga och andra slags kapital) mellan sändaren och mottagaren, eller mellan de grupper de tillhör. Å andra sidan beror variationerna på talarens »känslighet» för denna spänning och för den censur som den förutsätter, liksom även på den därmed intimt förknippade förmågan att inför en hög spänningsgrad reagera med ett hårt kontrollerat och alltså starkt eufemiserat uttryckssätt. Form och innehåll hos diskursen är med andra ord beroende av relationen mellan en habitus (som själv är produkten av sanktionerna på en marknad med en viss spänningsnivå) och en marknad, definierad av sin mer eller mindre höga spänningsnivå, och därmed av hur hårda de sanktioner är vilka marknaden låter drabba dem som saknar den »korrekthet» och »formalitet» som det officiella (*formal*) språkbruket förutsätter. Hur skulle man t ex, om man inte satte dem i samband med variationerna i spänningen hos marknaden, kunna förstå de *stilistiska variationer*, på vilka

48) Till eufemismerna kan man räkna alla sorters *dubbeltydigheter* – särskilt vanliga i religiösa diskurser – vilka gör det möjligt att kringgå censuren genom att nämna det onämnbare i en sådan form att man inte nämner det (se avsnittet »Censure et mise en forme» i P Bourdieu: *Ce que parler veut dire*. Paris: Fayard 1982, pp 167 ff). Hit hör även alla former av den *ironi* som, genom att utsäga utsagan på så sätt att den negeras, också får en dubbeltydig effekt – och en dubbelspeleffekt – och därmed gör det möjligt att undkomma ett fälts sanktioner. (När det gäller ironins defensiva syfte kan man gå till A Berrendonner: *Éléments de pragmatique linguistique*. Paris: Éd. de Minuit 1981, särskilt pp 238–239.)

Bally⁴⁹ ger ett bra exempel med denna serie av uttryck, skenbart utbytbara eftersom de syftar till samma praktiska resultat: »Kom!», »Var snäll och kom!», »Vill Ni inte vara vänlig och komma?», »Ni kommer väl, inte sant?», »Säg att Ni kommer!», »Om Ni skulle ta och komma!», »Ni borde komma!», »Kom hit!», »Hit!», till vilka man kan foga »Tänker Ni komma?», »Ni kommer väl. . .», »Gör mig den glädjen att komma. . .», »Gör mig den äran att komma», »Var bussig och kom. . .», »Jag ber Er att komma», »Kom, jag ber Er», »Jag hoppas att ni kommer. . .», »Jag räknar med Er. . .» och så vidare i all oändlighet. Dessa uttryck är teoretiskt men inte praktiskt likvärdiga: rätt använt förverkligar vart och ett av dem den optimala formen av kompromiss mellan avsikten att uttrycka – här: en enträgen begäran som riskerar att framstå som ett självsvaldigt intrång eller en oacceptabel påtryckning – och den censur som är oskiljaktigt förenad med en mer eller mindre asymmetrisk social relation, detta genom att pressa mesta möjliga ur de disponibla resurserna, de må vara redan objektiverade och kodifierade, som artighetsfraserna, eller ännu blott potentiella. Detta innebär all den enträgenhet man »kan tillåta sig» utan att »släppa på formerna». Där »Gör mig den äran att komma» passar, skulle »Ni måste komma!» på grund av överdriven otvungenhet vara malplacerat och »Har Ni lust att komma?» en ren »plumphet». Inom den sociala formalismen, liksom i den magiska, finns det i varje särskilt fall bara en formel som »verkar». Allt arbete man lägger ner på artigheten syftar till att så mycket som möjligt närma sig den perfekta formel som, om man perfekt behärskade marknadssituationen, skulle få omedelbar verkan. Formen, och den information den förmedlar, kondenserar och symboliserar hela strukturen hos den sociala relation från vilken denna form och denna information erhåller sin existens och verkningskraft (den berömda *illocutionary force*): vad man kallar takt eller fin känslighet består i konsten att ta hänsyn till sändarens och mottagarens relativa position i hierarkin av olika slags kapital, och även till kön och ålder, samt till de gränser som finns inskrivna i denna relation – och att, om nödvändigt, rituellt överträda gränserna med hjälp av ett eufemiseringsarbete. Befallningen »Hit!», »Kom!» och »Kom hit!» är mildrad i »Gör mig den glädjen att komma». Den

49) Ch Bally: *Le langage et la vie*. Genève: Droz 1965, p 21.

form som används för att neutralisera något »olämpligt» kan vara en enkel fråga (»Har Ni lust att komma?») eller en fråga förstärkt av en negation (»Ni har inte lust att komma?») vilken tillerkänner samtalspartnern möjligheten att vägra, eller också en enträgen formulering som förnekar sig själv genom att deklarerar möjligheten av en vägran och värdet av ett accepterande. Den senare kan anta en familjär form som passar sig mellan likar (»Var bussig och kom») eller en mera »uppstyltad» (»Gör mig den glädjen att komma») eller rent inställsam (»Gör mig den äran att komma»). Formen kan också vara en metaspråklig fråga som rör själva framstötens legitimitet (»Får jag be Er att komma?», »Får jag lov att be Er att komma?»).

Det som det sociala sinnet lägger märke till i en form som utgör ett slags symboliskt uttryck för marknadssituationens alla sociologiskt relevanta drag, är just det som har givit diskursproduktionen dess inriktning, dvs hela raden av kännetecken som är utmärkande för den sociala relationen mellan deltagarna samt för den uttrycksförmåga som talaren kunde klara av att investera i eufemiseringsarbetet. Det ömsesidiga beroendet mellan den språkliga formen och strukturen hos den sociala relation i vilken och för vilken den har producerats, syns tydligt i den vacklan mellan »Ni» och »Du» som ibland uppstår när den objektiva strukturen hos relationen mellan talarna (t ex skillnaden i ålder eller social ställning) råkar i konflikt med traditionen och kontinuiteten, och därmed det intima och familjära, hos interaktionen. Allt går då till som om man sökte den nya anpassningen av uttryckssättet och av den sociala relationen via spontana eller beräknade felsägningar och stegvisa glidningar, vilka ofta fullbordas genom ett slags språkligt kontrakt, som syftar till att officiellt instifta den nya uttrycksordningen: »om vi skulle ta och säga du till varandra?» Men underordningen av diskursens form under formen av den sociala relation i vilken den används, rämnar i situationer av *stilistisk kollision*, dvs när talaren står inför ett socialt sett mycket heterogent auditorium, eller helt enkelt inför två samtalspartner som socialt och kulturellt står så långt ifrån varandra att de sociologiskt varandra uteslutande uttryckssätt de påfordrar, och som normalt realiserar genom en mer eller mindre medveten anpassning i åtskilda sociala rum, inte kan produceras samtidigt.

Det som ger riktning åt den språkliga produktionen är inte graden av spänning hos marknaden –

eller rättare sagt den för en viss marknad karaktäristiska graden av officialitet, definierad *in abstracto* för en talare vilken som helst – utan relationen mellan å ena sidan en objektiv »genomsnittlig» grad av spänning och å andra sidan en språklig habitus som själv karaktäriseras av en speciell grad av »känslighet» för spänningen hos marknaden; eller, vilket innebär samma sak, det är föregripandet av profitterna som ger den språkliga produktionen dess riktning. Detta föregripande kan man knappast kalla subjektivt, eftersom det är produkten av sammanträffandet mellan något objektivt – de genomsnittliga chanserna – och en inkorporerad objektivitet, nämligen dispositionen för att mer eller mindre exakt värdera dessa chanser.⁵⁰ Det praktiska föregripandet av de utfästa sanktionerna är ett praktiskt, nästan kroppsligt sinne för sanningen om den objektiva relationen mellan en viss språklig och social kompetens och en viss marknad genom vilken denna relation kommer till stånd. Detta praktiska sinne kan omfatta allt från vissheten om positiv sanktion, grundvalen för *certitudo sui*, *självsäkerheten*, till den visshet om negativ sanktion som dömer en till uppgivenhet och tystnad; och däremellan alla former av *osäkerhet* och *blyghet*.

Språklig habitus och kroppslig hexis

Vad som är acceptabelt definieras inte av situationen utan av relationen mellan å ena sidan en marknad, å andra sidan en habitus som själv är produkten av hela historien om relationen till olika marknader. Habitus är i själva verket förknippad med marknaden inte bara genom betingelserna för användandet, utan inte mindre genom de betingelser under vilka habitus förvärfvas. Vi har lärt oss tala inte bara genom att lyssna till ett visst sätt att tala, utan också genom att tala och därigenom bjuda ut ett bestämt sätt att tala på en

50) Detta föregripande vägleds av synliga manifestationer som samtalspartnerns attityd, hans minspel (uppmärksamhet eller likgiltigt, högdraget eller förekommande), uppmuntrande tonfall och gester eller tecken på ogillande. Olika socialpsykologiska experiment har visat att talets hastighet och kvantitet, ordförrådet, meningsbyggnadens komplexitet osv varierar beroende på attityden hos den som leder experimentet, dvs de strategier för selektiv förstärkning han använder sig av.

bestämd marknad, nämligen genom att delta i utbytens inom en familj som intar en speciell position i det sociala rummet och till följd därav erbjuder den nye medlemmen modeller och sanktioner, mer eller mindre avlägsna från det legitima bruket, för hans praktiska mimesis.⁵¹ Vi har vidare lärt oss vilket värde som på andra marknader (exempelvis skolmarknaden) åsätts de produkter vilka med all tillbörlig auktoritet bjuds ut på den ursprungliga marknaden. Systemet av successiva förstärkningar eller förnekanden har sålunda i var och en av oss konstituerat ett slags sinne för språkbrukens sociala värde och för relationen mellan de olika bruken och de olika marknaderna. Detta sinne, som organiserar alla senare perceptioner av språkliga produkter, tenderar därigenom att tillförsäkras avsevärd stabilitet. (Vi vet att de effekter som en ny erfarenhet kan utöva på habitus i största allmänhet beror på om denna nya erfarenhet är praktiskt »förenlig» med de erfarenheter som redan integrerats i habitus i form av scheman för produktion och värdering, och att inom den selektiva omtolkningsprocess som blir resultatet av denna dialektik tenderar varje ny erfarenhet att fortlöpande bidra med allt mindre information.) Detta språkliga »placeringssinne» avgör vilken grad av tvång som ett givet fält kommer att utöva på produktionen av diskursen. En del blir ålagda tystnad eller ett hyperkontrollerat språk, medan andra kan åtnjuta friheterna i ett självsäkert språkbruk. Det innebär att kompetensen, som förvärfvas i situationen, i praktiken, på ett oskiljaktigt sätt inbegriper ett praktiskt behärskande av ett språkbruk och ett praktiskt behärskande av de situationer där detta språkbruk är *socialt acceptabelt*. Sinnet för de egna språkliga produkternas värde utgör en fundamental dimension av sinnet för den plats man intar i det sociala rummet: det ursprungliga förhållandet till de olika marknaderna och erfarenheten av de sanktioner som utmätts åt de egna produkterna är utan tvivel, till-

51) Inläringen av språket kommer till stånd genom att man umgås med personer som spelar totala roller, av vilka den språkliga dimensionen blott är en och en aldrig isolerad aspekt. Det är utan tvivel detta som skapar den praktiska frambevärjande kraften hos vissa ord vilka förknippas med hela kroppshållningen och känslöstämningen och återupplivar en hel världsuppfattning, en hel värld. Och därav kommer även den känslomässiga bindningen till »modersmålet», vars ord, vändningar och uttryck förefaller innehålla ett »överskott av mening».

sammans med det pris om åsatts själva kroppen, en av de förmedlingar genom vilka det slags sinne för *det egna sociala värdet* konstitueras som bestämmer det praktiska förhållningssättet till de olika marknaderna (blyghet, otvungenhet osv) och, mera allmänt, hela sättet att föra sig i den sociala världen.

Varje talare är på samma gång producent och konsument av sina egna språkliga produkter, men som vi sett är inte alla talare i stånd att på de egna produkterna tillämpa de scheman enligt vilka de har producerats. Det olyckliga förhållandet som småborgarna har till sina produkter (och särskilt till sitt uttal som de, vilket Labov visar, bedömer med speciell stränghet), deras särskilt livaktiga känslighet för marknadens spänning och därmed för den språkliga korrektionen (sin egen eller andras⁵²) vilken driver dem till hyperkorrektion, deras osäkerhet som kulminerar i officiella sammanhang där den ger upphov till »inkorrektioner» genom hyperkorrektion eller ängsliga djärvheter genom tvungen otvungenhet – allt detta som drabbar småborgarna är en effekt av skilsmässan mellan schemana för produktion och schemana för värdering. På sätt och vis har småborgarna skilts från och vänts mot sig själva. De är på samma gång de som är mest »medvetna» om den objektiva sanningen om de egna produkterna (den som definieras i den lärda hypotesen om den perfekta enade marknaden) och de som är mest lidelsefullt beslutna att förneka den och genom sina ansträngningar vederlägga den. Som man i det här fallet tydligt kan se, uttrycks via språklig habitus hela den klassmässiga habitus – i själva verket den position som synkront och diakront intas i den sociala strukturen – av vilken den språkliga blott är en dimension. Som vi har sett ingår hyperkorrektionen i den anspråkens logik som förleder småborgarna att, till priset av en konstant spänning, alltför snabbt försöka tillägna sig de dominerandes egenskaper. Den särskilt intensiva osäkerheten och ängsligheten beträffande språket (liksom beträffande kosmetiken och estetiken) hos småborgerlighetens kvinnor låter sig förstås enligt samma logik: hänvisade som de – till följd av arbetsdelningen mellan könen – är att förvänta sig att kunna stiga socialt tack vare den egna förmågan till symbolisk produktion och konsumtion, blir de ännu mera be-

52) Olika socialpsykologiska experiment har visat att småborgarna är skickligare än medlemmarna av de folkliga klasserna i att urskilja den sociala klasstillhörigheten med hjälp av uttalet.

nägna att investera i förvärvet av legitima kompetenser. Småborgerlighetens språkliga praktiker kunde inte undgå att frappa dem som i likhet med Labov observerade dem på de särskilt spända marknader som intervjusituationen skapar: på grund av sin särskilda känslighet för den objektiva spänningen som är en effekt av den särskilt markerade klyftan mellan erkännandet och kunskaperna, är småborgarna maximalt subjektivt spända. Här skiljer de sig från medlemmarna av de folkliga klasserna, som, ur stånd att göra den för internt bruk reserverade frispråkigheten gällande, hänvisas till de förvrängda formerna hos ett *lånat* språk eller till en flykt in i tystnaden. Men småborgarna skiljer sig inte mindre från medlemmarna av den dominerande klassen, vilkas språkliga habitus (särskilt när de härstammar från denna klass) är den *realiserade normen*, varigenom de kan ådagalägga hela den säkerhet som hänger samman med det perfekta sammanträffandet mellan principerna för värderingen och principerna för produktionen.⁵³

I detta fall, liksom i det andra ytterlighetsfallet, den folkliga frispråkigheten på den folkliga marknaden, är överensstämmelsen total mellan marknadens krav och habitus' dispositioner: eftersom marknadens lag realiserar förmedlad via ett förhållningssätt till marknaden som är samma lag i inkorporerad form, behöver den inte tvinga sig på genom yttre tvång eller yttre censur. När de objektiva strukturer som en habitus ställs inför sammanfaller med dem av vilka den är en produkt, föregår denna habitus de objektiva krav som fältet ställer. Sådan är grundvalen för den vanligaste och bäst dolda formen för censur, den som består i att de positioner som förutsätter rätten att tala besätts med agenter försedda med uttrycksdispositioner vilka på förhand »censu-

53) Dessa analyser borde drivas längre. Å ena sidan kan man mera fullständigt undersöka sådana utmärkande egenskaper hos småborgarna som är relevanta för att förstå deras språkliga dispositioner, t ex deras sociala bana (uppstigande eller nedåtgående) vilken ger dem erfarenhet av olika miljöer och – särskilt när de får fylla en funktion som mellanhand mellan klasserna – gör dem benägna att utveckla en kvasisociologisk medvetenhet. Å andra sidan kan man undersöka hur dessa egenskaper varierar med sekundära variabler som positionen inom medklassernas sociala rum och den tidigare tillryggalagda banan (se P Bourdieu: *La distinction*. Paris: Éd. de Minuit 1979, kap 6). På samma sätt måste man inom den dominerande klassen skilja mellan olika relationer till språket.

rerats» i och med att de sammanfaller med de krav som finns inskrivna i positionen. *Avspänningen i spänningen* är principen för alla särskiljande drag hos det dominerande uttryckssättet och uttrycker ett förhållande till marknaden som endast kan förvärfvas genom ett tidigt påbörjat och långvarigt umgänge med de marknader som ända in i de mest vardagliga sammanhangen karaktäriseras av en hög spänningsnivå och av den uppmärksamhet som oupphörligt ägnas åt formen och formerna och som kännetecknar »livets stilisering». Det är helt visst så att graden av censur med åtföljande formgivning och eufemisering hela tiden tilltar ju högre man stiger i den sociala hierarkin – och detta inte bara i offentliga eller officiella sammanhang (så som är fallet i de folkliga klasserna, och än mer inom småborgerligheten som gör tydlig åtskillnad mellan det vardagliga och det utom-vardagliga), utan även i vardagslivets rutiner. Detta visar sig i sättet att klä sig och äta, men också i sättet att tala, som tenderar att utesluta den vårdslöshet, avspändhet och självsvåldighet man överallt annars tillåter sig när man »känner sig hemma». Det är detta som Lakoff indirekt noterar, när han observerar att det beteende som består i att hemma hos vänner öppet fråga om priset på ett föremål (»Hey that's a nice rug. What did it cost?») – Vilken snygg matta! Vad kostade den?) och som skulle accepteras i folkliga miljöer (där det om skulle kunna framstå som en komplimang) inte vore »på sin plats» hos borgerligheten där det måste ikläs en förmildrad form (»May I ask what that rug cost?») – Får jag fråga hur mycket den där mattan kostar?).⁵⁴ Med denna högre grad av censur, vilken ständigt kräver en högre grad av eufemisering och en mer konstant ansträngning att *vara formell*, sammanhänger sakförhållandet att de eufemiseringsverktyg, som de mer spända marknaderna – som skolmarknaden och den mondäna marknaden – krä-

54) Tvärt emot vad Lakoff säger kan den rent grammatikaliska formen av förmildring ersättas med en hel rad substitut som element i en symbolisk ritual. Var och en som gjort en intervju vet att en »svår» fråga förbereds långt i förväg och att det säkraste sättet att »få igenom» den inte består i att omge den med omskrivningar eller förmildrande ord – vilket tvärtom skulle dra uppmärksamheten till den – utan i att skapa en stämning av samförstånd och genom skämt, leenden, gester, kort sagt en hel symbolik (vars rent språkliga form endast är ett element) ge intervjun en heltäckande klang som utövar en euforiserande och eufemiserande verkan.

ver, behärskas praktiskt bättre i takt med att man rör sig uppåt i den sociala hierarkin, dvs allteftersom de sociala sammanhang förekommer oftare i vilka man (och det ända från barndomen) underkastas dessa krav och därmed får tillfälle att praktiskt förvärva medlen att uppfylla dem. Således karakteriseras det borgerliga språkbruket enligt Lakoff av användningen av vad han kallar *hedges*, i stil med *sort of, pretty much, rather, strictly speaking, loosely speaking, technically, regular, par excellence* osv, och enligt Labov av det intensiva tillgripandet av *filler phrases*, utfyllnadsuttryck som *such a thing as, some things like that, particularly*.⁵⁵ Det räcker inte att i likhet med Labov – som i sin strävan att rehabilitera det folkliga språkbruket förleds att helt enkelt vända på värdeskalan – säga att dessa uttryck är ansvariga för mångordigheten (*verbosity*) och den verbala inflationen i den borgerliga diskursen. De må vara överflödiga och gagnlösa ur den rena kommunikationsekonomins synvinkel men fyller en viktig funktion när det gäller att bestämma värdet hos ett sätt att kommunicera. Det är inte bara det att deras övermått och onyttighet vittnar om rikedomerna på disponibla resurser och det avspända förhållande till dessa resurser som rikedomerna berättigar till. De fungerar också i egenskap av element i ett *praktiskt metaspråk* som kännetecknar på den *neutraliserande distans* som är en av de utmärkande egenskaperna för det borgerliga förhållningssättet till språket och till den sociala världen. Enligt Lakoff har dessa uttryck effekten att »öka värdena i mellanregistret och sänka de extrema värdena» och enligt Labov att »undvika alla fel och alla överdrifter», varigenom de tjänar som bekräftelser på förmågan att upprätthålla distansen till det de talar om och alltså till de egna intressena. På samma gång tjänar de till att upprätthålla distansen till dem som i och med att de inte förmår hålla denna distans låter sig ryckas med och utan vare sig återhållsamhet eller censur hänger sig åt uttrycksdriften. Ett dylikt distanserat uttryckssätt, producerat av och för de marknader vilka – inte bara i språkbruket – kräver »axiologisk neutralitet», är också i förväg anpassat till de marknader som kräver en annan form av neutralisering och distans till

55) G Lakoff: *Interview with Herman Parret*. University of California, Mimeo, 1973, p 38; W Labov: *Language in the Inner City*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, p 219.

verkligheten (och till övriga klasser, vilka är ned-sänkta i denna verklighet), nämligen den neutralisering som innebär en stilisering av livet, en formalisering av praktiken som i allt ger företräde åt sättet, stilen och formen på bekostnad av funktionen. Det passar också för alla officiella marknader, samt för de sociala ritualer där den för det formella, officiella språkbruket karaktäristiska nödvändigheten att formalisera och skapa former fullständigt obevekligt gör sig gällande, på bekostnad av den kommunikativa funktionen som kan ointetgöras förutsatt att den symboliska dominansens performativa logik fungerar.

Det är inte av en slump som den borgerliga distinktionen i sitt förhållningssätt till språket investerar just den intention den lägger in i sitt förhållande till kroppen. Det sinne för det acceptabla som orienterar den språkliga praktiken är förankrat i de mest djupgående kroppsliga dispositionerna: det är hela kroppen som genom sin hållning men även genom sina inre, närmare bestämt artikulatoriska reaktioner svarar på marknadens spänning. Språket är en teknik hos kroppen, och den rent språkliga, och i synnerhet fonetiska, kompetensen är en dimension av kroppens hexis där den sociala världens förhållanden och hela det socialt inlärdade förhållandet till världen kommer till uttryck. Allt talar för antagandet, att det för en klass karaktäristiska kroppsliga schemat via vad Pierre Guiraud kallar »artikulationsstil» bestämmer det system av fonologiska drag som utmärker ett klassuttal: den vanligast förekommande artikulationen är ett element i en *helhetlig stil för användningen av munnen* (för att tala, men även för att äta, dricka, skratta osv), och således ett element i kroppens hexis, som innebär att varje fonologisk aspekt av diskursen meddelar *systematisk information*. Denna »artikulationsstil», denna livsstil som i likhet med all kroppslig hexis blivit till kropp, konstituerar de fonologiska särdragen – vilka ofta studeras i isolerat tillstånd när man undersöker varje drag för sig, exempelvis r:et, för att fastställa samband med dess motsvarighet i andra klassuttal – som en odelbar totalitet, vilken måste fattas som en sådan.

Det är således hos de folkliga klasserna tydligt hur »artikulationsstilen» ingår i ett förhållningssätt till kroppen dominerat av förkastandet av »manér» och »tillgjordhet» (dvs av stilisering och formalisering) och värderandet av manlighet, dvs en dimension av en mer allmän disposition att uppskatta det som är

»naturligt». Labov har säkert rätt när han, som förklaring till hur manliga talare i New York gör motstånd mot att påtvingas det legitima språket, hävdar att de förknippar manlighetens idé med sitt sätt att tala, eller snarare med sitt sätt att använda munnen och strupen när de talar. Det är säkert ingen slump att det folkliga språkbruket kondenserar motsättningen mellan den borgerliga och den folkliga relationen till språket i den sexuellt överdeterminerade motsättningen mellan den mera slutna, hopknipna, dvs spända och censurerade och därför feminina *munnen* å ena sidan, och *käften*, rejält öppen, »på vid gavel», dvs avspänd och fri och därför maskulin, å den andra.⁵⁶ Enligt den mer folkliga synen på de borgerliga dispositionerna (eller de småborgerliga, som är de borgerliga i karikerad form) uppfattas de spända och ansträngda fysiska hållningarna (»snipig mun») som kroppsliga tecken på helt generella dispositioner gentemot andra och världen (när det gäller munnen i synnerhet gentemot födan), såsom högdragenhet och förakt (»snörpa på munnen») samt den distans man skyltar med gentemot det kroppsliga och gentemot dem som inte har vett att markera denna distans. »Käften» däremot förknippas med de manliga dispositioner som i enlighet med det folkliga idealet helt grundar sig på den styrkans lugna säkerhet som utesluter all censur, dvs all försiktighet och list liksom alla »manér», och låter en visa sig »naturlig» (käften är på naturens sida), »spela med öppna kort», »tala klarspråk» eller helt enkelt »bruka käften». »Käften» betecknar fallenheten för det verbala våld som identifieras med diskursens rent *akustiska* kraft, och alltså med *röstens* kraft (»slängd i käften», »stor i käften», »käfta», »käfta mot»), och fallenheten för det fysiska våld som det verbala särskilt i förolämpningen varslar om (»tappa till käften»). Via »käften», som på samma gång uppfattas som personlighetens »säte» (»slängd i käften», »ful i käften») och som den mest framträdande platsen för dess hävdande (»öppna» i motsats till »hålla» käften etc), riktar sig förolämpningen mot själva grundvalen för social identitet och självuppfattning hos den man talar till. I och med att det tillskriver platsen för intaget av föda och platsen för utsändandet av diskursen samma »intention», förknippar

56) Man behöver knappast påminna om att den ursprungliga censuren, den som gäller det sexuella – och mera allmänt det kroppsliga – med särskild stränghet påtvingas kvinnorna (eller, som ett vackert exempel på marknadens verkan, utövas i kvinnors närvaro).

det folkliga synsättet – som mycket väl fattar enheten mellan habitus och kroppens hexis – käften med det fria accepterandet av och det fria uttrycket för de elementära njutningarna (»stoppa käften full», »skölja strupen»)⁵⁷

Å ena sidan går det tämjda språket – en censur som blivit till natur –, vilket dömer ut »slipprighet», »råa» skämt och »grovt» uttal, hand i hand med det kroppens tämjande som utesluter varje omåttlig manifestering av lust och känslor (skrik lika mycket som tårar och yviga gester) och underkastar kroppen alla möjliga slag av disciplin och censur i syfte att avnaturalisera den. Å andra sidan förknippas den »avslappning i den artikulatoriska spänningen» som enligt en observation av Bernard Laks leder till att *r* och *l* faller bort i ordslut (vilket utan tvivel mindre är ett resultat av vårdslöshet⁵⁸ än ett uttryck för en vägran att, även om man anstränger sig i övrigt, »överdriva», att alltför noggrant anpassa sig på de punkter där den dominerande koden är som strängast) med ett förkastande av den censur som anständigheten ålägger i synnerhet den tabubelagda kroppen och frispråkigheten. De frispråkiga fräckheterna är mindre oskyldiga än de verkar, eftersom de genom att sänka mänskligheten till den gemena naturen, buk, röv, kön, tarmar, käk och skit, tenderar att vända upp och ned på den sociala världen. Den folkliga festen sådan Bachtin beskriver den och i synnerhet den revolutionära krisen erinrar,

57) Ur de dominerandes synvinkel skulle samma motsättning genom ett enkelt teckenbyte uppfattas enligt det svåras och det lättas, korrektionens och vårdslöshetens, kulturens och naturens logik.

58) Den intuitivt uppfattade relation mellan »uttalsstilen» och livsstilen som gör »accenten» till ett så pålitligt tecken när man vill spåra den sociala positionen, tvingar de få som har analyserat den, som Pierre Guiraud, till otvetydiga värdeomdömen: »Denna 'accent' i filttofflor, slapp och sladdrig»; »slyngelaccenten' hos killen som spottar ut orden i hörnet av munnen mellan fimpen och mungipan»; »den mjuka, suddiga och i sina lägsta former slappa och fränstötande konsistens» (P Guiraud: *Le français populaire*. Paris: PUF 1965, pp 111–116). Liksom alla manifestationer av habitus – historien som har blivit till natur – blir uttalet och, mera allmänt, förhållnings-sättet till språket, för den vardagliga perceptionen till avslöjanden av personen sådan han är till sin sanna natur: i de inkorporerade egenskaperna finner klassrasismen det främsta rättfärdigandet för böjelsen att naturalisera de sociala skillnaderna.

genom den verbala explosion de främjar, om det tryck och det förtryck som den vanliga ordningen, via de skenbart betydelselösa tvång och kontroller som hör artigheten till, utsätter främst de dominerade för. Via de stilistiska variationerna i sätten att tala (artighetsfraserna) och att föra sin kropp i enlighet med marknadens objektiva grad av spänning framtvingar artigheten ett erkännande av hierarkier mellan klasser, kön och åldersgrupper.

Man förstår att det för de dominerade klasserna skulle framstå som ett förnekande av den sociala och sexuella identiteten, ett sätt att göra avkall på de manliga värden som är konstitutiva för klass-tillhörigheten, om man toge efter den dominerande stilen; det är detta som gör att kvinnorna kan identifiera sig med den dominerande kulturen utan att lika radikalt som männen bli avskurna från sin klass. Att »öppna sin (stora) käft», innebär att vägra underkasta sig (»hålla» den), vägra visa de tecken på foglighet som är villkoret för rörlighet. Att anta den dominerande stilen, och då särskilt ett så utpräglat drag som det legitima uttalet, innebär på sätt och vis ett dubbelt förnekande av den egna manligheten. Själva tillägnet kräver foglighet – en disposition som påtvingas kvinnan av arbetsdelningen mellan könen (och av fördelningen av det sexuella arbetet) – och denna foglighet leder till just de positioner som uppfattas som förvekligade, kvinnliga.

Genom att dra uppmärksamheten till sådana artikulatoriska drag – öppningsgraden, sonoriteten och rytmen – som i sin logik bäst uttrycker de djupgående dispositionerna hos habitus (mer exakt: hos kroppens hexis) visar den spontana sociolingvistik att en differentiell fonologi aldrig får underlåta att – i urvalet som i tolkningen – sätta de för en klass eller klassfraktion karaktäristiska uttalsdragen i samband med de andra system i relation till vilka dessa drag får sitt särskiljande och alltså sociala värde. Den differentiella fonologin måste också sätta dessa drag i samband med den från första början syntetiska enhetlighet hos kroppens hexis som är deras grund och som gör dem till det etiska eller estetiska uttrycket för den nödvändighet som vissa sociala villkor bär i sig.

Lingvisten, som har övat upp sig till en onormalt skarp perception – särskilt på den fonologiska nivån – kan uppfatta skillnader där de vanliga agenterna inte ser några. I och med att han för den statistiska mätningens skull är tvungen att förlita sig till diskreta kriterier (som bortfallet av *r* och *l* i ordslut) drivs han dessutom till en analytisk perception, som i sin

logik är mycket olik den som i vardagslivet bildar grund för klassifikatoriska omdömen och gränsdragning mellan homogena grupper. Det är inte bara så att de språkliga kännetecknen aldrig blir tydligt självständiga i förhållande till talarens samlade sociala särdrag (kroppslig hexis, fysiologi, kosmetik, klädsel osv). De fonologiska (eller lexikala eller övriga) kännetecknen blir heller aldrig självständiga i förhållande till språkets andra nivåer, och det omdöme som klassar ett språkbruk som »folkligt» eller »vulgärt» stöder sig, liksom varje praktisk förutsägelse, på en samling indicier bland vilka de som betecknas av stereotyper (som det »bondska» *r* och det sydfranska »*ceusse*») är mera betydelsefulla, men vilka i sin helhet aldrig snuddar vid medvetandet.

Korrespondensen mellan bruket av kroppen, av språket och helt säkert också av tiden, beror på att det i huvudsak är via kroppslig och språklig disciplin och censur, vilka ofta förutsätter en reglering i tiden, som grupper inpräntar de dygder som är den omge-

staltade formen av det som är nödvändigt för dem, och vidare på att de »val» som är konstitutiva för ett förhållande till den ekonomiska och sociala världen är inkorporerade i form av varaktiga montage, vilka delvis slinker ur medvetandets och viljans grepp.⁵⁹

---

59) Det är alltså ingen slump att ett skolsystem, som i likhet med den republikanska skolan – planerad under Revolutionen och förverkligad under tredje republiken – avser att fullständigt forma de folkliga klassernas habitus, organiserar sig kring inpräntningen av ett förhållande till språket (med avskaffandet av de regionala språken osv), ett förhållande till kroppen (disciplinering av hygien, konsumtionen – nykterhet – osv) och ett förhållande till tiden (ekonomisk och annan kalkyl, sparsamhet osv).

Översättning: Peter Ölund, Jan Anward, Donald Broady, Tomas Gerholm, Jan-Anders Hedenqvist. Ovanstående artikel utgör en oavkortad översättning av den nyskrivna, inledande del I (pp 11–95) av Pierre Bourdieu: Ce que parler veut dire. L'économie des échanges linguistiques. Paris: Librairie Arthème Fayard 1982. Återstoden av boken består huvudsakligen av delvis reviderade nytryck av texter som tidigare publicerats i Actes de la recherche en sciences sociales, den tidskrift som alltsedan 1975 utges av Bourdieus Centre de sociologie européenne i Paris.

Donald Broady

Agent till Subjekt

Liten ordlista för att underlätta läsningen av Pierre Bourdieus "Vad det vill säga att tala"

AGENT. Bourdieu använder gärna ordet "agent" men ogillar vissa alternativ som är vanliga inom sociologin, såsom "aktör", "roll", "subjekt".

En agent är en som handlar. Ordet kommer av lat *agens*, presens particip av *agere*, handla. Människor som handlande varelser, i deras praktiker, är föremålet för Bs sociologi. Vi skall alltså inte vilseledas av att ordet i andra sammanhang (damm-sugaragent, rysk agent) kan ha den motsatta innebörden av ombud, redskap för någon annan. Av samma latinska stam kommer "aktör", men detta ord, liksom "roll", undviker B för att inte leda tankarna till teaterns värld. Människors handlingar är inte resultat av att de lär in och exekverar roller. De spel människor ägnar sig åt är inte skrivna i förväg och utanför dem. Deras förmåga att spela spelet är, i likhet med spelets regler, förankrade i deras kroppar, som vanor och som habitus, dvs som system av dispositioner.

Att B som regel undviker ordet "subjekt" beror på att det är alltför bemängt med subjekt-filosofi, bl a med föreställningen att individens medvetande och handlingar bestäms mer "inifrån" än av sociala villkor.

ARBITRÄR, GODTYCKLIG. *Arbitraire* är det ord Ferdinand de Saussure i *Cours de linguistique générale* (utg 1916) använde för att säga att förhållandet mellan det betecknande (uttrycket, ordet, eller exaktare: ljudföreställningen, som lat *arbor*, fr *arbre*, sv *träd*) och det som betecknas (innehållet, begreppet 'träd') är en social konvention. Att ordet *träd* har förbindelse med det vi tänker oss att ett

träd är, beror enbart på att vi är överens om den saken. I *den* meningen är förbindelsen godtycklig; godtycket innebär givetvis inte att vad som helst är möjligt, tvärtom. Eftersom de Saussure med tecken menar resultatet av förbindelsen mellan det betecknande och det betecknade, kan han slå fast satsen "det språkliga tecknet är godtyckligt". (*Cours de linguistique générale*, tredje delen, kap I, § 1–2.)

AUKTORITETSDISKURS. "/ . . . / lingvisterna som säger att man talar för att bli förstadd har glömt auktoritetsdiskursen, detta legitima bedrägeri som förutsätter och fordrar inte förståelsen utan erkännandet eller, om man så vill, tron." (Bourdieu, 'L'ontologie politique de Martin Heidegger', *Actes de la recherche en sciences sociales* N° 5–6 1975, p 154.)

AUTONOMI. Ett "FÄLT" (se vidare nedan) är strängt taget inte ett fält i Bs mening om det inte är autonomt.

Att t ex ett socialt fält karakteriseras av en "relativ autonomi" betyder dock självfallet inte att allt är möjligt. Tag litteraturkritikens fält. Att detta är relativt autonomt skulle innebära att erkännandet utdelas och fördelas *inom* fältet; de etablerade kritikerna välkomnar nykomlingar och inviger dem i värvet. Ingen utanför fältet (t ex en universitetsprofessor eller politiker) är auktoriserad att slå fast att någon är en stor litteraturkritiker. För intellektuella fält synes en tumregel vara att erkännandet utdelas *inom* fältet medan resurserna (pengar, nya deltagare i spelet) tillförs utifrån. Vidare kännetecknas ett au-

tonomt fält av att vissa insatser, vinster, frågor som står på spel etc, samt att en viss typ av kapital utmärker just detta fält och inte i alldeles samma form återfinnes inom andra fält. Om litteraturkritiken utgör ett autonomt fält – vilket inte är säkert; det kan vara en osjälvständig del av det större fältet för kulturell produktion – betyder det inte att litteraturkritiker kan göra vad som helst. Det betyder att det spel litteraturkritiker spelar skiljer sig från spelet inom vetenskapliga, politiska eller andra fält.

BANA. En *trajectoire*, dvs en bana, social bana, levnadsbana, rörelsekurva, karriärväg är den rörelseriktning och väg som är möjlig för en individ eller grupp med en viss social bakgrund som hamnar i ett visst socialt sammanhang. *Trajet* betyder "tillryggalagd sträcka", "resa" m m, men det kan vara skäl att hålla anknytningen till ballistikens "bana" aktuell: människor "skjuts ut ur" vissa sociala villkor i hem, skola etc, utrustade med ett visst ekonomiskt, kulturellt och socialt kapital samt en viss habitus – viss utgångshastighet, rotation, tyngd, om vi behåller bilden med kanonkulan – varefter bestämda banor, höga eller flacka, långa eller korta, blir möjliga för dem inom de sociala fält där de har att röra sig.

CENSUR, KOMPROMISSBILDNING OCH UTTRYCKSINTRESSE. Resonemanget har B lånat från Freud. Enligt Freud är människors handlingar, tal och drömmar resultat av en "kompromiss" mellan deras uttrycksintresse och den censurerande instans som bestämmer vad som släpps igenom. På samma sätt är, menar B, varje diskurs resultatet av en kompromiss mellan uttrycksintresse och censur; Freud upptäckte en psykisk censur som bara är ett specialfall av en allmän social censur. Censurmetaforen skall dock inte pressas. Censuren är ingen separat juridisk instans. Den är konstituerad av det sociala fältets struktur – ja den är vid närmare påseende strukturen hos det fält inom vilket diskursen i fråga produceras och cirkulerar.

Som ett resultat av en stark censur nämner B ofta **FORMALISERING**, hård **FORMGIVNING** (*mise en forme*) av diskursen. Om vi här fortsätter att välja litteraturkritikens fält som exempel, får vi tänka oss att censuren är förkroppsligad i de dominerande litteraturkritikerna, och i övriga deltagare som påtvingas deras sätt att skriva eller åtminstone tvingas ta ställning till de teman och stridsfrågor som dessa dominerande för upp på dagordningen. Mest fullständigt förkroppsligad och effektivast

är censuren om deltagarna i stället för att känna sig tvingade anser sig skriva exakt sådan litteraturkritik de önskar.

DISTINKTION, SÄRSKILJANDE. Bs text om "Vad det vill säga att tala" kan ses som ett försök att driva de omfattande kultursociologiska undersökningar från 60- och 70-talen som sammanfattas i *La distinction. Critique sociale du jugement* (1979) in på språkets område. När det gäller franskans *distinction* (som vi översatt med "distinktion") och *distinguer* (som vi översatt med "särskilja") måste vi hålla dubbelbetydelsen i minnet: att något är *distingué* betyder dels att det skiljer sig från annat (inom fonetiken talar man om **DISTINKTIVA DRAG**, som tillåter oss att särskilja språkljud), dels att det är utmärkt, förnämt ("en distinguerad herre", jfr eng *distinguished*, sv *utmärkt*). För B hänger dessa betydelser samman. Att särskilja sig från andra i fråga om t ex smak eller språk, är också att utmärka sig, att uttrycka avsmak för andras smak eller språk.

Kännetecknande för den dominerande (dvs borgerliga) klassen är den utvecklade känsligheten för distinktioner, förmågan att i fråga om bordsskick, val av mat och dryck, klädsel, heminredning, konst och litteratur, utbildning, språkbruk m m urskilja och särskilja nyanser och varianter; att veta vad som skall värderas högre eller lägre; samt att själva praktiskt behärska det som värderas högre (och behärska reglerna så väl att man kan sätta sig över dem).

Med **DISTINKTIONSPROFIT** avser B det extra värde som tillkommer t ex ett sätt att tala därigenom att det skiljer sig från andra sätt att tala och andras sätt att tala.

DOMINANS. När B talar om t ex ett visst språkbruk som dominerande, avser han bl a att det finns dominerande personer som tvingar på andra sin höga värdering av detta dominerande språkbruk. I Bs text om "Vad det vill säga att tala" förekommer på många ställen ordet *imposer* (älägga, påbjuda, påtvinga, framtvinga etc), som vi oftast översätter med "påtvinga", ibland med "trumfa igenom", "göra gällande" o dyl. En matematik- eller historielärare i skolan vet att det på ett annat ställe, nämligen på universitetet, finns människor som mycket bättre än han själv vet att tala om dessa ämnen.

ERKÄNNANDE, ERKÄNNA. Ett av Bs favoritord

är *reconnaissance*, 'erkännande, godkännande', som också betyder IGENKÄNNANDE. Denna dubbelbetydelse, erkänd och igenkänd, är ständigt närvarande när B talar om någon eller något som *reconnu*. Poängen är att någon för att bli erkänd som t ex litteraturkritiker måste bli igenkänd, identifierad som en sådan, dvs ha förvärvat den habitus och gjort de investeringar (läst viss litteratur, lärt sig skriva på ett visst sätt, umgåtts med andra inom kulturens värld) och insatser (ställningstaganden till olika författarskap och till de frågor som är på tapeten på kultursidorna, m m) som berättigar honom att göra anspråk på att bli insläppt på litteraturkritikens fält.

EKONOMI och ett otal andra begrepp – MARKNAD, KAPITAL, KNAPPA TILLGÅNGAR, INVESTERING, VINST, EXTRAPROFIT, PRODUCENT, KONSUMENT etc – kan förefalla ekonomistiska när de brukas i samband med analyser av kulturen, skolan eller språket (KULTURELLT KAPITAL, SKOLKAPITAL, SPRÅKKAPITAL). Men B föreställer sig att sociologen kan utforska många varianter av marknader, kapital etc, där de i gängse, snäv mening "ekonomiska" fenomenen bara utgör en underavdelning. Det handlar alltså inte om att reducera kulturen, skolan eller språket till "ekonomi" i gängse, snäv mening (B använder ofta citationstecken för att markera denna snäva mening), utan om att utforska en allmän ekonomi inom vilken människor handlar och strider med varandra om olika tillgångar.

FILOSOFER. När B talar om SPRÅKBRUK AV VIKT FÖR FILOSOFEN eller filosofens sätt att använda språket för att göra sig själv viktig, *langage d'importance du philosophe*, anspelar han på att filosofer har för vana att med språkets hjälp upphöja sitt ämne, och därmed sig själva, till sakrala höjder (jfr Bs dräpande läsning av en *discours d'importance* – nämligen av en artikel som Étienne Balibar skrivit, men det var kanske Althusser som var måltavlan – i *Actes de la recherche en sciences sociales* N° 5–6 1975, pp 65–79, omtryckt i *Ce que parler veut dire*, 1982.)

Att B är så upptagen av filosofins sociala funktion har givetvis samband med dess starka ställning inom det franska skolväsendet och intellektuella livet. De flesta betydande franska sociologer är *agrégés* i filosofi; så även B själv, som under sin tid på École Normale Supérieure i synnerhet sys-

lade med Husserls och Merleau-Pontys fenomenologi och betraktades som ett stort löfte. Bland hans lärare fanns fö en amanuens vid namn Louis Althusser och bland kurskamraterna en ung man vid namn Jacques Derrida.

FÄLT. Ett fält (*champ*), mer exakt ett socialt fält, kampfält eller konkurrensfält, befolkas av människor som där strider om något som står på spel och som är gemensamt för dem. Tag åter litteraturkritikens fält. Där strider man om vad litteratur och litteraturkritik är och bör vara. Såväl de HETERODOXA (de unga arga männen) som de ORTODOXA (som önskar bevara status quo) är överens om att litteratur och litteraturkritik är värdefullt och att striderna om hur sådant bör skrivas är värda att föras. Sådana TROSFÖRESTÄLLNINGAR (*croyance*) är så självklara att de normalt, utom när dominansen inom fältet är i fara, inte behöver uttalas. De utgör fältets DOXA, det som tas för givet, det som är "odiskutabelt" (jfr t ex Bourdieu, 'Sur le pouvoir symbolique', *Annales* 3 1977, p 411). Inom litteraturkritikens fält vore det mest skandalösa regelbrottet att börja diskutera inte vad det ena eller andra författarskapet är värt, utan vad strider om författarskap är värda.

Vidare, utöver en specifik doxa, utmärks varje fält bl a av att ett SPECIFIKT SLAG AV KAPITAL är gångbart inom fältet (för att hålla fast vid litteraturkritiken som exempel: kunskap om litterära traditioner och genrer, en viss språklig kompetens som gör att det man skriver erkänns som kritik); att specifika INVESTERINGAR avkrävs nya inträdande (litteraturvetenskapliga studier i ungdomen eller motsvarande, socialt umgänge, vistelse i seminarierum och på stockholmskrogar, mycket läsning och skrivträning – för övrigt är det ofta den ådagalagda *viljan* att investera som avgör om en ny aspirant släpps in eller inte); specifika INSATSER i spelet (ställningstagandet till frågor på dagordningen, allianser med andra deltagare i spelet, angrepp på motståndare); samt specifika VINSTER (grundläggande är ERKÄNNANDET som kritiker, vilket är förutsättningen för att träda in på och stanna kvar inom fältet).

För att vi ska kunna tala om ett fält i Bs mening, måste det äga en viss grad av autonomi. Annars är det inte fråga om ett avgränsat fält med egna, specifika frågor som står på spel, en specifik doxa, specifika investeringar, insatser och vinster etc. Detta är en empirisk fråga; möjligen skulle en undersök-

ning i Sverige visa att litteraturkritiken vid närmare påseende inte är ett eget fält utan en osjälvständig del av ett större fält för produktion och cirkulation av litterära produkter.

När man försöker göra sig en visuell bild av Bs begrepp 'fält', bör man inte föreställa sig ett åkerfält eller en fotbollsplan (även om den senare bilden ligger nära till hands), utan hellre ett fysikaliskt (elektromagnetiskt eller optiskt) fält. När vi, med vår habitus i bagaget, träder in på ett fält (som finns där redan i förväg – denna grundläggande tankefigur har Bourdieu ärvt från strukturalismen) erbjuder sig för oss vissa möjliga rörelseriktningar, poler att orientera oss mot och attraheras av eller repelleras från etc; ungefär som när skolans fysiklärare strör järnfilspån i ett magnetfält för att få kraftlinjerna att framträda.

HABITUS är de SYSTEM AV DISPOSITIONER som människor förvärvar genom att vistas i en bestämd social miljö (hem, skola etc) och som sedan tillåter dem att utifrån ett litet antal principer generera de tanke- och handlingssätt som krävs på de olika sociala fält där de hamnar. "Sociologin behandlar som identiska alla de biologiska individer vilka, eftersom de är produkter av samma objektiva villkor, är utrustade med samma habitus." (Bourdieu, *Le sens pratique*, 1980, p 100). I sina tidigaste arbeten använde B i stället begreppet *etos*.

En viktig impuls till hans bruk av habitusbegreppet kommer från medeltidsforskaren Erwin Panofsky, närmare bestämt från hypotesen i föreläsningen om *Gothic Architecture and Scholasticism* (1948, publ 1951) att gotisk kyrkoarkitektur och skolastisk filosofi har en gemensam förutsättning i gemensamma tankevanor (*mental habits*) som en snäv krets av studerat folk inom ett område med Paris som centrum förvärvade under 1200-talet (förkärlek för en viss typ av ordning, för extrema divergenser och kontraster vilka förenas i en högre enhet, m m).

För den som är mer bekant med tysk eller anglosachsisk sociologi skulle termen "socialisation" ligga närmare till hands, men B undviker den på grund av att han misstror föreställningen om internalisering av normer. I stället använder han gärna ordet *incorporer*, INKORPORERA eller FÖRKROPPSLIGA. Människor är ur Bs perspektiv inte "bärare" av normer eller strukturer. De sociala förhållandena finns i oss. Vi kan leva i vissa sociala villkor eftersom samma sociala villkor format oss,

till kropp och själ. En av historiens existensformer (vid sidan av de objektiverade och materialiserade formerna: institutioner, lagar, böcker, byggnader . . .) är den förkroppsligade historien, dvs historien som habitus, inristad i våra kroppar.

En viktig egenskap hos människors habitus är dess trögrörlighet. Den kan vara formad av sociala villkor som omvandlats så att den inte längre är funktionell – B talar om hysteresis-effekten eller Don Quijote-effekten.

HEXIS är ett grekiskt ord för beskaffenhet eller tillstånd. Hos Aristoteles är dygden själens hexis.

HYPOKORREKTION, "underkorrektion", kan innebära att avstå från att följa t ex vissa grammatiska och andra språkregler. Det kan man kosta på sig – och vinna extra profit på – om man så väl behärskar spelets regler att man kan sätta sig över dem. Motsatsen är HYPERKORREKTION, resultatet av en överdriven strävan att åtlyda sådana regler. Hyperkorrektionen är utmärkande för den ängslige och alltför ivrige småborgaren.

ILLOKUTIONÄR (på svenska förekommer också formen "illokut") kan närmast översättas "utanför det talade ordet", "vid sidan av det talade ordet" el dyl. B hämtar ordet från J L Austin, som i den åttonde föreläsningen av den postumt (1962) publicerade föreläsningsserien från 1955, *How to do things with words*, talar om *illocutionary acts*, dvs de handlingar man utför i det att man säger något, t ex handlingen att ställa eller besvara en fråga, att lämna en upplysning, en försäkran eller en varning, att avge ett omdöme eller tillkännage en avsikt etc. (Till skillnad från de handlingar vilka Austin benämner *locutionary* och som består i att säga något.)

INSTITUTIONELL HANDLING, *acte d'institution* betyder hos B också INSTITUERINGSAKT eller INSTALLERANDE, dvs den aktiva innebörd man återfinner i uttryck som *institution d'un héritier*, att insätta någon såsom arvinge (jfr Bourdieu, 'Les rites comme actes d'institution', *Actes de la recherche en sciences sociales* N° 43 1982, pp 58–62).

KAPITAL. I franskan är en vidsträckt användning av *capital* vanligare än i svenskan. Man kan i modetidningen *Elle* finna rubriker som "Comment améliorer votre capital de beauté", Hur ni kan bättra på ert

skönhetskapital. Men viktigare är att B försöker skapa en allmän kapitalteori (ett arbete som inte är slutfört). Han betraktar det ekonomiska kapitalet som en kapitalform vid sidan av andra, bland vilka det kulturella och det sociala kapitalet är de två övriga huvudformerna.

Det SOCIALA kapitalet är "kontakter" och "förbindelser" med släktingar, med skolkamrater från elitskolan etc, vilka givetvis är av stor betydelse i synnerhet för bourgeoisien. Denna är, som Bs och hans medarbetares empiriska undersökningar visat, i det franska samhället delad i två stora fraktioner. Den ena bygger sin ställning på innehavet av EKONOMISKT kapital, dvs innehav av och kontroll över "ekonomiska" tillgångar i gängse mening. Den andra fraktionen inom bourgeoisien bygger sin ställning på KULTURELLT kapital, dvs tillgång till den legitima kulturen, i synnerhet sådan den inläres i skolsystemet. I vissa empiriska undersökningar använder B och hans medarbetare utbildningsnivå och examina som de främsta indikatorerna på innehav av kulturellt kapital. Den SPRÅKLIGA KOMPETENSEN, mätt med skolans kriterier, är en dimension av det kulturella kapitalet.

KLASS. I sina analyser av det franska samhället skiljer B och hans medarbetare mellan 1. DEN DOMINERANDE KLASSEN eller BOURGEOISIEN, 2. SMÅBORGERSKAPET samt 3. DE FOLKLIGA KLASSERNA.

Inom den dominerande klassen finns två poler, den dominerande kulturen och den ekonomiska makten, och mot var sin av dessa två poler orienterar sig klassens två huvudfraktioner. Bourgeoisins smak karaktäriseras av ett välutvecklat sinne för DISTINKTIONER.

Småborgerskapet intar en förmedlande position mellan de andra klasserna. I sitt förhållande till kulturen (inklusive språket) kännetecknas de av GOD VILJA; att vilja men inte kunna tillägna sig det dominerande, dvs borgerliga förhållandet.

De folkliga klasserna, *les classes populaires*, dvs arbetarna och jordbrukarna, kännetecknas i sitt förhållande till kulturen av att de gör en dygd av NÖDVÄNDIGHETEN. De "väljer" och sätter värde på det de tvingas till.

Lägg märke till att klass för B har nära samband med KLASSIFICERING. Yrkesklassificering, socialgruppsindelning och andra indelningar av människor, inklusive mer värderande sådana, är jämte klassificering av människors smak, vanor, språk – jfr ut-

trycket att "KLASSA" någon eller något – insatser i striderna mellan och inom klasserna; "kampen om klassificeringarna är en dimension, men utan tvivel den bäst dolda, av klasskampen" (Bourdieu/Boltanski, 'Le titre et le poste', *Actes de la recherche en sciences sociales* N° 2 1975, p 107).

KROPPEN. Enligt B kommer människors relation till den sociala världen till uttryck i deras sätt att förhålla sig till den egna kroppen. Det beror på att individens erfarenhet av skillnaden mellan den egna kroppen och den "legitima kroppen" (dvs kroppen sådan den borde vara, enligt den dominerande måttstocken) är en form av den mångfasetterade erfarenheten av hans eller hennes position i det sociala rummet. (När detta skrivs, januari 1984, affischerar Nautilus Gym i Stockholms tunnelbana: "Det är dags att du blir den du skulle kunna vara".)

KULTUR. Observera att B när han skriver om KULTURELLT KAPITAL, TILLGÅNG TILL KULTUREN etc avser kultur i den snäva meningen av LEGITIM, DOMINERANDE, AUKTORISERAD kultur – dvs vad somliga svenskar (och alltid med citationstecken eller reservationer) benämner "fin-kultur". Det är alltså inte fråga om det annars bland samhällsvetare vanliga vida kulturbegreppet. Tillgång till den franska Kulturen – B stavar inte sällan *Culture*, liksom *École*, Skola, med stor begynnelsebokstav – får man främst genom att växa upp inom den del av bourgeoisien som bygger sin ställning på innehav av kulturellt kapital samt genom att gå i elitskolor.

LANGUE D'OC talas i de delar av Frankrike (ung söder om Loire) där *oui* uttalas *oc*. Motsats: *langue d'oïl*, inom vilket en dialekt blivit det franska rikspråket.

LINGVISTIK. Bs utgångspunkt i "Vad det vill säga att tala" är vetenskapskritisk: Han vill försöka bryta med och överskrida LINGVISTIKENS DOMINANS ÖVER SAMHÄLLSVETENSKAPERNA.

För svenska öron kan detta klinga exotiskt, men Bs angreppsmål är den tradition från de Saussure samt strukturalismen, framför allt Lévi-Strauss, som präglade hans generation av samhällsvetare. Själv har B berättat vilken uppenbarelse det var att kring 1960 ta del av Lévi-Strauss' program för utforskande av bl a främmande kulturer, ett program som föreföll göra det möjligt att övervinna den franska

skönhetskapital. Men viktigare är att B försöker skapa en allmän kapitalteori (ett arbete som inte är slutfört). Han betraktar det ekonomiska kapitalet som en kapitalform vid sidan av andra, bland vilka det kulturella och det sociala kapitalet är de två övriga huvudformerna.

Det SOCIALA kapitalet är "kontakter" och "förbindelser" med släktingar, med skolkamrater från elitskolan etc, vilka givetvis är av stor betydelse i synnerhet för bourgeoisien. Denna är, som Bs och hans medarbetares empiriska undersökningar visat, i det franska samhället delad i två stora fraktioner. Den ena bygger sin ställning på innehavet av EKONOMISKT kapital, dvs innehav av och kontroll över "ekonomiska" tillgångar i gängse mening. Den andra fraktionen inom bourgeoisien bygger sin ställning på KULTURELLT kapital, dvs tillgång till den legitima kulturen, i synnerhet sådan den inläres i skolsystemet. I vissa empiriska undersökningar använder B och hans medarbetare utbildningsnivå och examina som de främsta indikatorerna på innehav av kulturellt kapital. Den SPRÅKLIGA KOMPETENSEN, mätt med skolans kriterier, är en dimension av det kulturella kapitalet.

KLASS. I sina analyser av det franska samhället skiljer B och hans medarbetare mellan 1. DEN DOMINERANDE KLASSEN eller BOURGEOISIEN, 2. SMÅBORGERSKAPET samt 3. DE FOLKLIGA KLASSERNA.

Inom den dominerande klassen finns två poler, den dominerande kulturen och den ekonomiska makten, och mot var sin av dessa två poler orienterar sig klassens två huvudfraktioner. Bourgeoisins smak karaktäriseras av ett välutvecklat sinne för DISTINKTIONER.

Småborgerskapet intar en förmedlande position mellan de andra klasserna. I sitt förhållande till kulturen (inklusive språket) kännetecknas de av GOD VILJA; att vilja men inte kunna tillägna sig det dominerande, dvs borgerliga förhållandet.

De folkliga klasserna, *les classes populaires*, dvs arbetarna och jordbrukarna, kännetecknas i sitt förhållande till kulturen av att de gör en dygd av NÖDVÄNDIGHETEN. De "väljer" och sätter värde på det de tvingas till.

Lägg märke till att klass för B har nära samband med KLASSIFICERING. Yrkesklassificering, socialgruppsindelning och andra indelningar av människor, inklusive mer värderande sådana, är jämte klassificering av människors smak, vanor, språk – jfr ut-

trycket att "KLASSA" någon eller något – insatser i striderna mellan och inom klasserna; "kampen om klassificeringarna är en dimension, men utan tvivel den bäst dolda, av klasskampen" (Bourdieu/Boltanski, 'Le titre et le poste', *Actes de la recherche en sciences sociales* N° 2 1975, p 107).

KROPPEN. Enligt B kommer människors relation till den sociala världen till uttryck i deras sätt att förhålla sig till den egna kroppen. Det beror på att individens erfarenhet av skillnaden mellan den egna kroppen och den "legitima kroppen" (dvs kroppen sådan den borde vara, enligt den dominerande måttstocken) är en form av den mångfasetterade erfarenheten av hans eller hennes position i det sociala rummet. (När detta skrivs, januari 1984, affischerar Nautilus Gym i Stockholms tunnelbana: "Det är dags att du blir den du skulle kunna vara".)

KULTUR. Observera att B när han skriver om KULTURELLT KAPITAL, TILLGÅNG TILL KULTUREN etc avser kultur i den snäva meningen av LEGITIM, DOMINERANDE, AUKTORISERAD kultur – dvs vad somliga svenskar (och alltid med citationstecken eller reservationer) benämner "fin-kultur". Det är alltså inte fråga om det annars bland samhällsvetare vanliga vida kulturbegreppet. Tillgång till den franska Kulturen – B stavar inte sällan *Culture*, liksom *École*, Skola, med stor begynnelsebokstav – får man främst genom att växa upp inom den del av bourgeoisien som bygger sin ställning på innehav av kulturellt kapital samt genom att gå i elitskolor.

LANGUE D'OC talas i de delar av Frankrike (ung söder om Loire) där *oui* uttalas *oc*. Motsats: *langue d'oïl*, inom vilket en dialekt blivit det franska rikspråket.

LINGVISTIK. Bs utgångspunkt i "Vad det vill säga att tala" är vetenskapskritisk: Han vill försöka bryta med och överskrida LINGVISTIKENS DOMINANS ÖVER SAMHÄLLSVETENSKAPERNA.

För svenska öron kan detta klinga exotiskt, men Bs angreppsmål är den tradition från de Saussure samt strukturalismen, framför allt Lévi-Strauss, som präglade hans generation av samhällsvetare. Själv har B berättat vilken uppenbarelse det var att kring 1960 ta del av Lévi-Strauss' program för utforskande av bl a främmande kulturer, ett program som föreföll göra det möjligt att övervinna den franska

etnocentrismen, placera in alla observationer i scheman och polariteter och tilldela dem mening. 1964 skrev B enligt egen utsago sitt sista arbete som "obekymrad strukturalist", nämligen en glänsande studie i Lévi-Strauss' anda om det kaby-liska husets strukturer (publicerad i en festskrift till Lévi-Strauss, *Échanges et communications*, band II, 1970). Därefter har han i likhet med många generationskamrater oupphörligen brottats med problemet att överskrida strukturalismens tendenser att glömma bort att studera praktiker och i stället REIFIERA strukturerna, dvs tillerkänna dem en självständig, "tingslig" status, tillskriva människors handlingar en eller annan "egentlig" MENING, och reducera dessa handlingar till forskarens scheman. Kort sagt menar B att strukturerna är *forskarens* sätt att gripa sig an de komplicerade praktiker och spel som människor ägnar sig åt. Strukturerna är ingen överordnad makt som "reglerar" människors handlingar; reglerna existerar inbyggda i praktiken, vanor, institutioner, människors kroppar och habitus (habitus är HISTORIEN SOM GJORTS TILL KROPP). Som exempel genomför människor inte ritualer för att dessa skulle ha en viss "mening" utan just för att de är meningslösa; man genomför dem för att man brukar genomföra dem.

LÄRD. *Les discours savants* och *les jargons savants*, de LÄRDA DISKURSERNA och de LÄRDA JARGONGERNA produceras inom ett specialiserat fält – oftast är det fackfilosofernas fält B har i tankarna – där vardagsspråkets ord, tänkesätt och kategorier rycks loss från sina ursprung (ett ursprung som döljs genom det EUFEMISERINGSARBETE som också maskerar spelets sociala förutsättningar, deltagarnas klasstillhörighet m m) och lever sitt eget liv i kretsen av specialister. Utmärkande för den LÄRDA PRODUKTIONEN är att den samlade kundkretsen utgörs av de andra producenterna inom fältet. Den lärda diskursen och jargongen produceras genom att det som deltagarna uttrycker CENSURERAS av fältet, dvs blir FORMALISERAT eller FORMGIVET (*mise en forme*) i enlighet med vad t ex filosofins fält kräver; utan denna formgivning skulle det deltagarna säger och skriver uppfattas och erkännas, inte som filosofi, utan som allmänt tyckande eller som något som hör hemma inom ett annat fält.

MISSKÄNNANDE, *méconnaissance*, är människors okunskap om de sociala villkoren för och ekonomin

(i vid mening) bakom det egna handlandet. Och, menar B, det är just detta misskännande som i många avseenden gör det möjligt för människor att handla och vistas inom de sociala fält där de befinner sig.

En litteraturkritiker anser sig kanske tjäna Konsten eller Sanningen eller åtminstone litteraturen. Skulle han i stället börja utforska ekonomin bakom sin egen praktik, investeringarna, insatserna och vinsterna inom litteraturkritikens fält etc, så skulle han förmodligen ha svårt att behålla sin självförståelse – och sin position – som litteraturkritiker. Som Durkheim menade (och B är i många avseenden durkheimian) är de människor som själva är inblandade i handlingar de som är allra sämst placerade för att se orsakerna bakom sina egna handlingar.

Däremot kan en utanförstående, en antropolog, en sociolog, kartlägga spelets regler och ekonomin bakom det; men skulle omedelbart dabba sig om han försökte spela spelet (skriva litteraturkritik). Han saknar det PRAKTISKA BEHÄRSKANDE, *matrise pratique*, och den PRAKTISKA KÄNSLA eller känsla för praktiken, *sens pratique*, som de som förmår spela spelet besitter.

PERFORMATIV. Austins berömda analys av de performativa utsagorna återfinns i *How to do things with words* (1962). Prästen gör en performativ utsaga när han säger "I faderns, sonens och den helige andes namn döper jag dig till . . ." Orden inte bara beledsagar en handling; själva utsägandet *är* handlingen att döpa. Därför kallas prästens utsaga performativ (Austin väljer ordet därför att *perform* är det verb som brukas i samband med substantivet *action*).

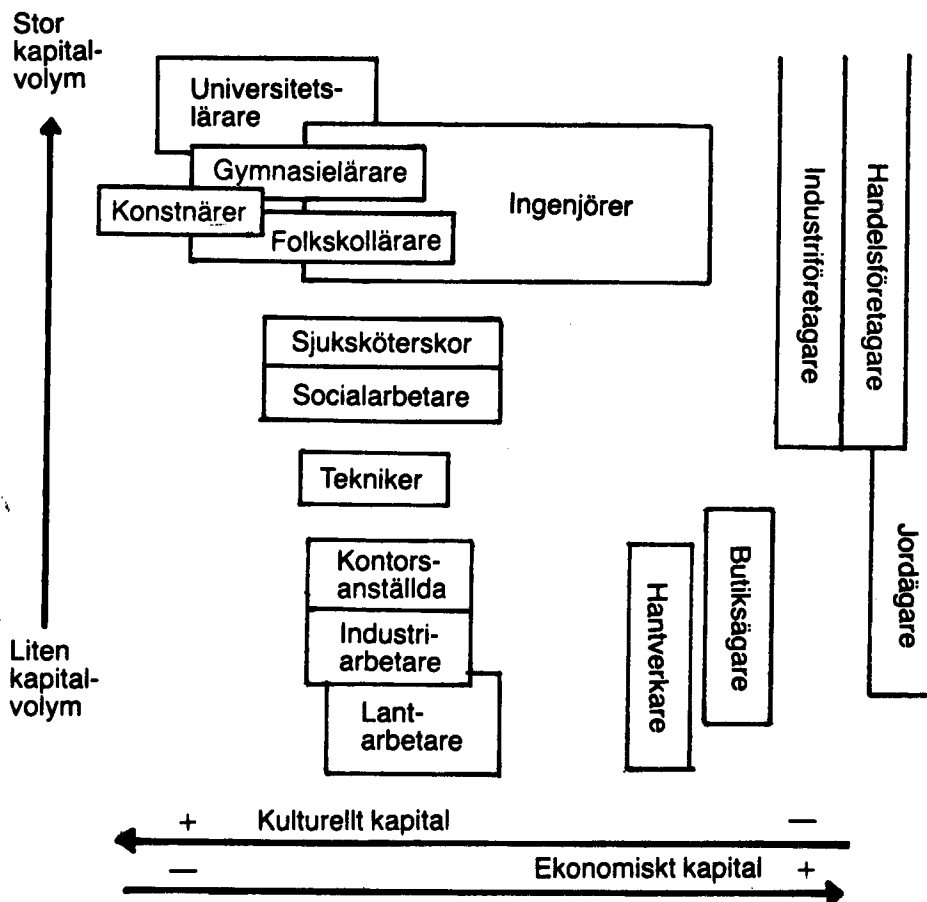
Till skillnad från KONSTATIVERNA (utsagor som innebär påståenden) kan inte performativerna vara sanna eller falska. De kan bara vara mer eller mindre LYCKADE. Om prästen säger eller gör fel, eller om en person som inte är präst eller på annat sätt auktoriserad försöker sig på att döpa, så blir barnet faktiskt inte döpt. När B utreder de sociala – Austin höll sig till de språkliga – BETINGELSERNA FÖR ATT LYCKAS eller misslyckas, är det Austins analys av *felicity* och *infelicity* han anknyter till.

RUM. Det SOCIALA RUMMET är sociologens sätt att konstruera en bild av klasstrukturen i samhället. Enligt B återfinns vi "nederst" i det franska socia-

la rummet de FOLKLIGA KLASSERNA, "däröver" SMÅBORGERSKAPET, och "överst" BOURGEOISIEN (den DOMINERANDE KLASSEN). Inom den sistnämnda klassen finns två dominerande särskilt kapitalstarka grupper, de som är rikt rustade med kulturellt kapital (universitetsprofessorer m fl) och de som befinner sig inom den ekonomiska maktens fält (betydande företagsledare m fl).

De olika klasserna, och grupperna (bl a yrkesgrupper) inom klasserna, är försedda med skilda slag av kapital (ekonomiskt eller kulturellt) och olika mängder kapital. Bs postulat att ett slag av kapital (t ex kulturellt) kan KONVERTERAS till ett annat (t ex ekonomiskt eller ett annat slags kulturellt kapital) utgör förutsättningen för att det skall vara möjligt att konstruera ett socialt rum där innehavare av olika slag av kapital inplaceras på samma bild i ett tredimensionellt rum. Jfr *La distinction*, pp 137 f (om postulatet) *et passim*, särsk den grafiska framställningen pp 140 f av hela det sociala rummet i Frankrike.

Som en förenklad illustration kan vi återge de delar av detta sociala rum som intas av några viktiga yrkesgrupper (allt enligt Bs och hans medarbetares empiriska material, det gäller alltså Frankrike under 60- och 70-talen):

En figur som denna bör kringgärdas av många reservationer. Det är inte fråga om någon avbildning av verkligheten utan om sociologens försök att bringa reda i ett komplicerat material. Den vertikala axeln anger den samlade KAPITALVOLYM (ekonomiskt + kulturellt) som individer i de olika yrkesgrupperna besitter. Den horisontella axeln anger FÖRDELNINGEN, dvs proportionen ekonomiskt/kulturellt kapital. Universitetslärare bygger sin ställning i huvudsak på kulturellt kapital, ledare för stora företag på ekonomiskt, lantarbetare besitter föga av någotdera.

Också LIVSSTILARNAS RUM är en sociologens konstruktion, som fångar in människors "SMAK" i fråga om mat, drycker, musik, konst, bilmärken, föreningar och klubbar etc. B och hans medarbetare har genomfört omfattande smaksociologiska undersökningar som visar på homologier mellan det sociala rummet och livsstilarnas rum. Längst upp "till vänster", närmast den kulturella polen, återfinns grupper som uppskattar Warhol och Webern, längst upp "till höger", intill den ekonomiska maktens centrum, uppskattar man inte avantgardekonst men däremot de dyra gallerierna på högra stranden i Paris.

Den värderade läsaren av detta häfte befinner sig

sannolikt något längre "ned" på skalan för totalt kapitalinnehav samt långt ute på den "vänstra" kanten (mycket mer kulturellt än ekonomiskt kapital), och skulle, om Bs franska empiri har någon motsvarighet i Sverige, uppskatta inte Webern (det är för exklusivt) men möjligen Tel quel-gruppen (Julia Kristeva) och tämligen säkert Goya, Buñuel och Kafka. Enligt B är smaken vårt finaste instrument för att orientera oss i den sociala världen och särskilja oss från andra, och från deras smak.

SPONTAN. Bs strävan är att åstadkomma en, som han gärna säger, "rigorös" vetenskap, en sociologi som BRYTER med den spontana sociologin, i Gaston Bachelards mening av spontan, dvs ovetenskaplig, bemängd med förutfattade ofreflekterade meningar och socialt producerade kategorier. Men när B hänvisar till SPONTAN SOCIOLOGI, SPONTAN SOCIOLOGI, SPONTAN SOCIOLOGI, SPONTAN SOCIOLOGI, SPONTAN SOCIOLOGI – dvs till människor som utan att vara sociologer eller lingvister gör sig föreställningar om den sociala världen, språk och människors språkbruk – så är det ofta för att påtala att även samhällsforskaren har mycket att lära av att studera sådan praktisk vardagskunskap. Med exempelvis "den spontana stilistiken" avser B den praktiska, mer eller mindre omedvetna förmågan att i deras skilda UTTRYCKSSTILAR, t ex i hur de talar, urskilja vilka samhällsklasser människor tillhör.

SPRÅK. B laborerar med tre av de Saussures begrepp för språk, nämligen *la langue* (dvs "regelsystemet", "grammatiken", "strukturen" som avgör vad som kan sägas. I översättningen låter vi ibland *langue* stå oöversatt men använder oftast ordet "språk"); *la parole* (de konkreta talakterna, vad människor faktiskt säger. Vi har valt översättningen "tal" eller "det talade ordet"); samt *le langage* (alla yttringar av mänsklig kommunikation, inklusive gester och utomspråkliga medel, samt sociala betingelser för talandet; vi har valt översättningen "språkbruk" eftersom ordet *langage* hos B närmast synes anknyta till *usage de la langue*. I sina tidigaste kultursociologiska undersökningar från sextioalet, av besökare vid europeiska museer, amatörfotograf, skolelever, intresserade sig B för de sociala användningarna av museerna, fotografiet resp utbildningssystemet. I texten om "Vad det vill säga att tala" intresserar han sig för de sociala användningarna av språket.)

När B diskuterar de Saussures begrepp *la langue*

är hans fräcka sociologiska tes att detta i själva verket motsvarar DET DOMINERANDE SPRÅKBRUKET. *La langue* motsvarar det legitima, auktoriserade språk som skänker auktoritet åt den som använder det, och därmed motsvarar *la langue* den *parole* som talas av de språkligt dominerande, dvs den (kulturellt) kapitalstarka bourgeoisien.

STAT. Den norska maktutredningen, som granskas i detta häfte av Skeptron, undviker helst begreppet 'stat'. Det gör också B, såtillvida att undersökningsobjektet staten för honom, som sociolog, vid närmare betraktande sönderfaller i ett antal sociala fält där människor strider med varandra om symboliska och materiella tillgångar. Själv har B genomfört empiriska undersökningar av bl a politikernas fält och den ekonomiska maktens fält.

I synnerhet skyr B den franska strukturmarxismens begrepp IDEOLOGISK STATSAPPARAT, ett mystifierande begrepp som den late griper till för att slippa göra empiriska undersökningar. "Staten existerar inte. Staten det är detta", sa Bourdieu vid ett tillfälle och knackade med knogarna på sin skrivbordsskiva. "Om det finns ett skrivbord som det här, om jag tar emot er, om det finns ett tjänsterum som det här, om jag är avlönad, så är det för att det finns en stat. / — — — / De objektiverade formerna av detta fenomen, denna sak som man bestämmer med ordet 'stat', är motorvägarna, institutionerna, polisen etc. / — — — / Staten existerar också i kropparna, i form av mentala strukturer, i form av representationer av statstjänstemännen, ämbetsmannaplikten, rätten etc. Med andra ord, jag misstror olika former av reifiering av abstraktioner. Man börjar alltför lätt tala om 'staten' som 'träder i relation till . . .'. Min erfarenhet säger mig att man helt och hållet måste förändra sätten att tänka. Man är alltför van att tänka 'staten'. Man måste göra en wittgensteinsk kritik: så snart jag tänker på staten, vad är det då egentligen jag tänker på?" (Jag återger detta uttalande ur ett av Bs samtal med Mikael Palme och mig 1981, eftersom det illustrerar hans utpräglad nominalistiska sätt att förhålla sig inte bara till 'staten' utan också till 'kapitalet', 'proletariatet' och liknande begrepp.)

STRATEGI. I Bs sociologi lyder den allmänna definitionen av strategi: individers eller grupper (familjer, yrkesgrupper, klasser eller klassfraktioner) medvetna eller omedvetna försök att slå vakt om, konvertera eller öka sitt kapitalinnehav. Detta kapi-

tal kan vara av olika slag. När det gäller språkligt kapital (en dimension av det kulturella kapitalet) kan B tala om SPRÅKLIG STRATEGI. Inom den dominerande klassen gäller striderna ofta konverteringsreglerna, dvs hur ett slag av kapital skall kunna KONVERTERAS, växlas in mot ett annat slags kapital.

SUBJEKT. Dubbelbetydelsen av "subjekt" och "undersåte" hos franskans *sujet* tillåter B ordlekar som

"*les sujets sociaux* skulle vara mycket mer subjekt om de visste att de inte så ofta är subjekt". (Föreläsning, Collège de France 821019.) B är en tänkare som tror att det, åtminstone om man är sociolog, nyttar mer att utforska de sociala bestämmningarna än att säga åt sina medmänniskor att frigöra sig. Vi är ju vana vid att ordet "subjekt" används när man talar om emancipationsmöjligheter; så använder B sällan ordet.

Skeptron 1

TEMA:

Rätten att tala

SYMPOSION

Texter om läroplansteori och kulturreproduktion 1

Utgivna av Donald Broady och Ulf P Lundgren

Innehåll:

Donald Broady

Rätten att tala.

Inledande anteckningar om en mycket gammal stav.

Pierre Bourdieu

Vad det vill säga att tala.

Det språkliga utbytets ekonomi.

Donald Broady

Agent till Subjekt.

Liten ordlista för att underlätta läsningen av
Pierre Bourdieu, 'Vad det vill säga att tala'.

Ulf P Lundgren

"Ramfaktorteorins" historia.

Bo Lindensjö

Den dolda kompromissen.

En studie av den norska Maktutredningen.